

EESTI RAHVASTIKUSTATISTIKA
POPULATION STATISTICS OF ESTONIA

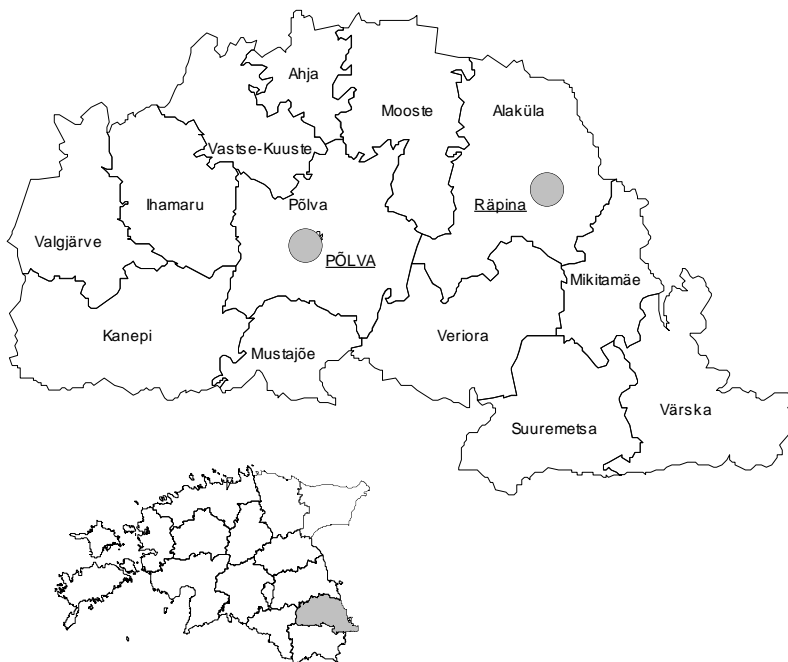
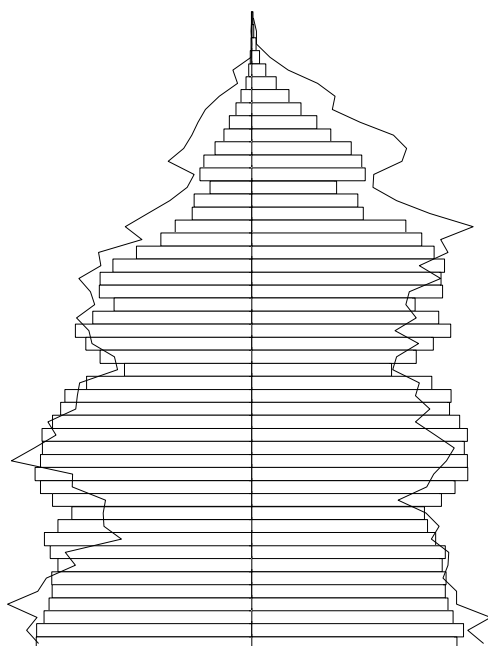

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Põlvamaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

Tallinn 2002

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Põlvamaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur Asta Põldma

RU Seeria C No 20

Tallinn 2002

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

Kogumikuga on kaasas diskett Põlvamaa rahvastikuarengut kajastavate joonisfailidega, © Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

The issue is accompanied by the diskette with charts on demographic development of Põlvamaa population, © Estonian Interuniversity Population Research Centre.

ISBN 9985-820-67-3

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE
Postkast 3012, Tallinn 10504, Eesti

Kogumikus esitatud arvandmeid on võimalik tellida ka elektroonilisel kujul *Lotus*- või *ASCII*-formaadis. Soovijail palun pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

Tables presented in the issue on diskettes in Lotus or ASCII format could be requested from Estonian Interuniversity Population Research Centre.

EESSÕNA

Eesti rahvastiku-uuringute hoogustumine vene aja lõpupoole pörkus päris lihtsate eesmärkide seadmisel andmestiku ebaadekvaatsusele. Mõistagi oli iseseisvuse taastamiseni esmatähtsuseks rahvastikuteabe raske kättesaadavus ja avaldamisvõimaluse pea täielik puudumine. Sellistes oludes kippus suure osa ametnikkonna ja isegi teadlaste hulgas levima arusaam, et salastatus kujutab endast peamist või koguni ainukest rahvastikuandmetega seotud probleemi. Sügisel 1991 võõrvõimu keelud kadusid ja selgus, et tegelikult on Eesti Statistikaametis leidaolev andmestik äärmiselt puudulik kogu vene aja läbilõikes ning olemasolev pisku vajab sihiteadlikku korrastustööd. Läbivaks, arvatavalt peamureks üldse on sõjajärgse rahvastikuteabe ebapiisav võrreldavus ajas ja ruumis, mis aastakümnete jooksul kuhjununa on Eesti andmestiku madala kvaliteedi põhjuseks tänini ning sageli välistab koguni rutiinsete demograafiliste analüüsivõtete kasutamise.

Andmevõrreldavust kahandanud asjaolud, olgu omaette või koostoiminult, moodustavad kopsaka sasipuntra: sagedasti muudetud andmedefiniitsioonide ja arvutusvõtete kirjeldus on leebelt öeldes puudulik ning rakendamisaeg selgepiirilisel fikseerimata; Moskvas teostatud arvutuste metodoloogia ja meetodika on reeglina hoopis teadmata, sest tollase (ja nüüd prügimäele saadetud) kirjavahetuse tõendusel pole kohalikel ametnikel enama kui arvutustulemusi õigeaks tunnistanud kaaskirja vastu huvi jagunud; väiksemate haldusüksuste suunas liikudes kahaneb hüppeliselt andmemaht, mistõttu omavalitsuste rahvastikustatistika on eriti auklik ega ühti pealegi asjaomaste Eesti koondnäitajatega; statistilise territoriaalüksuse põhimõtet pole järgitud ja halduspiiride vähegi olulisem muutus on katkestanud rahvastikunäitajate aegread; andmeallikate kooskasutamine piirdub sündmus- ja loendusstatistika haruharvade ühilduskatsetega, küsitlusstatistika puudub aga täielikult. Esitatud lühiloetelu ja palju muud sarnast viitab eelkõige suure hulga töö tegematajätmisele ja poleminu-asi mentaliteedile. Kaudselt oli selline tööstiil muidugi võõrvõimu poolt soositud, kuigi mitte ka otse nõutud. Igatahes on viie aastakümne kuhjuvtulemusena meil sõna otseses mõttes oblastile või asumaale, mitte iseseisvale Euroopa riigile kohane rahvastikustatistika.

Eesti Demograafia Assotsiatsiooni koondunud teadlaskond on rahvastikustatistika olukorda päris põhjalikult vaagitud. Arupidamiste küllalt loogilise tulemusena sündis otsus korrastada Eesti sõjajärgne rahvastikustatistika viisil, et kujuneks varasema ajaperioodiga ühilduv andmetervik. Mitmesuunaliste tööde korraldamine ja teostus, mille ühisnimetuseks on kinnistunud *Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm*, on jäänud peamiselt Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskusesse koondunud rahvastikuteadlaste kanda. Korrastustööde suur ulatus on pannud Programmi teostusviisi ja -kiiruse rippuma majanduslikest võimalusist ning koostöö laabumisest asjaomaste riigiasutustega. Mõistagi oli kõnealune Programm läbivaks arutlusaineiks Valitsuse Isikuandmenõukogus kogu tolle andmekorraldusreformile suunatud ekspertkogu tööaja vältel. Poolehoidvaid seisukohti jagati seal ja on öeldud omajagu ka edaspidi, kuid tööde ladus kulgemine on ikka jäänud mõne ametkonna oskuse või koguni soovimatuse taha käsitleda Programmi laiemaid eesmärke iseseisva riigi ja selle institutsioonide loomupärase ülesandena. Siiski, seoses Maailma Rahvastiku- ja Arengukonverentsi ettevalmistusega Kairos pidas Isikuandmenõukogu tarvilikuks oma võimaluste piires Programmi mõne osaprojekti rahastamist alustada. Nõnda on Programmi raamis avaldatud kümnekond rahvastikustatistilist kogumikku (EKDK RU, Seeria C). Niiöelda ühiskondlikus korras äratehtu on hoopis mahukam, mille hulgas väärib esiletõstmist 1989 aasta loendusandmestiku korrastamine ja uuskodeerimine. Ka käesolev kogumik tugineb suurel määral nimetatud tulemusele.

Töö sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutustega Programmi ühe koostisosana algas 1995 aastal, kuid seiskus koos teiste sedalaadi ettevõtmistega, kui kippus taastuma omaaegset informaatilist

mõttelaadi kandvate ametnike otsuspädevus riigiandmekorralduses. Neile mõjus, ja mõjub õigusega tänini, andmevõrreldavust ja -kvaliteeti eesmärgistav ühtlusarvutuste teostamine ametkondliku elupuu saagimisena. Ajuti tugevnes ka arusaam, et omavalitsuse andmetarvidus on tema omamure, mis polnud kuidagi kooskõlas Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi lähtealustega. Enesestmõistetavalt tugineb viimane vastupidist loogikat kandvale riigiandmekorralduse üldpõhimõttele, mille järgi keskviimu ülesanne on kindlustada iga omavalitsus ühtse riigistatistilise andmekogumiga, ning muuhulgas, tagada sedaviisi võrreldavus teiste omavalitsuste, kogu Eesti ja välisriikide suhtes. Programmi tabas uus seisak minister Katrin Saksa jõulisel initsiatiivil, kelle püüdeks oli pikaajaliste rahvastikustatistiliste tööde põhimõtteline asendamine päevakajaliste “uuringute”, *resp* arvamuskäsitluste läbiviimisega, millelt loodeti hetkepoliitilist kasu lõigata. Paraku ei toeta Programmi sihiseadet ka viimase rahvaloenduse madal andmekvaliteet ja sealt tõukuv soov äärmuseni lihtsustatud andmesilumisvõtete kasutamisele Statistikaametis.

Põlvamaa kogumik on kuues raamat maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste sarjas ning järgib enesestmõistetavalt nii sisult kui esituslaadilt varemilmunud. Väärib meenutamist, et projekti alguses kutsuti kogumiku mahu ja struktuuri määramiseks ellu tööseminar, mille istungid toimusid pea üheksa kuu vältel. Nendel arupidamistel etendasid olulist osa maakonna asjatundjad, kes valisid enimsobivad isikutunnuste ja näitajate kombinatsioonid, muidugi olemasoleva andmekogumi poolt asetatud jäikade piirangute raamis. Töö teostajate meelehärmiks kasvas seminar esitamisele kuuluva andmemahu lõpuks enam kui kolmekordseks. Muuseas on see ilmekalt paista loendusandmestiku uustöötuse esituses, kus tabelite arv numeratsiooniga hoopis kokku ei lange: pea igat valdkonda esindab kaks või paaril juhul enamgi arvtabelit. Kuivõrd kogumiku kasutajad on eelkõige ikka asjaomaste omavalitsuste ja maakonna rahvas, kaalus nendepoolne argumenteeritud soov üles rahastamise ja plaanitud tööajaga seatud tingimused. Küll on iga raamatu mahu ja sisu kasvades nihkunud koguprojekti teostus pikema aja peale.

Kogumik esitab Põlvamaa rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990. Sündmusstatistiline andmestik on antud näitajate kaudu, mis allusid korrastamisele kogu ajavahemikku hõlmava aegreana. Kõik uusrehkendused tuginevad Eesti rahvaarvu ja vanuskoostise varasemale ühtlusarvutusele. Loendusstatistika vallast on tervikuna uustöödeldud 1989 aasta andmestik ja tulemus esitatud maakonnakeskse standardtabelite komplektina. Varasemate loenduste andmevalik järgib nimetatud tabelikogumit: esitatud on kõik võrreldavad ja väikeerisusega, kõrvale jäetud võrreldamatu struktuuriga arvandmed. Ka 1979 aasta loendusandmestik oli teatud piirangutega uustöödeldav, seevõrra on vastavaid arvtabeleid hulga rohkem kui kahe varasema loenduse kohta, mil tuli piirduda vaid omaaegse tööstustulemuse koondamise ja ühtlustamisega. Kus iganes võimalik, on valla/linna andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärse mahus, millist põhimõtet lubas olemasolev andmestik rakendada täies ulatuses 1989 aasta tabelkomplekti puhul. Kogumiku algusosa sisaldab lühikest ülevaadet maakonna rahvastikuarengust rõhuasetusega ajavahemikule 1965-1990 ning selgitusi andmedefinitsioonide ja piirimuutuste kohta. Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt.

Põlvamaa rahvastikukogumiku valmimisele on aidanud kaasa palju asjalikke inimesi, kellele kuulub autorite siiras tänu. Maakonnasarja väljakujundamisel oli asendamatu Taimi Parve entusiasm, kes muuhulgas selgitas oma pikaajalise töökogemuse varal rahvastikuandmete kasutamissuundi väljaspool keskasutusi. Tolle tööetapi teiseks võtmeisikuks oli Piret Luik Kesk-Eesti Statistikast, kelle hingel lasub paljuski kogumiku mitmekordne maht võrreldes esialgu plaanituga. Käesoleva rahvastikukogumiku loendusandmete uustöötuse ja ühtlusarvutused viisid läbi Kalev Katus ja Allan Puur, keda andmeesituse ja kujunduse osas toetas tõhusalt Teet Pungas. Kogumiku ülevaatekujud kirjutasid Kalev Katus, Allan Puur ja Asta Põldma. Põnevamad arvandmed valis välja ja koostas nende põhjal jooniskomplekti Teet Pungas.

Rahvastiku loendus- ja sündmusstatistilised ühtlusarvutused toimusid algusfaasis pikka aega ning korduvate rahastamispauside ajal uuesti Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse vahendite arvel ning loodud andmestikud on käesoleva kogumiku tarvis mõistagi kasutada olnud. Nende hulgas väärib esiletõstmist korrastatud loendusandmestik, mille eelneva teostuseta oleks töö-

ja ajakulu koguni mitmekordselt suurem. Kogumiku andmevaliku ja esituslaadi seisukohalt tuleb kahtlemata oluliseks pidada Laulasmaa seminari (1993), samuti nimetatud ettevõtmisest tõuke saanud ja tänaseks tihenendud andmekorralduslikke mõttevahetusi rea rahvusvaheliste teadusprojektide ja konverentside käigus, mille rahaline toetus pärineb mitmest eri allikast. ÜRO arenguprogramm kaasrahastas, koostöös Eesti Säätva Arengu Sihtasutusega, andmekasutusseminari maakonna arenguplaanijatele (Põltsamaa, 1999), mis andis olulist tagasisidet rahvastikuandmestiku olemasolust ning tarvidusest maakonna ja omavalitsuste lõikes. Kogumiku koostamisele on kaasa aidanud sihtteema *Eesti rahvastikuareng: põhitrendid ja tulevikusuundumused* ning Eesti Teadusfondi grantide nr 3801 ja 4796 raamis teostatud analüütilised tööd, samuti Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi kahe teise osaprojekti, Eesti Rahvastiku Andmepanga ja Ühtlusarvutatud Sünniandmepanga teave. Põlvamaa kogumik poleks saanud teostuda ilma Valitsuse Isikuandmenõukogu poolt algatatud rahalise toeta. Eelarvevahendite kasutamine toimus Eesti Statistikaameti kaudu.

Kalev Katus

FOREWORD

The advancement of demographic studies in Estonia in the middle of the 1980s was obstructed by the inadequacy of population data, even in the case of simple analyses. Limited availability of population data and restrictions on publication were the major obstacles to research until the restoration of Estonian independence. The secrecy of state statistics contributed to the general spread of the view, among decision-makers but also within the research community, that problems concerning population data were mostly, or even exclusively, caused by the lack of availability. Following the cessation of imposed restrictions in 1991, it became apparent that the population data for the whole period of Russian rule in Estonia were heavily deficient. Up to the present day, the major complication regarding data has been extremely poor comparability in terms of time and space, which necessitates extensive efforts even before routine analytical techniques can be applied.

During the period of Russian rule, data comparability was violated in multiple ways — applied definitions, calculation methods as well as their operation periods were not properly documented; judging from relevant correspondence, the methods of calculation performed by Moscow have been of low interest to Statistics Estonia, and therefore, the corresponding information is locally unavailable; sub-national data have been very sparse or virtually non-existent when moving to smaller units. Moreover, regional data often fail to make up the totals for the whole country; the concept of administrative rather than statistical territorial units has been applied, which, under frequent administrative transfers, disrupts the time series; vital and census statistics were kept isolated from each other and the third major source of population data — sample surveys — was ignored as a part of official statistics. Taken together, the above-mentioned deficiencies were the principal reasons for the discontinuity of national statistics in the country.

Since the lifting of restrictions, the scientific community has addressed the state of population statistics and expressed their serious concerns. Discussions held in the Estonian Demographic Association resulted in the conclusion that the consistency and quality of population statistics for the period of dependence does not meet the needs of an independent nation. The major direction of quality improvement of post-war population data, which can be undertaken in the current circumstances, are harmonisation and recalculation for the purpose of achieving consistency in time and space, in particular bridging the gap between the present and the statistics of the pre-war independence period. Various tasks aimed at the harmonisation of all major data sources over a 50-year period have been brought together under the *Programme for Estonian Population Data Comparability*.

So far the realisation of the Programme has mainly relied on the efforts of scientists at the Estonian Interuniversity Population Research Centre. Due to the scale of the tasks, the fulfillment of the Programme, and the tempo of its progress in particular, are dependent on the availability of funding and the cooperation of relevant government institutions. Understandably, the Programme has been monitored by the Governmental Commission for Population and Social Statistics during the entire period of its operation. Despite expressions of support, progress has been stymied by the unwillingness of certain agencies to consider the more general objectives of the Programme to be among the fundamental tasks of the national statistical system. Nevertheless, in the framework of the preparations for the Cairo Conference on Population and Development, the Governmental Commission allocated its support to a few sub-projects of the Programme. The results have been published in several volumes (EKDK RU, Series C), and have included the harmonised regional time series of age structures, life tables, infant mortality, and the inventory of historical sources on Estonian population. The work accomplished under the initiative of the research community has been

of a much wider range, particularly with respect to the retrieval of the 1989 census microdata by means of consistency-checking, evaluation, harmonisation and documentation. Among other applications, a noticeable part of the current publication builds upon the previous effort.

Given the urgent need for population data at a municipal level, the Governmental Commission for Population and Social Statistics considered the Programme's sub-project *Reviewed Population Census and Vital Statistics* for support. The Project started at the beginning of 1995 but, together with other undertakings of its kind, was halted when the lobby of old Soviet-type computing personnel, featuring strong profit-orientation under the new conditions, regained its decision-making authority. Not surprisingly, this interest group regards quality and comparability orientation in statistics as unnecessary spending. Additionally, the idea arose to leave the responsibility for population data issues to the municipalities, thus dissolving the national statistical system. Understandably, the Programme's emphasis on the key principle — local communities should be provided centrally with basic statistical information which they could compare with that of other communities, and with national figures as well as data for other countries — was in clear conflict with the expressed ideas. The Programme again came to a halt under the ministership of Katrin Saks, who attempted to replace the Programme with short-term studies, relying largely on public opinion polls. Unfortunately, the advancement of the Programme is also hampered by the low implementation quality of the recent population census and the resulting inclination of the Statistical Office towards oversimplified data manipulation.

This volume on Põlvamaa is the sixth in the series of the *Reviewed Population Census and Vital Statistics*, following in its content and format the earlier publications. It should be kept in mind that, to develop the series, at the launching stage of the Project a set of workshops were carried out involving specialists of local authorities as principal data users. Their input was rather important in defining the scope and structure of the series, and, causing a certain amount of embarrassment to those responsible for its implementation, the recommendations resulted in an almost threefold increase in the size of the volume. This development is, among others, reflected in the list of census tables where the original numeration has been supplemented by a parallel one. However, as the principal data users are the local authorities, the well-argued needs of county/municipality partners outweighed the constraints of the planned budget and time schedule. With the increase of amount and contents of each volume, the work of the Project as a whole has understandably been spread over a longer period.

This volume presents vital and census statistics for Põlva county 1965-1990. Vital statistics include indicators which could be subjected to recalculation, resulting in a consistent time series covering the whole period. All the data presented are consistent with the population and age structures, harmonised for the referred period. Regarding census statistics, the 1989 microdata has been newly processed to produce a set of regional standard tabulations covering all municipalities. When prepared for all counties, the set will provide the 1989 national census publication. The data for earlier censuses follows the same standard set, including all the comparable data and discarding non-comparable tabulations. Due to access to microdata, the 1979 census is noticeably better represented than two earlier censuses, for which only aggregate tabulations were available. Whenever possible, the data on municipalities are presented in an amount and detail equal to that available on a county level. In full scale this principle could be followed with respect to the 1989 census. In addition to tables, the volume discusses relevant statistical concepts and definitions and administrative transfers as well as presenting a short overview on Põlvamaa population development. The volume is accompanied by a diskette including a series of computerised graphs to illustrate the main features of the county population.

The authors are indebted to the competent contribution of many people. Indispensable has been the insight of Ms. Taimi Parve, who carefully considered the applications of the data from the viewpoint of local needs. The persistence of Ms. Piret Luik from the Kesk-Eesti Statistical Bureau was the primary factor in such an expansion of the volume. The processing of the census data was performed by Kalev Katus and Allan Puur, assisted by Teet Pungas. The overview of applied

concepts and definitions, as well as of demographic developments in Põlva county, were prepared by Kalev Katus, Allan Puur and Asta Põldma. Teet Pungas composed the set of graphs.

The Estonian Interuniversity Population Research Centre provided the *Programme for Estonian Population Data Comparability* with financial support at the beginning stage as well as during the repeated interruptions in regular funding. Results of this decade-long work have been made available to the Project. Particularly important has been access to the 1989 census microdata, which has saved a considerable amount of time and resources required for the accomplishment of the volume. Encouragement for the publication as well as the Project outline date back to the Seminar of Baltic Population Statisticians at Laulasmaa (1993). Also important have been discussions held in the framework of several international research activities, supported from various sources. The UN Development Programme, together with the Estonian Foundation for Sustainable Development, has provided support for a specialised workshop for county and municipal planning officers; the workshop was organised to provide feedback on the availability and application of regional population information. The volume has benefitted from the results under research theme 0501463s00 and analyses in the framework of Estonian Science Foundation grants No.3801 and No.4796, as well as from information from the Estonian Population Databank and the Estonian Birth Register, two other sub-projects under the national data harmonisation programme. The preparation of the Põlvamaa volume has relied on funding initiated by the Governmental Commission for Population and Social Statistics. The budget allocation was channeled via Statistics Estonia.

Kalev Katus

SISUKORD

1. PÕLVAMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990	XIII
1.1. Rahvastikutaaste	XIV
1.2. Sünnimus	XIX
1.3. Suremus	XXII
1.4. Abielu ja perekond	XXV
1.5. Ränne ja paiksus	XXVIII
1.6. Rahvastiku vananemine	XXXII
1.7. Rahvus ja keel	XXXV
1.8. Haridus	XXXVII
1.9. Majandustegevus	XXXIX
1.10. Eluase	XLII
2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED	XLV
2.1. Sünnusstatistika	XLV
2.1.1. Rahvastikusünnused	XLV
2.1.2. Iive ja rahvaarv	LI
2.1.3. Sünnus- ja iibekordajad	LIII
2.2. Loendusstatistika	LV
3. ANDMEESITUS	LXI
4. PIIRIMUUTUSED	LXIV
5. HALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989	LXIX
6. VIITED	LXXVIII
7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI	LXXI

TABELID

SÜNNUSSTATISTIKA	1
Tabel 1. Rahvaarv ja muutuskomponendid 1965-1990	3
Tabel 2. Rahvastikusünnused 1965-1990	8
Tabel 3. Rahvastiku sünnuskordajad 1965-1990	12
Tabel 4. Rahvastiku sovanuskoostis 1965-1990	14
LOENDUSSTATISTIKA	21
RAHVALOENDUS 15.01.1959	22
Tabel 1A. Rahvastiku sovanuskoostis 1959	22
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1959	23
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1959	25
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1959	31

RAHVALOENDUS 15.01.1970	33
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	34
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	35
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1970	36
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1970	39
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1970	45
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1970	46
RAHVALOENDUS 17.01.1979	51
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1979	52
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1979	53
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1979	58
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1979	64
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1979	68
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1979	70
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1979	73
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1979	80
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1979	83
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1979	85
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1979	86
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1979	93
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1979	99
RAHVA- JA ELUASEMELOENDUS 12.01.1989	103
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1989	104
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1989	105
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1989	110
Tabel 4. Rahvastiku põlisus 1989	115
Tabel 4A. Rahvastiku paiksus 1989	118
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1989	121
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1989	123
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1989	126
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1989	132
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1989	136
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1989	138
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1989.....	139
Tabel 9. Rahvastiku tööala (RTAK) 1989	146
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1989	152
Tabel 10. Rahvastiku amet (RASK) 1989	158
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1989	161
Tabel 11. Rahvastiku eluasemetüüp 1989	165
Tabel 12. Rahvastiku eluase: tubade arv 1989	172
Tabel 12A. Rahvastiku eluase: üldpind 1989	179
Tabel 12B. Rahvastiku eluase: elamispind 1989	186
Tabel 13. Rahvastiku eluasememugavused 1989	193
Tabel 14. Tiheloleku aste: 1-liikmeline leibkond 1989	198
Tabel 14A. Tiheloleku aste: 2-liikmeline leibkond 1989	204
Tabel 14B. Tiheloleku aste: 3-liikmeline leibkond 1989	210
Tabel 14C. Tiheloleku aste: 4-liikmeline leibkond 1989	216
Tabel 14D. Tiheloleku aste: 5+liikmeline leibkond 1989	223

CONTENTS

1. DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF PÕLVAMAA POPULATION 1965-1990	XIII
1.1. Population Growth	XIV
1.2. Fertility	XIX
1.3. Mortality	XXII
1.4. Marriage and Family	XXV
1.5. Migration and Residence	XXVIII
1.6. Population Ageing	XXXII
1.7. Ethnicity and Language	XXXV
1.8. Education	XXXVII
1.9. Economic Activity	XXXIX
1.10. Housing Conditions	XLII
2. DATA SOURCES AND DEFINITIONS	XLV
2.1. Vital Statistics	XLV
2.1.1. Vital Events	XLV
2.1.2. Number of Population and Population Growth	LI
2.1.3. Vital Rates	LIII
2.2. Census Statistics	LV
3. DATA PRESENTATION	LXI
4. ADMINSTRATIVE TRANSFERS	LXIV
5. POPULATION NUMBER OF ADMINISTRATIVE UNITS IN 1959-1989 CENSUSES	LXIX
6. REFERENCES	LXXVIII
7. LIST OF ELECTRONIC CHARTS	LXXI

TABLES

VITAL STATISTICS	1
Table 1. Components of Population Change 1965-1990	3
Table 2. Vital Events 1965-1990	8
Table 3. Vital Rates 1965-1990	12
Table 4. Age Composition 1965-1990	14
CENSUS STATISTICS	21
POPULATION CENSUS 15.01.1959	22
Table 1A. Age Composition 1959	22
Table 2. Marital Status 1959	23
Table 3. Educational Attainment 1959	25
Table 5. Ethnicity 1959	31

POPULATION CENSUS 15.01.1970	33
Table 1. Age Composition 1970	34
Table 1A. Age Composition 1970	35
Table 2. Marital Status 1970	36
Table 3. Educational Attainment 1970	39
Table 5A. Ethnicity 1970	45
Table 8. Main Activity 1970	46
 POPULATION CENSUS 17.01.1979	 51
Table 1. Age Composition 1979	52
Table 2. Marital Status 1979	53
Table 3. Educational Attainment 1979	58
Table 4A. Duration of Residence 1979	64
Table 5. Ethnicity 1979	68
Table 5A. Ethnicity 1979	70
Table 6. Mother Tongue 1979	73
Table 6A. Estonian Language Ability 1979	80
Table 7. Parity 1979	83
Table 7A. Parity by Education of Mother 1979	85
Table 8. Main Activity 1979	86
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1979	93
Table 10A. Occupation (SCCO) 1979	99
 POPULATION AND HOUSING CENSUS 12.01.1989	 103
Table 1. Age Composition 1989	104
Table 2. Marital Status 1989	105
Table 3. Educational Attainment 1989	110
Table 4. Nativity 1989	115
Table 4A. Duration of Residence 1989	118
Table 5. Ethnicity 1989	121
Table 5A. Ethnicity 1989	123
Table 6. Mother Tongue 1989	126
Table 6A. Estonian Language Ability 1989	132
Table 7. Parity 1989	136
Table 7A. Parity by Education of Mother 1989	138
Table 8. Main Activity 1989	139
Table 9. Branch of Economic Activity (ISIC) 1989	146
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1989	152
Table 10. Occupation (ISCO) 1989	158
Table 10A. Occupation (SCCO) 1989	161
Table 11. Dwelling type 1989	165
Table 12. Housing Conditions: Number of Rooms 1989	172
Table 12A. Housing Conditions: Total Floor Area 1989	179
Table 12B. Housing Conditions: Living Floor Area 1989	186
Table 13. Dwelling Utilities 1989	193
Table 14. Degree of Crowdity: 1-Person Household 1989	198
Table 14A. Degree of Crowdity: 2-Person Household 1989	204
Table 14B. Degree of Crowdity: 3-Person Household 1989	210
Table 14C. Degree of Crowdity: 4-Person Household 1989	216
Table 14D. Degree of Crowdity: 5+Person Household 1989	223

SISSEJUHATUS

1. PÕLVAMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990

Käesolev kogumik esitab sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutuste esimese ja ajaliselt hilisema poole, sedavõrd polnud esialgse kava kohaselt üldistavat tekstiosa väljaandesse plaanitud. Erinevalt tabelosast, mis praktilisteks eesmärkideks mõelduna moodustab omaette tarvitatava terviku, saab Põlvamaa rahvastikulooline käsitlus olulist täiendust, kui kogu sõjajärgne rahvastikustatistika on varasema ajajärguga kokku viidud ning läbi analüüsitud. Ometi oli maakonnainimeste kindel tahe näha väljaandes ka tekstilis-pildilist ülevaadet, millist soovi alljärgnev püüabki täita. Mõistagi on kogumiku poolt hõlmatud ajavahemik 1965-1990 demograafiliseks käsitluseks lühikesevõitu, kuid annab siiski välja põlvkonnamõõdu, tehes rahvastikuarengulised järeldused põhimõtteliselt võimalikuks. Samuti on tegemist vahetult nüüdisajaga haakuva, ehk teisisõnu, tänaste suundumuste lähtepunktiks oleva andmestikuga. Nimetatud asjaolud lubavad eeldada, et järgnev kirjeldus suudab enam-vähem haarata lähimineküla rahvastikuarengu põhitrende ega ole liialt mõjutatud mitmesugustest võnkelaadsetest nn konjunktuurmuutustest demograafilistes näitarvudes.

Järgneva teksti, kuid ka ülejäänud kogumikuosade puhul on mõistlik tähele panna, et tegemist pole analüütilise väljaande, vaid ennekõike standardtabelite esitusega. Viimase tunnusjooneks on iga rahvastikuprotsessi ja -seisundi tasakaalustatud, kõikvõimalikesse seostesse mittelaskuv ja seevõrra mõneti lihtsustatud käsitlusviis. Vastavalt oleks liialt pretsensioonikas teha panus toimunud arengu põhjuste analüüsile, pigem on rõhk asetatud Põlvamaa rahvastikuarengu põhisuundumuste esiletoomisele ühe põlvkonna kestel, mõnevõrra ka teiste maakondade ja kogu Eesti arengujoontega paralleele tõmmates. Ehk sobib siinse tekstiosa sissejuhatuseks ametnikule, kes seni pole osanud demograafilistele näitarvudele õiget rakendust leida ega rahvastikuandmeid otsustusprotsessis kasutada, sooviks seda aga põhimõtteliselt teha küll. Tekstiosa ülevaatlikkuse huvides on selles ära toodud näputäis graafikuid kogumikuga kaasasolevast joonisfailide komplektist.

Oma koht on käesoleval rahvastikuarengu ülevaatel siiski täita, sest sõjajärgse poolsajandi jooksul oli rahvastikuandmete avaldamine, isegi pildi kujul, rangete reeglite poolt kitsendatud. Kui Eesti kohta tervikuna mõni tsenseeritud ülevaade aeg-ajalt ilmus, siis maakonna rahvastikuarengust on ka artikli mahuga piirduvad kokkuvõtted peaaegu olematud. Küll on aga varasemal ajal tehtud siinolevaga samalaadset tööd. Pärast iseseisvuse kättevõitlemist pani tollane Eesti Vabariik suurt rõhku ühiskonna vajadusi teeniva andmekorralduse ülesehitamisele ning esmakordselt Eesti ajaloos üleriigilise asutusena moodustatud Statistika Keskbüroo alustas ühe ulatuslikuma projektina varasema rahvastikustatistika korrastamist.

Tollased ühtlusarvutused, millest põhiosa avaldati koos 1922 aasta loendusmaterjalidega, hõlmasid kõigi kolme tolleks ajaks asetleidnud rahvaloenduse andmestikku (lisaks eelmainitule 1881 ja 1897), kuigi igaüks neist oli läbi viidud erinevalt lähteasendist. Esimene Balti provintsi loendus vastandus mõneti Vene impeeriumi keskvalimule, rõhutades andmekorralduslikult kohaliku erikorda. Teine, üle-Venemaaline, vastuoks, nivelleeris kohaliku eripära ning alles kõnealustest loendustest viimane võttis lähtekohaks rippumatu rahvusriigi ühiskonnakorraldusliku vajaduse. Nii polnud andmestiku ühtlustustöö mõistagi lihtne, kuid oli ju noore riigi üheks esmavajaduseks luua arusaam omaenda elanikkonnast ja tema arengusuundumustest. Õpetlik on tähele panna, et olukorras, kus varasemat andmestikku ei õnnestunud esitada hilisema struktuuris, nägi ühtlusarvutuste metodoloogia ette vastupidise toimimisviisi: aluseks võeti 1881 aasta loendusandmestik ja halduspiirid ning arvatati hilisemad andmed selle järgi. Igatahes suudeti lõpptulemusena tagada kõigi kolme loenduse andmehõlmsus ja luua niimoodi kvantitatiivne alusmaterjal eelneva 40 aasta rahvastikuarengu kohta Eestis.

Iseseisvusaegne loendusstatistika koos ühtlusarvutustega jõudis peatselt ka trükki ning samal põhjusel kui praegu — statistiliste tööde ja kujuneva andmestiku suure mahu tõttu — korraldati

tookordne avaldamine maakonnavihkude kaupa. Tänapäeva andmed saab kokku panna Tartu- ja Valgamaa ning Võru- ja Petserimaa koondvihkudest [RSKB 1924; 1927]. Lisaks sarnasele eesmärgipüstitusele seob toonaseid vihke käesoleva väljaandega veel see, et tabelite suure mahu tõttu ei leidnud mitte kõik tehtu äratrükkimist. Muidugi lubab tänapäeva tehnika produtseerida materjali mitmekesisemalt, mida käesoleva kogumiku puhul on ka rakendatud. Täiendavalt võimaldab kahe viimase loenduse korrastatud Põlvamaa andmestike olemasolu ette näha mitmesuguseid tulevikus tekkivaid vajadusi asjakohase uustötluse kaudu.

Sõjajärgsesse aega tagasi pöördudes, hoidis Statistika Keskbüroo järgmise loenduse (1934) materjalid juba rutiinselt ajas võrreldavana ning puudus tarvidus omaette ühtlusarvutusüksuste ning eraldi maakonnakogumike sarja järele [RSKB 1934-1937]. Sisulisest vaatenurgast kehtib öeldu ka 1941 aasta loenduse kohta, kuid andmeavaldamise, õigemini küll avaldamatuse määras siis juba saksa ja järgnenud vene okupatsioonitsensuur [ESK 1942]. Teiseks tollaseks sisutihedaks rahvastikuandmeid kajastavaks väljaandeks oli professor Aleksander Rammuli toimetamisel ilmunud tervishoiualaste maakonnaülevaadete sari, mis Võru-, Tartu- ja Petserimaa raamatute kaudu hõlmab kogu tänapäeva Põlvamaa [Rammul 1932; 1935; 1938].

Väärrib märkimist, et rahvastikustatistika nagu ka muude valdkondade korrastamisjärgselt kättesaadavaks tehtud andmestik oli soliidseks aluseks Eesti sotsiaalteaduste arengule 1920-1930 aastatel. Ühe olulise väljundina leidis andmetervik kasutamist Tartu Ülikooli maa- ja rahvusteadlaste poolt toimetatud ning Eesti Kirjanduse Seltsi poolt kirjastatud maakonnakogumike sarjas, kus rahvastikuareng leiab loodus-geograafilise keskkonna taustal kooskäsitlemist teiste eluvaldkondadega. Esimesed kolm raamatut kõnealuses sarjas käsitlevad Kagu-Eestit, järjekorras Tartu-, Võru- ja Setumaad ning kokku hõlmavad tänapäeva Põlvamaa territooriumi [EKS 1925; 1926; 1928]. Sedalaadi süsteemsete ülevaadete valmimine osutus tollal võimalikuks kümnekond aastat pärast põhiliste ühtlusarvutuste teostamist, loodetavasti ei jää ka nüüdis-Eestis ajavahemik ühtlusarvutustest tõsisemat sorti käsitlusteni palju pikemaks.

Sõjajärgsest ajast väärrib märkimist TA Kodu-uurimise Komisjoni väljaanne, kus soliidne autorite rühm esitab toleagseid tingimusi arvestades küllalt asjaliku ülevaate Põlvamaast [TA KUK 1978]. Põlvamaa rahvastikku puudutavad mõnel määral ka Pepsi ümbruse eesti-vene segaasustuse käsitlused, mille hulgast põhjalikum on Aliise Moora raamat [Moora 1964].

1.1. Rahvastikutaaste

Sündimuse, suremuse, rände ja mõneti kaudsemalt teiste demograafiliste protsesside koosmõju integreerivat rahvastikutaastet iseloomustab kokkuvõtlikult rahvaarv ja selle muutumine. Pikaajalises demograafilises arengus omalaadsest rahvaarvu kiirest kasvuperioodist ja järgnevast pöördest rahvaarvu kahanemisele saab parima ülevaate eelkõige loendusstatistika abil. Teadaolevalt toimus esimene kogu Eesti maa-ala hõlmanud rahvaloendus aastal 1881 ja sealtpeale saab rahvaarvu muutust jälgida kümnekonna loendusaasta kaupa. 1922 aasta loenduse järel ühtlusarvutati kahe varasema loenduse andmestikud ajas ja ruumis võrreldavaks. Põlvamaa puhul on nimetatud allika kasutamine siiski piiratud, sest omaette maakonda toona veel ei olnud. Samuti pole ühtlusarvutusi tänastes piirides korratud, mis oleks omaaegses kvaliteedis ka raske järele teha: haldusjaotus on vahepeal mitmeid kordi muutunud ning 1922 ja 1934 loenduste individuaalandmestik hävis sõjatules.

Rahvaarvu XIX sajandi lõpu ja XX sajandi alguse üldmuutuse käsitlemisel on ennekõike abiks Võrumaa andmestik, kuivõrd suur osa tänapäeva Põlvamaast kuulus Võrumaa alla. Loendusvahemikus 1881-1897 oli Võrumaa valdade ja alevite rahvaarvu kasv suhteliselt kiire, ulatudes kuue protsendini. Sellest kiiremat rahvaarvu kasvu võis tollal täheldada üksnes Harjumaal. Rahvastikuarengu vaatenurgast iseloomustas eelmise sajandi kahte viimast kümnendit intensiivne üleminek rahvastiku traditsiooniliselt taastetüübilt kaasaegsele, millega kaasnes rahvaarvu pidev ja kokkuvõttes märkimisväärne kasv. Kuigi tänaste suundumuste taustal näib tollane rahvaarvu tõus kahtlemata üsna

ulatuslik, tuleb seda kasvu omaaegses demograafilises kontekstis ometi hinnata tagasihoidlikuks. Nimelt toimus Eestis demograafiline üleminek nn prantsuse tüübi kohaselt, mistõttu rahvaarvu kasv vastavas arengujärgus jäi maha kõigist Baltoskandia maadest, rääkimata idapoolsest naabrist [Chesnais 1992].

Esimene Eesti Vabariigi korraldatud rahvaloendus (1922) näitas Võrumaa valdade ja alevite rahvaarvu langust eelneva loendusega võrreldes ligi kümnendiku võrra. Langusele aitasid kindlasti kaasa sõjasündmused ja revolutsioonisegadused, kuid samas suunas toimis ka uuele demograafilisele arengufaasile iseloomuliku null-iibelise rahvastikutaaste kujunemine ning modernse taastetüübi kinnistumisega paralleelne linnastumisprotsess. Kuivõrd tulevase maakonna aladel tugevamad kasvukeskused puudusid, tähendas see märkimisväärse osa rahvastiku suundumist kaugemale.

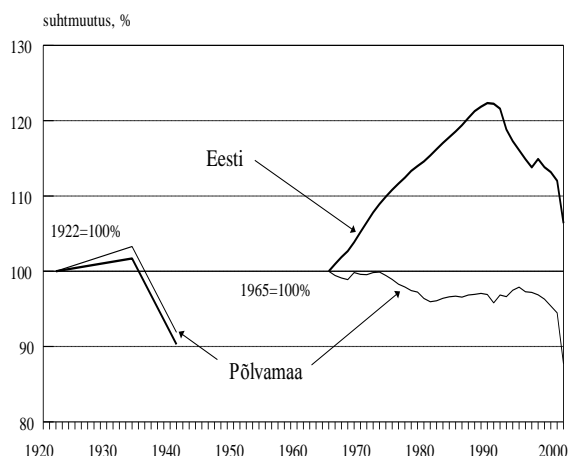
1922 loenduse vallalõikes avaldatud andmed võimaldavad ligikaudu hinnata rahvaarvu tänase Põlvamaa piires. Põhiosas maakonna praegustesse piiridesse jäävate tollaste valdade — Ahja, Vastse-Otepää ja Vastse-Kuuste Tartumaalt, Järvesuu, Mikitamäe ja Satserinna Petserimaalt ning Aleksandri, Erastvere, Kahkva, Karilatsi, Kioma, Koiola, Kooraste, Kõlleste, Kähri, Moisekatsi, Orava, Peri, Põlgaste, Räpina, Timmo, Toolamaa, Valgjärve ja Veriora Võrumaalt — ja Võõpsu alevi rahvaarvude liitmine annab Põlvamaa tolleaegseks rahvaarvuks 46 tuhat hinge. Demograafilise ülemineku veidi hilisem ajastus teiste maakondadega võrreldes tingis võrdlemisi hoogsa kasvu jätkumise Eesti kagunurgas ka veel 1920-1930 aastatel. Nõnda näitas 1934 aasta loendus

samades valdades 4-5 protsendini ulatuvat rahvaarvu tõusu, kõigis ülejäänud maakondades, s.o peale Võru- ja Petserimaa, täheldati samal perioodil juba vallarahvastiku vähemat või suuremat kahanemist.

Rahvastikuprotsesside normaalsele arengule maakonnas tegi lõpu järsk geopoliitiline muutus ja Eesti sattumine NLiidu võimkonda. Esimese vene okupatsioonista kaotusi kajastav rahvaloendus 1941 aasta detsembris tõdes Eesti elanikkonna kahanemist pea kümnendiku võrra. Vaid väiksem osa sellest rahvast tuli kunagi hiljem tagasi. Haldusreformi käigus teisenenud vallapiirid ei võimalda täpset võrdlusarvu eelmise loendusega tänase Põlvamaa piires esitada, aga suhtarvuliselt jäid inimkaotused maakonnas Eesti keskmisega võrreldes väiksemaks nagu Lõuna-Eestile tüüpiline. Rahvaarvu languse kriisilaadsele toimele viitavad mitmed iseloomulikud disproportsioonid nagu näiteks meeste tuntav ülesindatus rahvastikukaos. Rahvastiku modernse taastetüübi väljakujunemine rõhutas omalt poolt Teise maailmasõja ja kolme järjestikuse okupatsiooni, eriti sotsiaalse ümberkorralduse mõju rahvaarvule, mis sellises üksteist tugevdavas kombinatsioonis osutus mitmekordselt tõsisemaks Esimese ilmasõjaga võrreldes.

Iseseisva territoriaalüksusena tekkis Põlva 1950 aastal Eesti halduskorraldust sovetiseerinud suurmuutuse käigus, mis likvideeris maakondliku jaotuse ning lõi asemele 39 rajooni. Tollase Põlvamaa aluseks sai Võru maakonna viis põhjapoolset valda — Kanepi, Kõlleste, Laheda, Mooste ja Põlva — ning kaks valda Tartumaalt — Ahja ja Kiijärve. Vahemärkusena olgu öeldud, et sellesama ümberkorralduse käigus läksid likvideerimisele ka senised vallad ja Põlvamaal loodi asemele 20 külanõukogu. Osundatud kujul sai Põlvamaa püsida veidi vähem kui kümme aastat. Kui algas tagasikäik killustatud haldusüksuste taaskoondamisele, oli saatus Põlvamaa suhtes soosiv ning jättis ta ainsana alles mitmest Kagu-Eesti uusmoodustatud rajoonikesest. Ühteliitumise käigus laienes Põlvamaa kahel korral, pärides 1959 aastal kaotatud Otepää rajooni idaosast Kooraste, Valgjärve ja Veski külanõukogu ning 1961 aastal Alaküla, Leevi, Linte, Mikitamäe, Satserinna, Suuremetsa, Veriora, Võõpsu ja Värska külanõukogu likvideeritud Räpina rajoonilt. Kuigi külanõukogu tasemel

Rahvaarv
Põlvamaa 1922-2000

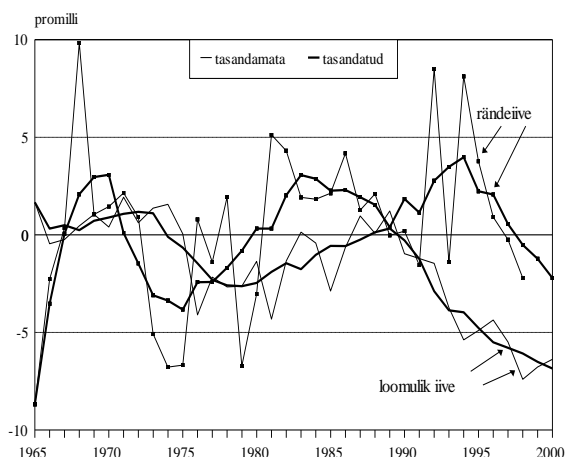
jätkusid haldusmuutused ka hilisematel aastatel, nagu ka allpool juttu tuleb, Põlvamaa piire kogumiku käsitusperioodil enam ei muudetud. Mõistagi on see oluline eeldus rahvaarvu ning teiste rahvastikunäitajate ajatrendi käsitlemisel.

Kogumiku käsitusvahemikul 1965-1990 on Põlvamaa rahvaarvu iseloomustanud kahanemistendents — perioodi kokkuvõttes langes rahvaarv ligi pooleteise tuhande inimese ehk enam kui kolme protsendi võrra. Kuigi põlvkonnapikkuse ajavahemiku kohta pole muutus eriti märkimisväärne, toob lisatud joonis selgesti esile lahknevuse Eesti kogurahvastikust, mis teadaolevalt kasvas samal perioodil ligi veerandi võrra. Erisuse peapõhjuseks on muidugi asjaolu, et Põlvamaa ei kuulunud nende piirkondade hulka, kuhu suundus lõviosa Venemaalt ja teistest NLiidu regioonidest lähtunud sõjajärgsest sisserändest. Selles mõttes representeerib maakonna rahvaarvu teisenemine üldjoontes Eesti põlisrahvastiku, mitte niivõrd kogurahvastiku dünaamikat. Rahvaarvu muutuskomponentidest peegeldab sedasama eriti ilmekalt loomuliku iibe dünaamika, mis 1970 aastate keskpaigas langes järsult miinuspoolele. Nagu teisteski valdavalt põlisrahvastikuga maakondades, polnud surmajuhtude tollane ülekaal sündide arvust tingitud muidugi ülikõrgest suremusest ega liigmadalast sündimusest, vaid ennekõike põlisrahvastiku läbi aegade suurearvulisima sünnipõlvkonna jõudmisest vanuriikka ning järkjärgulisest lahkumisest. Demograafilise laine möödudes 1980 aastate teisel poolel pääses uuesti mõjule endiselt taastenivooni küündinud sündimus ning rahvastikukadu Põlvamaal lakkas.

Tüüpiliselt on rände-iibe trend olnud ka Põlvamaal mõnevõrra muutlikum. Üldine rändeintensiivsuse tõus 1960 aastate lõpul tõstis sisse- ja väljarändevoogude saldo ajutiselt positiivseks, millele järgnes väljarände ülekaal pea kogu järgneva kümnendi vältel. Negatiivse rände-iibe läbi kaotas Põlvamaa neil aastail üle tuhande inimese. Kaheksakümnendatel aastatel pöördus sisse- ja väljarände vahekord taas vastupidiseks ning demograafilise arengu küpsusfaasi jõudnud rahvastikule iseloomulikult on rändevood Põlvamaal käsitusperioodi kokkuvõttes enam-vähem tasakaalus. Muidugi ei saa seejuures tähele panemata jätta rahvaarvu korrigeerimismuutust, mis viitab rändesündmuste süstemaatilisele alaarvestusele. 1990 aastate algupoolel tasakaalustas positiivse rändesaldo püsimine esialgu ka sündimuse äkklangustest põhjustatud negatiivse loomuliku iibe, kümnendi keskpaigast jäi aga sellest väheks ning maakonna rahvaarv hakkas uuesti kahanema. Põlvamaa rahvaarvu on uue aastatuhande algul hinnatud pisut enam kui 35 tuhandele inimesele, mis tähistab kadu käsitusvahemiku algusega võrreldes umbes viis protsenti.

Omaette järsu hüppe allapoole teeb trendijoone lõpp-punktina graafikule kantud rahvaarv aastast 2000, mis tugineb uue rahvaloenduse andmeile [ESA 2001]. Ilmselt pole tarvis olla eriline asjatundja, taipamaks taolise kahe ja poole tuhande inimeseni ulatuva kahanemise ebareaalsust, vähemasti rahuaja tingimustes. Andmekorralduse vaatenurgast on tegemist tüüpilise vastuoksusega eri liiki allikate — sündmusstatistikale toetuva loendusvahelise hinnangu ning loendustulemuse — vahel. Lahknevuse tähelepanuväärne ulatus osutab aga rahvastikuarvestuse ebatäpsusele, olgu siis esimese, teise või korraga mõlema andmeallika arvel. Vahemärkusena, taolise vastuoksuse põhjuste selgitamine sihipärase kvaliteedianalüüsi kaudu ning lõpuks kõrvaldamine mitmelaadsete harmoneerimisvõtete abil moodustabki ühtlusrarvutuste sisu. Trendijoone viidatud katkestus aastatuhande vahetusel rõhutab piltlikult ühtlusrarvutuste teravat tarvidust möödunud kümnendi osas, mis jääb aga väljapoole käesoleva kogumiku ülesannet. Tarviduse eiraja peab arvestama veaga,

Loomuliku ja rände-iibe üldkordaja
Põlvamaa 1965-2000

millesarnaseid võib Eesti rahvastikustatistikas Joosepi valitsusajast veel leida ning mis tookord püüti labaste silumisvõtetega ära kaunistada.

Küllalt erineva pildi saab rahvaarvu dünaamikast maa- ja linnarahvastiku eraldikäsitlusel. Kui linnarahvastiku arvukus ja osakaal maakonnas aasta-aastalt tõusis, siis maarahvastikku iseloomustas kuni 1980 aastate lõpuni aeglane, kuid järjekindel vähenemine. Põlvamaad eristab mitmest teisest Eesti piirkonnast just selle vähenemise pidevus. Teatavasti pöördus Eesti maarahva iive kaheksakümnendatel aastatel keskeltläbi positiivseks, Põlvamaal avaldus see arengusuund vaid rahvaarvu kahanemise ajutise pidurdumisena. Muutuskomponentide analüüs võimaldab kinnitada, et rahvaarvu vähenemisele Põlvamaal on kaasa aidanud nii loomuliku kui rändeiibe valdav miinusmärgilisus. Muidugi ei johtu surmajuhtude ülekaal sündide arvust mitte niivõrd maarahvastiku liigmadalast sündimusest või ebaproportsionaalselt kõrgest suremusest, vaid pikaajalise väljarände tõttu deformeerunud vanuskoostisest.

Käsitlusperioodi kokkuvõttes on Põlvamaa maarahvastik kahanenud enam kui viie tuhande inimese ehk suhtväljenduses ligi viiendiku võrra. Tegelikult on vähenemine olnud isegi suurem, sest arvesse tuleb võtta Põlva alevi ja külanõukogu vaheline piirimuutus. Viimase eellugu läheb tagasi aastasse 1961, mil maakonnakeskusele omistati alevi staatus ning selle omandas kogu endine külanõukogu territoorium — ehk tundus mõnele ametimehele tollane Põlva alevik uue seisuse jaoks eraldi võttes liiga väetike, eriti võrreldes samal ajal Põlvamaa külge liidetud Räpinaga, või oli pigem tegemist teadmatusel/hoolimatusega. Kas maakonnakeskuse jõudsa kasvu tõttu või mõnel muul põhjusel, igatahes seitse aastat hiljem (1968) peeti arukaks taolisest pindala poolest hiidalevist loobuda ning alevipiiridest väljapoole jäävad maad koos seal elava kahe tuhande inimesega kuulutati uuesti külanõukoguks ja maarahvaks. Kui nimetatud muutuse mõju kõrvale jätta, läheneb maarahvastiku vähenemistempo ühele protsendile aastas. Selle näitajaga esindab Põlvamaa üht suurima rahvastikuga piirkonda, millele vastavalt on ka tühjenevate külade, taandareneva infrastruktuuri ja üldse territooriumi inimhõlmatusel seonduvad probleemid teravamad. Kõigele sellele on möödunud kümnendil lisandunud piiriäärse seisundi varasemast selgem väljajoonistumine, põllumajanduskesksest orientatsioonist tulenev majanduse ümberstruktureerimise keerukus ning *last but not least* esmakordselt ajaloos allapoole taastetasandit langenud sündimus.

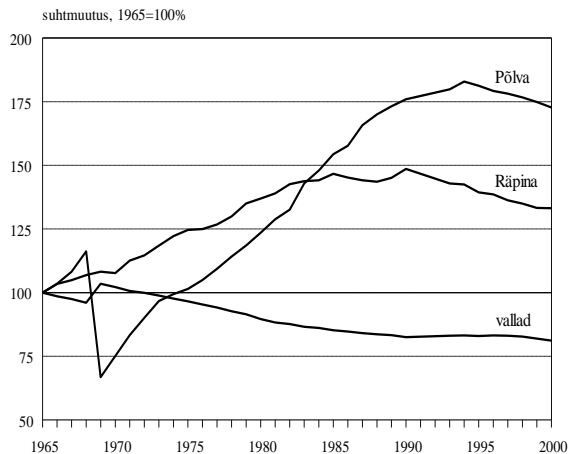
Suhtväljenduses on linnaelanike arvu kasv käsitlusperioodil olnud väga kiire, ometi iseloomustab siiaamaani Põlvamaad teiste maakondadega võrreldes väga tagasihoidlik linnastumisaste. Linnaelanike osakaal piirdus käsitlusperioodi lõpul 30 protsendiga, millest madalamat taset ei kohanud enam kusagil mujal. Taoline seik pole muidugi juhuslik, vaid seletub otseselt maakonna saamislooga ja rahvastikuarengu seaduspärasustega. Ajalooliselt on urbanisatsiooniprotsess seotud suhteliselt kitsapiirilise ajalõigu, demograafilise üleminekuga, mille vältel kasvavad maarahvastiku äravoolu toel endised ning tekivad uued linnad. Nagu eespool mainitud, jõudis asjaomane faas Eestis põhiosas lõpule enne Teist maailmasõda, mil tänase Põlvamaa territoorium oli jagunenud kolme maakonna — Tartu, Võru ja Petseri vahel. Nende maakondade vaatenurgast moodustas tänane Põlvamaa omamoodi ääreala ega paiknenud sealkandis ka ainsatki linnana käsitatavat asulat. Taoline vaheala staatus ning tugeva keskuse puudumine ulatub tagasi üsna kaugele minevikku, mil piirkond kuulus Tartu piiskopiriigi koosseisu — läbi kogu keskaja ei ehitatud Põlvamaale ühtegi linnust, idapiiri kaitseks rajatud Vastseliina ja Kirumpää paiknesid lõuna pool. Vahemärkusena on huvitav märkida, et olukord oleks võinud muutuda seoses Võru maakonna loomisega aastal 1783, mil esialgse kava kohaselt pidi maakonnalinna asukohaks saama Vana-Koiola. Paraku see kava hiljem muudeti ja uus pealinn rajati Võru karjamõisa maale.

Eesti rahvastiku linnastumise ja linnade arengu seisukohalt määraval perioodil — XIX sajandi lõpu- ja XX sajandi alguskümnenditel — tõdetud olukord säilis ja nii kujunesid Põlvamaa elanike jaoks peamisteks tõmbekeskusteks Tartu ja Võru. Kohalikest asulatest jõudis 1920-1930 aastatel ainsana alevistaatuseni Võõpsu, mille olemasolu paljud nooremad inimesed tõenäoliselt ei teagi. Võõpsu alev paiknes samanimelise karjamõisa maa-alal Lämmijärve kaldal, asula rajas 1857 aastal Räpina mõisnik sooviga kohalikku elu edasi viia. Mõnda aega kulgeski asula areng tõusujoones ning Võõpsut märgitakse XIX sajandi teisel poolel sadamakoha ning käsitöölise ja kaupmeeste

asupaigana. Edusammud oli aluseks alevistaatuse saamisel 1920 aastal, kuid arengupotentsiaali nõrkus tõi endaga kaasa kasvu lakkamise — kui 1922 aasta loendus näitas asula rahvaarvuks 497 inimest, siis 1934 aastaks oli see ligikaudu kümnendiku võrra vähenenud. Ilmsete kiratsemisnähtude tõttu arvati Võõpsu 1938 aasta haldusreformi käigus linnaliste asulate hulgast välja, mis tol ajal oli väga erandlik. Käesoleva kogumiku arvtabelitest leiab huviline lugeja kinnitust, et rahvaarvu järjepidev langustrend on saatnud Võõpsut ka järgnevatel aastakümnetel.

Rahvaarv

Põlvamaa linnasulad 1965-2000

vahepealne rajoonikeskuse roll kajastusid positiivselt ka Räpina rahvaarvu dünaamikas. Kui 1934 aasta rahvaloendus fikseeris elanike arvuks 599 inimest, siis 1959 aastaks oli rahvastik suurenenud enam kui kolm korda. Huvitav on märkida, et rahvaarvu poolest edestas Räpina kuni 1960 aastate keskpaigani tänast maakonna pealinna. Tõsi küll aeglustuvas tempos, jätkus kasv kuni 1980 aastate keskpaigani, mil alevi elanike arv jõudis kolme ja poole tuhandeni.

Hilisem pealinn Põlva kujutas endast XX sajandi algul väikest alevikku, mida tunti ennekõike kiriku asukoha ja ajaloolise kihelkonnakeskusena. Sõdadevahelisel ajal võis täheldada selgeid märke asula arengu hoogustumisest, vastavalt kasvas ka rahvaarv 269 hingelt aastal 1922 kuni 414 inimeseni 1934 aasta loenduseks. Teiste hulgas tugevdas asula arengueeldusi Tartu-Petseri raudtee valmimine 1931. Siiski seostub Põlva hüppeline areng rajoonikeskuse staatuse omandamisega. Kui jätta kõrvale eespool kirjeldatud piirimuutuse mõju, on asula rahvaarv käsitlusperioodil suurenenud kokku üle kolme korra. Absoluutarvuliselt jääb rahvaarvu rohkenemine mõistagi tagasihoidlikuks, aga suhtväljenduses edestas see kõigi naabermaakondade pealinnade vastavat näitarvu. Kogumiku arvtabelitest ilmneb, et rahvaarvu tõus on toimunud korraka nii sisserände kui nooremapoolsest vanuskoostisest tingitud positiivse loomuliku iibe arvel. Mõlemad komponendid on püsinud plusspoolel läbi kogu perioodi. Tulemusena ületas 1980 aastate lõpul Põlva rahvaarv juba seitsme tuhande inimese piiri. Juuresolev joonis selgitab, et kasv jätkus ka möödunud kümnendi algul, kümnendi keskpaigast pöördus aga rahvaarv järjekindlasse langusse.

Tulevikuvaatavalt on Põlvamaal sarnaselt teiste maakondadega oodata rahvaarvu jätkuvat kahanemist, eeskätt 1990 aastate järsu sündimuslanguse mõjul. Maakonnasiseste erisuste osas on linnarahvastiku kasvufaas tänaseks seljataha jäänud, negatiivse loomuliku iibe kujunemine Põlvas ja Räpinas kõneleb nende asulate seesmise kasvupotentsiaali ammendumisest ning rahvaarvu dünaamika edasisest määratletusest käikides sündimuse ja suremuse arenguga. Linnastumisprotsessi hiline algus ning asend suuremate keskuste, eeskätt Tartu tagamaal, jätab madala urbanisatsiooniatme ka Põlvamaa püsivaks tunnusjooneks. Mõistlikul ärakasutamisel võib see aga kujuneda omaladseks arenguessurssiks, arvestades hästisäilinud ja vaheldusrikast looduskeskkonda.

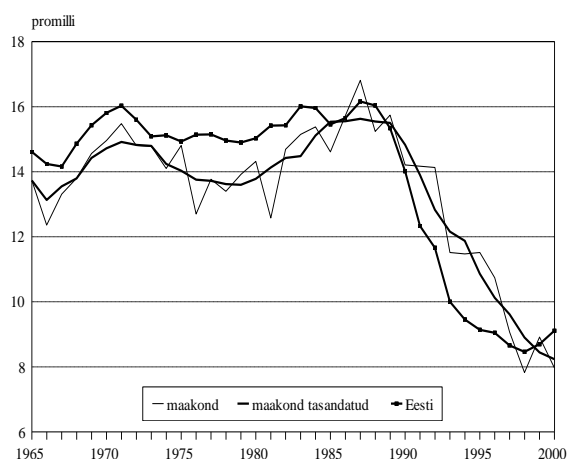
1.2. Sünnimus

Elussünnide koguarv Põlvamaal on liikunud käsitlusperioodil 1965-1990 paari väiksema võnkega kahe- ja kolmesaja vahel, vaid ühel aastal on näitav kerkinud ülempiirist kõrgemale. Esimene võnke 1960 aastate lõpul, mis kajastub selgesti ka juuresoleval joonisel kujutatud üldkordajas, esindab Eesti põlisrahvastikule iseloomulikku ning võrreldava sünnimusarenguga Euroopa riikide kontekstis ainulaadset tõusu [Festy 1984; Katus 1994]. Põlvamaal saavutas sünnimuse üldkordaja lokaalse maksimumi 1971 aastal, millele järgnes tagasilangus seitsme-kaheksa järgneva aasta vältel. Uue tõusu märke võis täheldada alates kaheksakümnendate aastate algusest, kõrgpunkti jõudsid nii sünnide arv kui üldkordaja Põlvamaal 1987 aastal. Sünnimuse üldnäitajate mõlemad trendivõnked järgivad põhijoontes üsna täpselt kogurahvastiku suundumust, samas jääb üldkordaja tase pea kogu käsitlusperioodi ulatuses riigikeskmisest madalamaks.

Nagu lugeja arvatavasti mõistab, ei seisa taolise asetuse taga mitte niivõrd põlvamaalaste väiksem rahvastikutaasteline panus kui eakam vanuskoostis *resp* sünnitusealise naisrühma madalam osakaal. Teisalt lasi seesama struktuuritegur ehk maakonna vanuskoostise nooremise käsitlusperioodi vältel sünnimusnäitajatel aegapisi kasvada ning viis Põlvamaa 1980 aastate teisel poolel sünnimuse üldkordaja poolest Eesti kogurahvastiku tasemele. Kõik kirjeldatud võnked üldkordaja trendis jäävad paraku ilmselgelt alla möödunud kümnendi sügavale ja sünnimuse hoopis uut arengujärku peegeldavale langusele. Põlvamaal on selle ajastus olnud mõnevõrra hilisem kui riigis tervikuna, kuid lõpptulemusena langes aastatuhande vahetuseks üldkordaja Eesti keskmisest koguni pisut madalamale.

Üldkordajaga võrreldes ei sisalda sünnimuse summaarkordaja endas vanuskoostise eksitavat kõrvalmõju, mistõttu sünnimuse aegtrendide ja rahvusvaheliste võrdluste esitamisel on just see näitav leidnud enim kasutamist. Summaarkordaja arvutamine nõuab aga sünninute jaotust ema vanuse järgi, mida veneaegne statistikorraldus rajooni ega külanõukogu kohta ette ei näinud. Elektrooniline individuaalandmestik võimaldaks seda ju tagantjärele leida, kuid see on säilinud alles 1986 aastast ülespoole ehk teisisõnu käsitlusperioodi seisukohalt vaid nelja aasta kohta. Abi pakub Eesti Rahvastiku Andmepank¹, kuhu on pikaajalise ja mitmetahulise andmetöö tulemusena lülitatud juba kahe loendusvahelise perioodi 1959-1970 ja 1970-1979 sünniandmestik. Uustõtluse tulemused on peagi jõudmas trükki [EKDK 2002], kuid andmestik oli käesoleva Põlvamaa ühtlusravutuse tarvis juba kasutada. Nii oli võimalik tabuleerida sünninute arv ema vanuseti 1959-1979 maakonna haldusüksuste lõikes ning arvutada summaarne sünnimuskordaja.

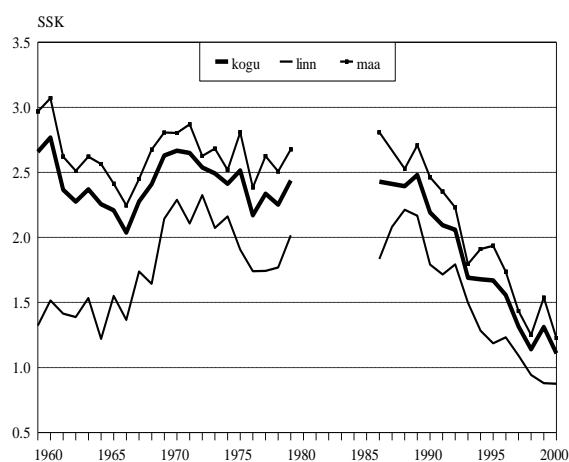
Sünnimuse üldkordaja
Põlvamaa 1965-2000

¹ Eesti Rahvastiku Andmepank (ERA) sisaldab süstemaatiliselt korrastatud loendus-, sünnimus- ja küsitlusstatistikat Eesti rahvastiku kohta. Rakendatud ühtlusravutused võrreldavuse tagamiseks ajas ja ruumis hõlmavad määratlusi ja definitsioone, piirimuutuste mõju ja näitavude arvutusviise. Andmepanka arendab Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus [EKDK 1992a; 1992b].

Kõrvalolev joonis esitab Põlvamaa summaarse sündimuskordaja kogu-, linna- ja maarahvastiku lõikes, võrdluseks on lisatud ka 1990 aastate kiire langusperioodi teave. Linna- rahvastiku kaudu on näha üle-Eestilise, taaste- piirist madalama sündimusjärgu (tinglikult 1928-1968) lõppfaas, mille järel periood- sündimus tõusis kaheks kümnendiks taaste- tasemest kõrgemale. Põlvamaal ei paista see muutus eriliselt välja, sest maarahvastiku suhte- liselt kõrge sündimus ja eriti osakaal hoidsid maakonna kogurahvastiku sündimuse ka vara- semal ajajärgul küllaltki kõrge. Tuleb tähele panna, et protsessi perioodnäitajad on allpool analüüsitud põlvkonnanaõtajatega võrreldes süsteemselt kõrgemad, seda sündimusaegade nooremise tõttu käsitluselusel perioodil kuni 1980 aastate lõpuni.

Summaarne sündimuskordaja
Põlvamaa 1959-2000

Tähelepanuväärsel kombel on Põlvamaa sündimustrendi taga eelkõige maarahvastiku arengumuutused. Siiski on linna- ja maarahvastiku omavaheline sündimuserisus püsinud üsna ühesugusena, mõistagi peale sündimuse tõusu 1960 aastate teisel poolel. Enne kõnealust muutust valitses Eestis tugev linn-maa erisus, mis ka Põlvamaa väikelinnade, *resp* alevirahvastiku puhul ometi selgepiirilisel esile tõuseb. Samuti illustreerib joonis tõsiasi, et 1980 aastate teisel poolel ei toimunud põlisrahvastiku sündimustõusu (välispäritolu rahvastiku sündimus siiski tõusis). Küll kasvasid vanuskoostisest tugevasti sõltuvad sündinute arv ja sündimuse üldkordaja suuremaarvuliste kohortide jõudmisel sünnitusikka. Need kõnealused kohordid olid kujunenud 1960 aastate lõpu sündimustõusu najal. Niimoodi leiab veelkord kinnitust vajadus käsitleda rahvastikuprotsesse vähemalt põlvkonnapikkuses ajaraamis, kui on soovi mõista põhjuslikke seoseid. Märkimist väärib ka Põlvamaa sündimuse langus väga madalale tasemele uue aastatuhande künnisel, mis jääb koguni üle-Eestilisest keskmisest allapoole.

Omaette ainesena väärib kiirpilku sündimuse soosuhe ja teiste rasedusväljundite intensiivsus, niivõrd kui viimase kohta käsitluselusel ajavahemikul muidugi teavet jagub. Vastsündinute soosuhe on kõikunud Põlvamaa sündide väikese arvu tõttu tugevasti (0.85-1.35), aga liikuvkeskmisega silumise järel jääb soosuhe reeglipärase 1.05 lähedusse. Elussündide kõrval sisaldab kogumiku tabelosa ka surnultsündide aegrida — asjaomaste sündmuste arvu üleslugemiseks piisab Põlvamaal enamikul aastatel n-õ ühe käe sõrmedest, rahvastiku modernsele taastetüübile omaselt jääb nende suhtarv ühe-kahe protsendi piirimaile. Suurprobleemiks olnud abortiivsuse kohta maakonna tasandi teavet kahjuks pole.

Maakonna sündimusarengu käsitlemisel pakub sündmusstatistikale täiendust loendusandmestik, kui võrd loendusprogrammis taastatud küsimus sünnitatud laste arvu kohta võimaldab heita tagasipilgu sündimustrendile enam kui poolsajandi vältel. Elussündinud laste arv, ehk rahvastikustatistilist terminit kasutades summaarne põlvkonnasündimuskordaja, on sisutihe näitaja, mis muuhulgas toob esile ka sündimustaseme seose rahvastikutaastega. Teatavasti on rahvaarvu kahanemise vältimiseks tarvis, et laste põlvkond oleks vähemalt sama arvukas kui vanemate kohort. Summaarse kordajaga mõõdetuna vastab taastetasandile tinglikult 2.1 elussünni keskmiselt iga naise kohta või veidi enam vanemates rahvastikupõlvkondades, keda iseloomustas kõrgem imikusuremus. Oluline on tähele panna, et põlvkonnanaõtjana ei ole kõnealune kordaja ajastustegurist mõjutatud ja võimaldab seetõttu esile tuua tegeliku sündimustrendi. Peegeldades demograafilise ülemineku varast ajastust ja pereplaanamise kasutuselevõttu üheaegselt rahvastikuarengu pioneeriikidega Põhja- ja Lääne-Euroopas, iseloomustab ka Põlvamaa kõige eakamaid kogumikus kajastatud, XX sajandi algul sündinud naispõlvkondi üsna taastetasandi

lähedale langenud sündimus. Teisalt kuulub Põlvamaa Eesti üldtaustal pigem hilisema sündimusearenguga maakondade hulka, näiteks demograafilise ülemineku pioneeralal Viljandimaal oli sündimus samades põlvkondades juba taasteniivoost selgesti allapoole laskunud [Katus 1994].

Põlvamaa ja Eesti kõrvutamisel naabermaadega tuleb varase sündimusülemineku kõrval tõdeda ka põlvkonnasündimuse märkimisväärset püsivust enam kui poolsajandi vältel, mis tuleneb ühelt poolt demograafilise ülemineku ajastusest, teisalt aga rahvastikuarenguliselt võrreldavatele riikidele tüüpilise sõjajärgse beebibuumi puudumisest [Katus 1997a]. Samuti võib põlvkonnanaõtjatest välja lugeda kuuekümnendate aastate lõpul täheldatud sündimustõusu, mille kandjaks on olnud 1940-1950 aastate sünnipõlvkonnad. Lugeja paneb arvatavasti tähele, et võrreldes perioodnäitajatega — viimastes kajastub lisaks sündimustaseme tõusule ka sünniajastuse noorenemise mõju — on osundatud kasv kohortvaates mõnevõrra tagasihoidlikum ja kindlasti hoopis laugjam. Rahvastikutaseme vaatenurgast on oluline rõhutada, et Põlvamaal on taastetasandini jõudnud sisuliselt kõik kogumiku arvtabelitega hõlmatud kohordid, erandi moodustavad üksnes kõige nooremad. Ühelt poolt polnud viimatimainitud põlvkonnad oma reproduktiivkarjääris eelkäijatega võrdluseks piisavale kaugusele jõudnud, teisalt kajastub nende käitumises juba möödunud kümnendi järsk trendimuutus.

Tasemestabiilsuse raames tõuseb teise olulise suundumusena esile sündimuskäitumise sarnastumine. Kogumikus esitatud andmed kinnitavad, et järjekindlalt on kasvanud nende naiste osakaal põlvkonnas, kes lõpetavad oma sündimuskarjääri kahe lapsega. XX sajandi alguse sünnikohortides piirdus kahelapsesuse osakaal napi kuuendikuga, hõlmatud põlvkondade vältel on aga suhtarv suurenenud ligikaudu kolm korda. Kahelapsesuse tubli kasvu vastukaaluks on samal ajal vähenenud lapsesuse äärmusrühmade esindatus. Eriti märkimisväärne on seejuures olnud lastetuse taandumine: Euroopa abiellumustüübi kajastusena küündis ju vastav suhtarv eakamates põlvkondades ligi veerandini ning neis kohortides ületas lastetus osakaalult nii ühe- kui kahelapsesust. Võrreldes lastetusega on nelja- ja enamalapsesuse langus olnud mõnevõrra tagasihoidlikum ja ka nooremates põlvkondades on kümnendik maakonna naistest sünnitanud neli või enam last. Lisades siia ligikaudu viiendikuni ulatava kolmelapseste suhtarvu, leiame ühtlasi selgituse, mispärast Põlvamaa rahvastiku sündimus — koos Jõgeva, Valga ja Võru maakonnaga — on Eesti keskmisi näitarve ning ka taastetasest jätkuvalt ületanud.

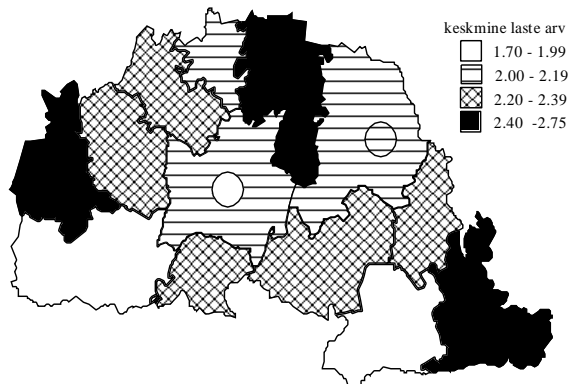
Lastetuse vähenemine nooremates põlvkondades on märgiks sündimus- ja abielukäitumise omavahelise seose teisenemisest ja kummagi elutahu iseväärtustatuse kasvust. Nimetatud areng avaldub muuhulgas ka vallassündimuse suurenemises, kuivõrd tänapäeval piirab lapsesaamist abielu juriidiline vormistamatus järjest vähem. Pigem on seos lapse sünni ja abiellumise vahel kujunenud traditsioonilisega võrreldes vastupidiseks: rasestumine ja otsus sünnitada, kasvõi abordi kui võimaliku alternatiivi kahjuks, eelneb reeglina abielu registreerimisele. Enam kui üheksa kümnendikku põlisrahvastiku esmasrasedustest algab väljaspool juriidilist abielu ja just raseduse üheksa kuu vältel leiab aset intensiivseim abiellumine. Seda teevad siiski vaid ligikaudu pooled oma esimest last ootavatest naistest ning teise poole arvel kasvabki vallassündimus. Muidugi ei tähenda asjaomane tendents üksikemaduse paralleelset kasvu, millise järelduse poole juriidikale toetuv Eesti sündmusstatistika andmekasutajat ilmselgelt suunab. Tegelikult elab ligikaudu 90 protsenti vallassündidena registreeritud lastest ikka mõlema vanemaga [Katus, Puur, Põldma 2002].

Lapsesusjaotuse järkjärgulise koondumise taustal paistavad Põlvamaa rahvastiku sündimuse piirkondlikud erisused säilima. Tüüpiliselt on taastetasandit ületava sündimuse kandjaks olnud maarahvastik, Põlva ja Räpina väikelinlikule olekule vaatamata pole taastepiirini küündinud ükski linnanaiste põlvkond, kui 1910-1919 sünnikohort välja arvata. Viimase näol tegemist oleva juhuvõnke kõrvalejätmisel ilmneb linnarahvastiku sündimuse silmapaistev ühtlus — kuue-seitsmekümne aasta vältel piirdub maksimaalse ja minimaalse taseme erisus vaid seitsme-kaheksa protsendiga. Osundatud linn-maa sündimuserisuse taga seisavad ühelt poolt ühe- ja kahelapsesuse, teisalt aga kolme- ja enamalapsesuse erinevad proportsioonid. Põlvkonniti on maarahvastiku sündimus olnud mõnevõrra varieeruvam: madalaima sündimustaseme poolest eristuvad selgesti 1920-1930 aastate sünnikohordid, kelle aktiivne reproduktiiviga langes esimestesse sõjajärgsetesse kümnenditesse.

Juuresolev kaart esitab piirkondliku sündimuserisuse naispõlvkonnas, kes kujundasid Põlvamaa sündimusolukorra 1960-1980 aastatel. Maakonna suhtelisele väiksusele vaatamata toob andmestik esile sündimuse küllalt tugeva piirkondliku variatsiooni. Taastepiirist selgesti allapoole jäi sündimus tänase maakonnapealinna kõrval veel vaid Kanepi vallas, sellele lähedast sündimust võis täheldada

Sünnipõlvkonna 1940-1949 lapsesus

Põlvamaa 1989

Räpinas ning Ahja, Alaküla, Põlva ja Suuremetsa vallas. Ülejäänutes jäi sündimus taastepiirist kõrgemaks, kõige lasterikkamateks valdadeks osutusid Mooste, Valgjärve ja Värskas. Huvitav on tõdeda, et pingrea esimese ja viimase — Kanepi ja Värskas — erisus ulatus pea ühe lapseni. Sündimuse lokaalne tasemeerisus on Põlvamaal püsunud ka nooremates põlvkondades, kuid enamik piirkondi vahetab olulisel määral oma reastust ning püsivalt kõrgema-madalama sündimusega valdu pole võimalik välja tuua. Lapsesuse sotsiaalerisus, kajastatud käesolevas kogumikus haridustunnuse kaudu, on järjekindlalt vähenenud, mille raames tugevaim koondumus kahelapsesusele iseloomustab kõrgharitud naisi.

Põlvamaal nagu Eestis tervikuna on sündimus 1990 aastatel kiiresti langenud. Tänaseks on ka tõsiasi, et sünnitusikka jõudnud noored põlvkonnad on toonud Eesti rahvastiku sündimustaseme pikka aega valitsenud stabiilsusse olulise pöörde. Lähemad aastad täpsustavad, kuivõrd suurt demograafilist laenu on võetud ja millal on oodata võla tagastamist ning on see ülepea realne. Mõistagi määrab sündimusarengu peajoone täna ja tulevikus mitte niivõrd lastetute ega ammu mitte paljulapseliste, vaid oma eluteel varem või hiljem üht last omavate perede käitumismudel. Loobunud hariduse, karjääri või lihtsalt mugavuse nimel teise lapse sünnitamisest oma elu kahekümnendatel aastatel, on ühelapselisel naisel veel kümnekond aastat aega oma otsust muuta. Isegi kui elu toob positiivse korrektiivi, aga liiga kõrges vanuses, jääb tee ahtaks või koguni kinni kolme- ja enamalapsesusele. Sõltumata edasistest suundumustest on 1990 aastate sündimuslangus kindlapiirilisel fikseerunud rahvastiku sünnikohortide järsu ebaühtlusena ning selle demograafilise laine otsemõju saab kestma järgneva 70-80 aasta vältel ning kaudselt veel kauemgi, kujundades Põlvamaa ja kogu Eesti üldist arengut läbi XXI sajandi.

1.3. Suremus

Käsitlusperioodil võib surmajuhtude arvu ning suremuse üldkordaja kaudu mõõdetuna Põlvamaa rahvastiku suremusarengus eristada selgelt kahte etappi. Perioodi algupoolel iseloomustas maakonna rahvastikku suremuse üldnäitajate kiire ja pidev tõus ning kümnekonna aasta vältel kasvas surmade arv neljalt ja poolesajalt ligi kuuesaja juhuni ehk ligikaudu kolmandiku võrra. Sedasama trendi kirjeldab kõrvaloleval joonisel üldkordaja. Suremuse üldnäitajate kiire tõus kestis 1970 aastate keskpaigani, järgnevat perioodi iseloomustas esmalt näitavate stabiliseerumine, seejärel aga — jättes kõrvale ajutise ülesvõnke, mille kõrgpunkt langes Põlvamaal 1993 aastale — teatav langussuund.

Nimetatud üldnäitajate dünaamikast ei saa siiski järeldada, nagu oleks samalaadse muutuse läbinud ka maakonna rahvastiku tervises seisund, sest teadupärast sõltuvad demograafilised üldnäitajad suurel määral rahvastiku vanuskoostisest. Mõistagi on suremuse korral tähtis eeskätt eakate osakaal, kelle hulgas suremusrisk ületab keskmist mitmekordselt. Nõnda ongi seitsmekümne- ja eakamate osakaalu kiire tõus peamiseks põhjuseks, mis pärast asjaomased suremus-näitajad käsitlusperioodi

algul sedavõrd jõud-salt kasvasid. Samuti on just Põlvamaa rahvas-tiku eakamast vanuskoostisest tingitud suremu-se üldkordaja püsimine kogu käsitusala pe-rioodi vältel Eesti keskmisest märkimisväärselt kõrgemal. Vanuskoostise erisused seletavad ka lõviosa suremuskordaja tugevast piirkondlikust variatsioonist, mis maakonnakeskust ja valdu kõrvutades ulatus käsitusperioodil kolme-nelja korran.

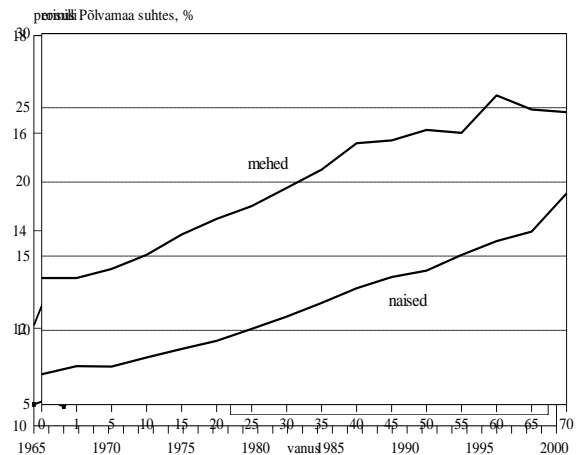
Rahvastikuteaduses kasutatakse suremu-se mõõtmiseks tavapäraselt elutabelimeetodit, mis võimaldab rahvastikukoostise ja eelkõige vanusstruktuuri mõju eristada ning keskenduda puhtakujuliselt asjaomasele protsessile. Paraku oli omaaegne NLiit liiga suur, et Moskva oleks jõudnud elutabeleid rajooniti teha (Eesti

Statistikaametis ei peetud sellist tööd vajalikuks ega vist osatudki seda, küll osati teadlaskond arvandmetest eemal hoida). Nõnda on käsitletava ajavahemiku piires koostatud Põlvamaa kohta elutabel vaid ühel korral, surmajuhtude suhteliselt väikesest arvust tulenevate juhuvõngete mõju vähendamiseks viieaastast perioodi 1986-1991 üldistavalt [EKDK 1994a]. Osundatud tabeli kohaselt oli maakonna meeste sünnieluiga 66.1 ja naistel 75.0 aastat. Maakondade pingereas paigutus Põlvamaa meesrahvastik suhteliselt soodsale neljandale positsioonile, naiste arvestuses oli koht mõnevõrra tagasihoidlikum. Huvitav on tõdeda, et maa- ja linnarahvastikku eraldi käsitledes paranes maakonna asetus veelgi — maameeste arvestuses hoidis Põlvamaa teist (65.0), linnameeste arvestuses aga koguni esimest kohta (68.9). Asend suuremaid raviasutusi ning arstkonna koorekihti koondava Harju- ja Tartumaa ees laseb muu hulgas välja paista (positiivse) otsese puudumist haiguste ravile keskendunud meditsiini ja rahvastiku eluea vahel. Rahvastiku modernse taastetüübi puhul, kus rahvatervise olukorra määravad pikaajalise kumulatiivtoimega mõjurid, eeskätt keskkond ja elulaad, kipub taoline vastuolu olema pigem reegel kui erand.

Maakonna ühtlusarvutuste puhul on rahvastiku terviseseisundile tausta loomiseks kujunenud tavaks võrdlus mõne teise maaga. Meelega pole selleks valitud aga mõnd kõrge elustandardi poolest tuntud riiki, et vältida teistsugustest ühiskonnaoludest tulenevat eneselohtust. Põlvamaa rahvastiku suremusolukorda aitab rahvusvaheliselt määratleda endine Portugali koloonia Macau, mille demograafiline areng on olnud Eestiga võrreldes sootuks hilisem. Vahemärkusena olgu nimetatud, et Põlvamaa elutabeli arvutamisel on kasutatud ÜRO standardmeetodit nagu ka Macau puhul [UN 2001], mistõttu kaks tabelikomplekti on mõõndusteta võrreldavad. Kõrvalolev joonis selgitab, et Põlvamaa rahvastiku eluiga jääb märkimisväärselt maha Macau vastavast näitajast, eriti meeste osas. Naiste sünnieluiga on Macaus seitse protsenti kõrgem, meeste puhul ulatub vahe ligi seitsmendikuni elueast. Veelgi kõnekam on asjaolu, et elu jooksul vahe põlvamaalaste kahjuks suureneb ja seda nii meeste kui naiste osas.

Samuti ei anna Eesti kogurahvastiku suremustrendid — maakondade lõikes pole Statistikaamet endiselt elutabeleid arvanud — alust eeldada mahajäämuse vähenemist 1990 aastatel. Kurvavõitu olukorra põhjuseks on teadupärast täiskasvanusuremuse seisak, asjakohaste näitajate olulist paranemist pole toimunud ligikaudu nelja kümnendi vältel. Võrreldes sama nähtuse poolt mõjutatud Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega on seisak kestnud Eestis demograafilise ülemineku varase ajastuse tõttu kauem ning rahvastiku keskmine eluiga pole 1950 aastate lõpust alates kuigivõrd pikenenud. Meeste puhul on vahepeal toimunud koguni tagasilangus, ning mis veel mõtlemapanevam, meesrahvastiku suremuskõver on omandanud selged arengumaa tunnused [Katus, Puur 1991; Katus 2000]. Kuigi nähtuse süvapõhjused pole lõpuni selged, osutab võrdlus üsna ühemõtteliselt siinmail valitsenud ühiskonna-olude karmusele.

Suremuselutabelikordaja
Põlvamaa 1986-1991 ja 2000-2004

Vanustunnuse puudumise kiuste Eesti piirkondlikus suremusandmestikus on ühe ea-rühma, nimelt imikuea elulemuse võimalik siiski ka trendina jälgida. Ühiskonna üldise progressi ilminguna langes imikusuremus demograafilise ülemineku käigus mitme-kümnekordselt ning sagedasest sündmusest on tänaseks kujunenud suhteliselt harvaesinev nähtus. Seetõttu omandavad juhuvõnked rahvaarvult väiksemate maakondade puhul arvestatava mõju — Põlvamaal kohtab käsitusperioodi aastate lõikes imikusurmajuhtude ligi neljakordset erisust —, mis teeb trendi leidmise ja jälgimise tülikaks. Olukorrast ülesaamiseks on imikusuremuskordajat tasandatud viieaastase liikuvkeskmisega, ometi jääb võngete amplituud maakonna kui terviku, seda enam aga haldusüksuste puhul järelduste tegemiseks sageli ikka liiga suureks. Üldjoontes on Põlvamaa imikusuremuskordaja jälginud üle-Eestilist trendi, langedes 1960 aastate keskpaigale iseloomulikult ca 20 promillilt allapoole kümne promilli taset käsitusperioodi lõpuks. Sarnaselt keskmisele sünnielueale toob võrdlus riigikeskmisega ka imikusuremuse osas esile Põlvamaa suhteliselt soodsama olukorra. Mõnd üksikut halvemat aastat kõrvale jättes on liikuvkeskmisega silutud imikusuremuskordaja püsinud allpool riigikeskmist taset, viimasest kõrgemale pole näitaja tõusnud ühelgi korral. Huvitav on märkida, et Eesti keskmisest sedavõrd stabiilselt madalamat imikusuremust on Põlvamaa kõrvale näidanud vaid paar-kolm maakonda.

Metodoloogilisest seisukohast tasub tähele panna, et käsitusperioodil mõjutas imikusuremuskordaja väärtust NLiidus rakendatud sünnidefinitsioon. Selle kohaselt kuulus sünnijuht registreerimisele juhul, kui emahust väljunud loote sünnikaal ületas 1000 grammi, ema rasedus oli kestnud vähemalt 28 nädalat ning lapse pikkus 35 cm. Neid tingimusi mitterahuldanud sünnid registreeriti vaid juhul, kui vastsündinu elas seitsme päeva vanuseks. See definitsioon erines Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlusest eelkõige sünnikaalu osas — MTO soovib sünnina arvestada lapsi alates sünnikaalust 500 grammi. Kui definitsioonierisuse mõju sünnijuhtude arvule oli suhteliselt ebaoluline, siis imikusuremust alandas taoline lähenemisviis märgatavalt, sest arvestusest jäid kõrvale just kõrgeima suremusriskiga enneaegsed lapsed (kui nad surid enne ühenädalaseks saamist). Rahvusvahelise sünnimääratluse kasutuselevõtmise järel arvatati kahe järjestikuse aasta — 1992 ja 1993 — imikusuremusnäitajad kaheselt, nii vana kui uut definitsiooni rakendades. Keskeltläbi tõusis imikusuremus Eestis definitsioonimuutuse tõttu viiendiku võrra, mis on üsna hästi kooskõlas kaudsete meetodite abil varem antud hinnangutega [Anderson, Silver 1986]. Maakondade lõikes osutus Põlvamaa imikusuremuskordaja ka rahvusvahelise definitsiooni kohaselt üheks madalamaks, veel madalam oli näitaja üksnes Järvamaal [EKDK 1994b].

Väike paremus Eesti kurvavõitu üldtaustal ei tähenda muidugi nagu poleks nigel rahvatervis tegelikult üheks kõige tõsisemaks rahvastikuprobleemiks ka Põlvamaal nagu riigis tervikuna. Just asjaomane valdkond eristab Eestit negatiivselt Põhja- ja Lääne-Euroopa võrreldava rahvastikuarenguga riikidest. Oluline on seejuures tähele panna, et surmapõhjuste struktuur Eestis kõnealustele maadele tüüpilisest põhimõtteliselt ei erine, probleem seisneb ühtede ja samade surmapõhjuste kümnekond aastat varasemas mõjulepääsemises ehk teisisõnu inimeste ebaloomulikult kiires “läbikumises” [Katus, Puur 1997]. Lisateavet Põlvamaa rahvastiku surmapõhjustest üldkordaja kaudu võib leida Eesti suremusatlasest [Baburin *et al* 1997].

Olukorra parandamiseks vaevalt lihtsaid retsepte leidub ning rahvastiku protsesside suure inertsuse tõttu ei saa ka asjatundliku tegutsemise korral kiiret edu loota, kindlasti ei ole põhjust sellena käsitleda eluea lühiajalist tõusu mõne viimase aasta vältel. Rahvatervise kumulatiivne iseloom lubab pööret paremusele oodata alles pärast seda, kui ühiskondlike olude stabiilsus ja saavutatud heaolu hakkab toimima läbi mitmekümneaastase põlvkondliku kogemuse. Seni tuleb osata arvestada liigsuremuse mõju erinevatele eluvaldkondadele, mille näitena olgu viidatud eluea soodisproportsioonist johtuvale väga kõrgele üksikvanurite osakaalule. Rahvatervise näitavude valgusel on Eesti (tagasi)tee Euroopasse veel üsna pikk.

1.4. Abielu ja perekond

Kooseluvormide mitmekesisustumisele ja lahutumuse tõusule vaatamata kannab rahvastikutaaste põhifunktsiooni jätkuvalt perekond, endiselt pärinevad just pereringist rahvast omanäoliseks vormiv kultuur, käitumisnormid ja -eelistused. Majanduslikust vaatenurgast sõltub rahvastiku perekonna- ja leibkonnastruktuurist eluaseme ning püsitarbeesemete vajadus, mille osa rahvuslikus koguproduktis käsikäes üldise jõukusega suureneb. Samuti on perekond asendamatu toimetuleku tagaja eakate, vaegurite ning mistahes teiste igapäevast tuge vajavate rahvastikurühmade jaoks, kelle suhtarv modernses rahvastikus samuti kasvab. Taolise mitmekesise tähenduse tõttu on rahvastiku perekonnateave oma väärtust suurendamas.

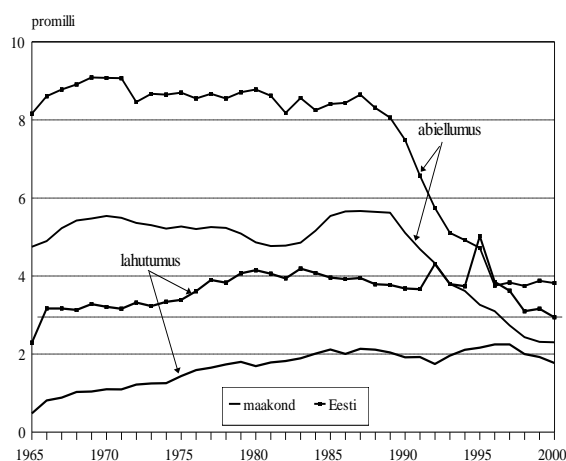
Registreeritud esmas- ja kordusabiellude arv Põlvamaa rahvastikus on kogumiku käsitlusperioodil püsinud üldjoontes küllalt stabiilne, kuigi väiksemaid võnkeid võib aeg-reaast muidugi leida. Nõnda suurenes abiellumiste arv maakonnas 1960 aastate lõpupoole koguni viiendiku võrra, ületades aasta-keskmiselt kahesaja sündmuse piiri. Seitsme-kümnendate algul asendas tõusu aeglane, kuid see-eest üsna püsiv alanemine. Langus-suundumuse lõpetas jõnks allapoole aastatel 1981-1983, mis viis abiellumiste arvu Põlva-maal ajutiselt pooleteistsajani. Käsitlusperioodi lõpuks oli see aga kerkinud uuesti languseelsele tasemele. Sarnaselt üleriigilise trendiga vähenes abielujuhtude arv 1990 aastatel ka Põlvamaal järsult ning käesolevaks ajaks on abiellumiste aastakeskmise arv langenud alla poole varasemast, ca 80-90 sündmuse piirimaile. Nõnda jälgib Põlvamaa rahvastiku abiellumuse dünaamika küllalt täpselt riigikeskmist trendi, samas on protsessi üldkordaja arvvaartus olnud keskmisest püsivalt umbes kolmandiku võrra madalam. Mõistagi tuleneb see tasemeerisus ennekõike rahvastiku eakamast vanuskoostisest ja abiellumisealiste väiksemast osakaalust maakonna rahvastikus, aga mitte sagedasemast kooselusuhetest kõrvalehoidmisest.

Võrreldes abiellumistega on lahutuste arv Põlvamaal näidanud pikaajalist ja üsna stabiilset kasvutrendi. Käsitlusperioodi algul, 1960 aastate keskpaigas, võis abielulahutust pidada veel suhteliselt harvaesinevaks sündmuseks ning kogu maakonna peale registreeriti tollal aastakeskmiselt paari-kolmekümne lahutusjuhu ringis. Kaheksakümnendate aastate teiseks pooleks oli see arv tõusnud enam kui kahekordseks, mõnel aastal ligines lahutatud paaride arv sajale.

Käsitlusperioodi lõpul võib Põlvamaal, sarnaselt Eestile tervikuna leida märke lahutumustaseme stabiliseerumisest. Sarnaselt abiellumusele jääb üldkordajaga mõõtes ka lahutus maakonnas riigikeskmisest allapoole, kuid suhterisus keskmisest on mõnevõrra suurem. Pereprotsesside seisukohalt viitab see tõsiasjale, et Põlvamaal on abielud Eesti üldpildiga võrreldes tugevamini koos püsinud.

Täiendava positiivse ilminguna on viimaseid aastaid — registreerimiskorralduse muutmisest tingitud võnke järel, mille tõttu lahutuste arv hetkeks abielude omast kõrgemaks kerkis — iseloomustanud lahutumuse alanemine. Kõnealuse trendi puhul ei tasu muidugi unustada, et Eesti asjakohases sündmusstatistikas kajastuvad vaid registreeritud abielud, milline kooseluvorm on põlisrahvastiku nooremates põlvkondades kiiresti asendumas vabaabieluga [EKDK 1995a]. Abiellumuse kõrval mõjutab viimane suundumus ka lahutumusnäitajate dünaamikat, kuivõrd ametlik statistika registreerib vaid juriidilise abielu purunemist. Tänaastest pereprotsessidest vähegi usaldusväärse ettekujutuse saamiseks oleks hädatarvilik hõlmata ka teised kooseluvormid, paraku hoiab Eesti abielustatistika endiselt kinni omaaegsest traditsioonist, saatjaks andmekaitsjate libajutud eraelu privaatsuse austamisest.

Abiellumuse ja lahutumuse üldkordaja
Põlvamaa 1965-2000

Sündmusstatistikale tuginedes osutuvad paratamatult küllalt moonutatuks ka abiellumuse ja lahutumuse regionaalerisused Põlvamaal, muuseas sarnaselt enamiku teiste seni ühtlusravutatud maakondadega [EKDK 1996-2001]. Vahest kõige enam torkab silma lahutumusnäitajate muutus maarahvastikus, kus 1980 aastatel leidis aset lahutuste arvu nelja-viie, aga kohati ka enamakordne vähenemine: käsitusperioodi lõpul piisab Põlva maarahvaga toimunud lahutuste arvu üleslugemiseks juba ühe käe sõrmedest. Kuivõrd maakonna kogunäitajad sellal põhimõttelist muutust läbi ei teinud, on lahutumus linnarahva seas, tegelikult küll peamiselt maakonnakeskuses, samavõrra tõusnud. Kõigest maakonnas registreeritud lahutustest langeb Põlva arvele ligikaudu 90 protsenti. Neid arve tõemeeli võttes ja Põlvamaa madalat linnastumistaset arvestades peaks lahutumuserisus linna- ja maarahvastiku vahel olema vähemalt paarikümnekordne. Sensantsioonihimuliste kurvastuseks tuleb siiski tõdeda, et tegemist pole Guinnessi raamatut vääriva faktiga, vaid metodoloogilise korralagedusega: miskipärast on kusagil lahutajate (aga ka abiellujate) elukohajärgne arvestus asendunud registreerimisjärgsega.

Rahvastiku pereprotsesside regionaalerisusest tõepärasema pildi saamiseks on võimalus pöörduda loendusstatistika poole, mis annab valdkonnast rahvastikuseisundilise läbilõike. Käsitusperioodi lõpetava loenduse kohaselt moodustasid abielu- ja vabaabieluinimesed maakonna kogurahvastikust 45.7 protsenti, vallaliste suhtarv ulatus pea 40 protsendini, jättes arvukuselt kolmandaks rühmaks leskrahvastiku ligikaudu ühe kümnendikuga ning neljandaks lahutatud/lahkuläinud nelja protsendiga. Abielurahvastiku osakaalult jääb Põlvamaa riigikeskmisest mõnevõrra allapoole, teiste suhtes tõuseb maakond enam esile leskrahvastiku suhtelise arvukusega, vastavas pingereas hoidis Põlvamaa teist positsiooni Võrumaa järel ning Valgamaa ees. Nagu vastavast teemakäsitlusest selgub, on taolise asetuse tinginud mitte niivõrd lesestumisprotsessi suurem intensiivsus Kagu-Eestis vaid eeskätt sealtkandi rahvastiku eakam vanuskoostis. Teisalt kinnitab ka loendusstatistika lahutumuse keskmisest madalamat intensiivsust Põlvamaal — veel püsivam paistab kord loodud perekond olevat üksnes Hiiu maal. Vahemärkusena on huvitav tõdeda, et erinevalt leskrahvastikust ei tulene lahutanute madalam suhtarv antud juhul vanuskoostisest, vaid kajastab tõepoolest piirkondlikku omapära.

Juuresolev joonis esitab rahvastiku perekonnaseisu vanusrühmade/põlvkondade kaupa. Protsessi seaduspärase vanussõltuvuse peegeldusena saavutab abielurahvastiku osakaal ka Põlvamaal maksimumi kolmekümne date eluaastate paiku, misjärel hakkab näitarvu väärtus langema: viiekümne date eluaastateni eeskätt lahutumuse, vanemas eas aga valdavalt lesestumuse tõttu. Vanema ea suunas kasvab ka vallaliste osakaal, kuid selle erisuse põhjus ei peitu perekonna elutsüklis, vaid põlvkondade abiellumuskäitumise teisenemises. Nimelt kuulus Eesti ajaloolise Euroopa abiellumustüübi levialasse, mille tunnusjoonteks on väga kõrge kooselusuhetest kõrvalejäänute suhtarv ning suhteliselt kõrge esmaabiellumisvanus [Hajnal 1965]. Eestis, mis vahepeal ümberrahvastatud Ingerimaad kõrvale jättes moodustas Euroopa abiellumustüübi leviala idapiiri, kujunes taoline abiellumusmudel välja XVIII sajandil ning püsis Teise maailmasõjani [Palli 1988; 1997]. Niiviisi on joonisel kujutatud eakamad (nais)põlvkonnad, kelle sünniaeg langeb XX sajandi kahte alguskümne date, olnud vähemalt osaliselt tolle tänaseks kadunud käitumismudeli kandjaks. Nagu mujalgi Eestis, võib ka Põlvamaal selgesti tähele panna ebavõrdsest elueaväljavaatest tulenevat erisust vanema ealiste meeste ja naiste perekonnaseisus. Et lesknaisi kohtab üle kuue korra rohkem kui leskmehi, tõstab see üheks valdavaks naisprobleemiks üksikvanuritega seonduva — vanavanurieas (tinglikult 75+) moodustasid üksielavad rohkem kui poole maakonna naisrahvastikust.

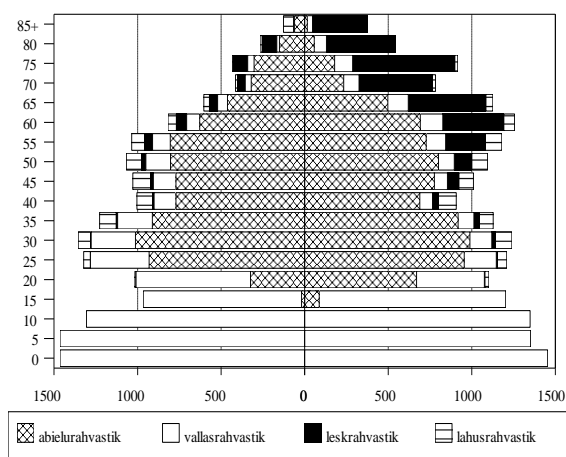
Geograafilisele kompaktsusele vaatamata võib Põlvamaal täheldada rahvastiku abielulisuse küllalt märkimisväärseid piirkondlikke erisusi. Maakonna linnarahvastikku iseloomustab ühtaegu nii kõrgem abielulisus kui ka vallaliste ja lahkuläinute osakaal, üksnes leskrahvastiku suhtarv on linnades keskmiselt madalam kui valdades. Mõistagi kujundab kõnealust üldproportsiooni mitte ainult rahvastiku perekonnaseis, vaid ka linna- ja maarahva erinev vanuskoostis, seetõttu on täpsema pildi saamiseks mõistlik korrata sama võrdlust vanusrühmiti. Keskendudes rahvastikutaaste põhivahemikule 20-49 ilmneb üldjoontes võrreldes suhte põhimõtteline teisenemine vallaliste osas: maal osutub kooselusuhtest kõrvalejäänute suhtarv reproduktiiveas (22.5 protsenti) ligi kahe viiendiku võrra suuremaks kui linnas (15.9 protsenti). Soovõrdlus toob seejuures esile tõsiasja, et maarahvastiku kõrge vallalisusmäär jääb pea täielikult meeste kanda, samaealiste naiste vallalisus maal ja linnas praktiliselt ei erine. Seevastu tugevama soo vallalisusmäär meenutab tõepoolest Euroopa abiellumustüübi kadunud hiilgeaegu, näiteks 30-34 aastastest maal elavatest meestest polnud tervelt veerand mitte kunagi abielus ega kooselus olnud.

Nagu elus sageli juhtub, tuleb ka epi-deemia mõõdu omandanud vallalisusele seletust otsida naiste seast, teadusliku terminiga väljendudes peitub see maarahvastiku hukkaläinud soosuhtes. Nõnda on käsitluseluses vanusvahemikus iga saja naise kohta keskmiselt 120 meest, sellal kui elutabeli järgi peaks sellealiste hulgas valitsema hoopis meeste mõningane puudujääk. Soosuhte disproportsiooni tekkepõhjuseks on muidugi naiste selektiivne väljaränne maapiirkondadest. Osaliselt on see suundunud kohalikesse keskustesse, eeskätt maakonna pealinna, kuid samavõrra on asjaomase rände sihtkohaks olnud suuremad linnad teistes maakondades. Huvitav on tõdeda, et soosuhte moonutuse tulemusena pole Põlvamaal täheldada tavapärasest situatsiooni, kus naised arvavad end meestest pisut sagedamini abielus olevaks. Koguni vastupidi, maal on rahvaloendus fikseerinud abielus meeste tillukese arvulise ülekaalu.

Kogumiku arvtabelid pakuvad võrreldavat teavet ka rahvastiku perekonnaseisu kohta haldusüksuste kaupa. Kui Põlva ja Räpina rahvastiku abielulisus on üldjoontes sarnane, siis valdades varieerub pilt tugevamini. Olukorra probleemseks iseloomustamiseks kasutatud näitarvu — reproduktiiveas rahvastiku kõrge vallalisusmäär — poolest paistavad teiste hulgas silma Ihamaru, Kanepi, Mikitamäe, Mustajõe, Valgjärve ja Värska vallad. Kõige äärmuslikum on olukord Mikitamäel, kus kooselusuhtest täielik kõrvalejäämine hõlmas 40 protsenti 20-49-aastastest meestest. Suhteliselt parem oli olukord maakonna põhjaosa kolmes vallas — Ahjas, Moostes ja Vastse-Kuustes —, vahepealse rühma moodustasid Põlva, Suuremetsa ning Alaküla. Arvata, et tasakaalustamata soosuhte toime ei piirdu üksnes rahvastiku perekonnakoostise moonutusega, vaid avaldub piirkondliku arengu muudiski valdkondades. Kuigi disproportsioon hakkas käsitlusperioodi lõpupoolel ilmutama nõrgenemismärke, tuleb selle kumulatiivse mõjuga arvestada veel mitmel eelseisval aastakümnel.

Rahvastiku perekonnaseis

Põlvamaa 1989

1.5. Ränne ja paiksus

Pikemas ajaperspektiivis paigutub Põlvamaa rahvastiku rändeareng hästi mobiilsusrevolutsiooni raamistikku, mille kohaselt demograafilise üleminekuga kaasneb rändeintensiivsuse tunduv kasv. Selle tõusu põhjuseks on rahvastiku juurdekasvu hüppeline kiirenemine taastetüübi vahetumisel, mis pole ühitatav ühiskonna selleaegse sotsiaal- ja majandusarengu ruumilise korraldusega. Rahvastiku juurdekasvu kiirenemise tulemusena käivituvad demograafilise ülemineku teisel poolel intensiivsed rändeptsessid, mille suundi on põhimõtteliselt kaks — migratsioon omaenese rahvusruumi linnalistesse asulatesse ja emigratsioon [Zelinski 1971]. Rahvastikuloos osutub taoline rahvast süstemaatiliselt ümber paigutatav ränne siiski ajutiseks episoodiks, millele järgneb rändeintensiivsuse järkjärguline alanemine. Üht osa viimatinimetatud ajajärgust kogumiku käsitlusperiood hõlmabki.

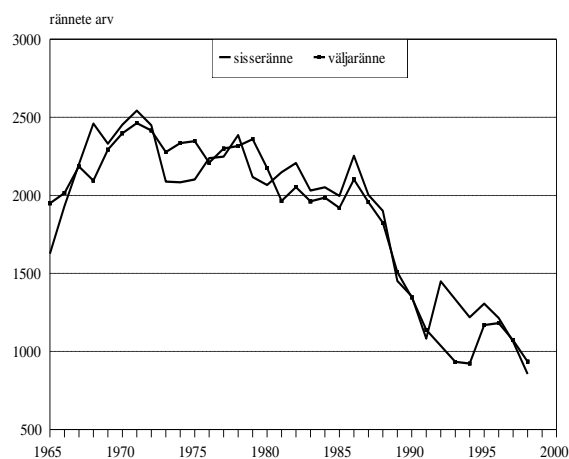
Põlvamaal nagu Eestis tervikuna katkestas rändeintensiivsuse reeglipärase alanemise voogude ajutine kasv 1960 aastate lõpul. Elukohavahetuste arvu tõus maakonnas oli seejuures üsna märkimisväärne: sisse- ja väljarännete koguarv suurenes paari aasta jooksul kolmelt ja poolelt tuhandelt viie tuhande sündmuseni, milline tase pole kordunud ühelgi hilisemal aastal. Järgneva 10-15 aasta jooksul on Põlvamaa rändeintensiivsus ühtlaselt alanenud mõlema migratsioonivoo osas. Rändesaldo on liikunud väikeste kõikumistega mõlemal pool nullpunkti — käsitlusperioodi algul rohkem miinus-, hiljem aga plusspoolel —, kokkuvõttes on positiivne ja negatiivne rändeüve teineteist vastastikku tasakaalustanud nagu demograafilise ülemineku seljataha jätnud rahvastikule tüüpiline.

Eesti üldtaustal on Põlvamaa tunnusooneks rändeintensiivsuse riigikeskmisest veidi kõrgem tase, välja arvatud käsitlusaluse perioodi algusaastad, mil piiritagune siserändelaine Eesti keskmist eriti tugevalt mõjutab. Eelkõige on taoline asetus jälgitav väljarändes, milles rahvastiku ruumilise liikumise ja lähtepiirkonna rahvastikuarengu tihe seos — seevõrra käsitletakse väljarännet migratsiooniarengu esmasptsessina — hästi ilmsiks tuleb [Rogers, Willekens 1985]. Esmapilgul võib Põlvamaa, mis Eestisse suundunud siserände peamiste sihtpaikade hulka ei kuulunud, kõneks olev omapära veidi ootamatu näida, kuid rahvastikuarengulisest vaatenurgast pole selles midagi üllatavat. Kõrgemat rändeintensiivsust seletab põlisrahvastiku keskmist ületav osakaal maakonnas: teadupärast osaleb põlisrahvastik siserändes alati intensiivsemalt kui riiki saabunud immigrandid, aga siseliikumine moodustas käsitlusperioodil Eesti kogurändest kolm neljandikku.

Juuresolev joonis toob esile ka rändeintensiivsuse langustrendi kiirenemise 1980 aastate teisel poolel, kuid rändestatistika allakäik 1980 aastate lõpul – 1990 aastate algul nõuab taolise järelduse tegemisel ettevaatust. Euroopa Rahvastikukomitee egiidi all läbiviidud võrdlusprojekt, mille raames käsitletud kümne maa hulgas oli ka Eesti, andis siinmail kogutava rändestatistika usaldusväärsusele igatahes üpris hävitava hinnangu — viimase kümnekonna aasta rändeandmed pole Eestis analüüsialusena enam tõsiseltvõetavad ning kõlbavad vaid mõttemänguks [Kupiszewski *et al* 1998].

Teadupärast rajanes elukohavahetust puudutav andmekogumine endise NLiidu alal juriidilisel sissekirjutusptseduuril, mille põhieesmärgiks oli administratiivne kontroll rahvastiku liikumise üle. Niisuguse eesmärgistuse tõttu on sissekirjutusjärgne statistika tegelikest rändeptsessidest alati omajagu erinenud (näiteks tähendas maakonna maahaldusüksuste vahel ning haldusüksuste piires toimuvate elukohavahetuste mitteametamine ptsessi intensiivsuse püsivat alamõõtmist), kuid

Sisse- ja väljarändevoog
Põlvamaa 1965-2000

sarnasena püsinud arvestusreeglite tõttu võib näitarvude dünaamikat kuni 1980 aastate lõpupooleni siiski enam-vähem tõepäraseks lugeda.

Ühiskonnamuutuse edenedes ja omaaegse andmekorralduse lagunedes minetas sissekirjutus kui administratiivne lubatäht senise toime, aastatel 1986-1987 alanud protsessi viis vormiliselt lõpule Riigikogu otsus 1992 aastast sissekirjutusnõue tühistada. Paraku ei suutnud isegi see samm tuua pööret elukohaarvestust korraldava ametnikkonna toimetustesse, kes endiselt lähtub sissekirjutusest kui ainumõeldavast. Tulemusena lahknevad statistilised ja tegelikud rände protsessid juba täielikult, mida Euroopa Rahvastikukomitee/Euroopa Liidu eespool viidatud raport sisuliselt tõdeb. Põlvamaal paistab korralgedus riigikeskmise ning iseäranis suuremate linnadega võrreldes mõnevõrra väiksem olevat, kuid sellegipoolest nõuab möödunud kümnendi rändeandmete kasutamine tõhusat kvaliteedianalüütilist eeltööd. Muidugi pole ebatäpsuse süvenemine kutsutud ja seatud ametiasutuste poolt tähele panemata jäänud ning saanud ka reaktsiooni osaliseks — lahenduse leidmise asemel otsustas Statistikaamet alates 2000 aastast rändeandmete publitseerimine Eestis lõpetada [ESA 2001].

Sündmusstatistiline pilk koondab tähelepanu eeskätt rändeintensiivsuse ajalis-ruumilisele muutumisele. Rände mõju rahvaarvule ning rahvastikukoostisele on rändevoogude suunast ning selektiivsusest muidugi tuletatav, kuid protsessi tagajärgede avamiseks on mõistlik täiendada elukohavahetusandmestikku loendusstatistikaga. Vahemärkusena olgu lisatud, et Eesti oludes pakub loendus ainsana aluse ka asjaomaseks käsitluseks omavalitsustasandil, mille kohta sündmusstatistiline rändeandmestik käsitletaval perioodil üldse puudub. Keskset tähelepanu pälvib seejuures rahvastiku põlisus, mis kokkuvõtlikult kätkeb endas elukoha- ja sünni/päritolumaa vahet. Sünnimaa on demograafiline alustunnus, mida elu jooksul muuta ega valida ei saa, piltlikult öeldes otsustavad selle isiku eest ära tema vanemad. Sisulises mõttes ei seisne põlisus siiski mitte formaalses sünnipaigafaktis, vaid selle loodus- ja sotsiaalkeskonna olemuses, kuhu inimene sündides satub. Ehkki lapseas toimuvast sotsialiseerumisprotsessist pole veel teada ehk piisavalt, on ometi kindel, et koos vanematelt päritud geneetilise pagasiga määrab just sünnijärgne keskkond ära lõviosa isiku sotsiaal-demograafilistest tunnustest ja selle kaudu kuuluvuse kindla rahva ehk geodemograafilise süsteemi hulka [Pavlik, Hampl 1976].

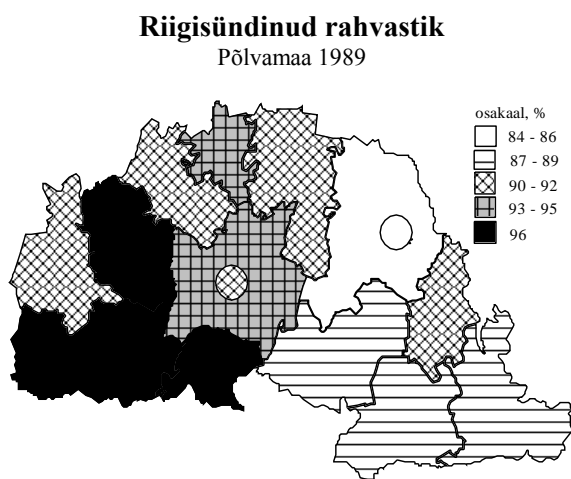
Kui elukohamaa vahetub, tuleb inimesel läbi teha uus adapteerumisprotsess ehk teistkordne sotsialiseerumine uude geodemograafilisse kooslusse. Üksikisikuna ja teatud kitsamaid aspekte silmas pidades võib mõni inimene läbida teisese adapteerumise suhteliselt kiiresti, rahvastikurühma kui terviku jaoks pole kõnealune protsess aga ühe inim põlve vältel kuidagi võimalik. Väga mitmekesise suhetekompleksi ja põlvkondade järjepidevuse tõttu kulub selleks tavapäraselt kolme põlvkonna pikkune ajavahemik, mille jooksul toimub vanematekodust ja ümbritsevast sotsiaalkeskonnast lähtuvate mõjustuste samm-sammuline ühtlustumine, mitmesuguste isiku jaoks oluliste suhtevõrgustike raskuspunkti ümberpaiknemine, samuti keeleline, kultuuriline ja sotsiaalne lülitumine asukohamaa struktuuridesse jms.

Kui uue asukohamaa keskkond juhtub tunduvalt erineva sünnimaale iseloomulikust või pole selle sotsialiseeriv mõju piisavalt intensiivne, võib vastav protsess — põlistumine ehk moodsa terminiga integratsioon — kulgeda veelgi aeglasemalt. Kõnealuse protsessi vältel kuulub isik uuel asukohamaal sisserännanute ehk immigrantide hulka, milline rahvastikuosa vähemal või suuremal määral põlisrahvastikust erineb. Normaalse arengu korral kujutab pikemas ajaperspektiivis välispäritolu rahvastik, kelle hulgas põlistumisprotsessi seisukohalt tuuakse välja välissündinud ning nende teine (ja olemasolul kolmas) põlvkond, endast siiski mööduvat nähtust — aja jooksul ta kas põlistub või lahku.

Üldteada tõsiasi on Eesti välispäritolu rahvastiku kujunemine ning kiire kasv arvukaks rahvastikurühmaks olnud seotud NLiidu territooriumilt, eeskätt Venemaa Euroopa-osast lähtunud immigratsiooniga Teise maailmasõjaga kaasnenud geopoliitilise pöörde järel. Vahest on vähem teada nimetatud protsessi rahvastikuarenguline tagapõhi. Nagu eespool põgusalt viidatud, järgneb rändearengu klassikalise skeemi kohaselt demograafilise ülemineku käivitumisele paari aastakümneni pikkuse ajanihkega rahvaarvu järsk kasv ning rändepotentsiaali kuhjumine, mis realiseerub linnastumises, väljarändes ning — madala asustustiheduse või asustamata territooriumide

olemasolul — ka sisekolonisatsioon. Rahvastikuarengu pioneeriikide hulka kuuluvad Eestis leidis rändepotentsiaali taoline kumuleerumine aset XIX sajandi viimasel kolmandikul ning mitme asjaolu koosmõjul realiseerus see valdavalt idasuunalises, tolleaegse Vene Impeeriumi aladele suundunud väljarändes. Kõige arvukamad rändevood olid seejuures suunatud Eesti lähialadele: Peterburi linna, Ingerimaale ja Pihkva kubermangu [Pullat 1981; Arens 1994 jt]. Sajandivahetuseks oli eesti asunduste geograafia laienenud, paljus Vene riigi äärealade koloniseerimist soosiva poliitika toel, ning eestlasi võis leida Kaug-Idas, Siberis, Kaukaasias, Krimmis, Volga jõgikonnas jm [Nigol 1918; Korb, Peebo 1995; Korb 1999]. Euroopa mastaabis võib eestlaste väljarännet pidada silmatorkavalt intensiivseks, hinnangute kohaselt ulatus väljaspool rahvusruumi, mujal Vene impeeriumi maa-alal elavate eestlaste arv ligikaudu 200 tuhandeni, mis moodustab ligikaudu 15-17 protsenti tollasest eestlaste koguarvust [Katus 1990].

Möödunud aastasaja keskpaigaks olukord teiseses ja rahvastikuarengu seaduspärane kulg pööras rändevahetuse suuna eelmise sajandi lõpu ja selle algusega võrreldes vastupidiseks. Varase demograafilise ülemineku tõttu oli Eesti selleks ajaks oma väljarändepotentsiaali ammendanud ning juba 1930 aastatel võis täheldada esimesi märke algavast sisserändest, seevastu Venemaal rändepotentsiaali kõrgpunkti sõjajärgsetel aastatel just saabus [Vishnevski, Volkov 1983; Andreev, Darski, Harkova 1998]. Rändepotentsiaali kõrgtase Venemaal ja teistes slaavi vabariikides langes parasjagu kokku Baltimaade annekteerimisega ning uus geopoliitiline olukord lõi soodsad tingimused selle potentsiaali realiseerumiseks uute läänekolooniate suunas. Protsessi tugevdas rände lähte- ja sihtpiirkonna rahvaarvu kahe suurusjärguni ulatuv erisus, Eestit Venemaast lahutava riigipiiri *de facto* äralangemine, suur rahvastikukadu sõja- ja sellele järgnenud sotsiaalse ümberkorralduse käigus, samuti riiklikul tasandil viljeldud venestamispoliitika.

Objektiivsete ja subjektiivsete tegurite kokkulangemise tulemuseks oli üliarvuka välispäritolu rahvastiku kujunemine Eestis, milline asjaolu tõuseb teiste sarnase demograafilise arengujärguga Euroopa riikide taustal silmatorkavalt esile, kuigi tegemist on samuti tuntud immigratsioonimaadega. Käsitlusperioodi lõpetava rahvaloenduse kohaselt moodustasid välissündinud 26 protsenti Eesti kogurahvastikust, koos teise põlvkonnaga ulatub välispäritolu rahvastiku osakaal koguni kahe viiendikuni [Katus, Puur, Sakkeus 2002]. Kõnealused suhtarvud on Euroopa maade hulgas rekordilised, ühtlasi kõrgeimad ka endise NLiidu riikide seas [CoE 2001]. Lisades

sellele sisserännanud rahvastiku laiaulatuslikust päritoluarealist tuleneva seesmise heterogeensuse, ebahõltselise ruumilise paigutuse ning okupatsioonist tingitud põliskeskkonna nõrgestatuse, saab selgeks mittepõlisrahvastikuga seotud probleemipunkti keerukus ning kiiretele lahendustele rajatud lootuste naiivsus.

Käesoleva kogumiku arvtabelites on rahvastiku põlisust käsitletud riigisündinu ja välissündinu tunnuse kaudu, mis kätkeb esimese põlve sisserändajaid. Keskmisega võrreldes on sõjajärgne sisseränne Eesti kagunurka suhteliselt vähe puudutanud: välissündinute osakaalu poolest alla üheksat protsenti asub Põlvamaa mandrimaakondade seas Jõgevamaa järel teisel kohal. Selle näitarvu puhul nõuavad omaette meenutamist NLiidu poolt 1944 aasta hilissuvel teostatud piirimuutused, mis jätsid Eesti Petserimaast ja Narva-tagustest valdadest ilma. Vene Föderatsiooni poolele jäänud rahvast asus osa aegamisi Eestisse, sealhulgas piirimaakonnaks saanud Põlvamaale. 1989 aasta loendusandmestikul põhineva hinnangu kohaselt — viimase rahvaloenduse (2000) korraldajad ei pidanud Venemaa eri piirkondade eristamist tarvilikuks — kõnealune rahvastikuosa moodustab tubli poole maakonna välissündinutest. Teisisõnu on pilt Põlvamaa geograafilist asendit arvestades üsna

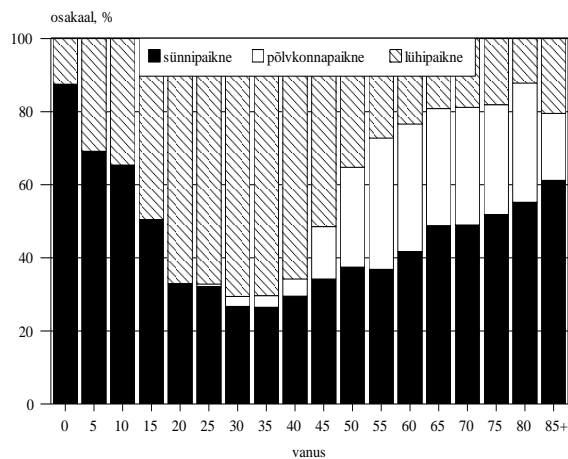
paradoksaalne — koos lõunapoolse naabri Võrumaaga on maakond välispäritolu rahvastiku tegeliku osakaalu poolest üsna võrreldav Hiiu- ja Saaremaaga. Pealegi iseloomustab umbes poolttest tuhandet sisseännanud Eesti keskmist mitmekordselt ületav päritoluprotsent piiritagusest lähialalt. Arusaadavalt abistab Eesti immigrantrahvastiku üldpildist selgesti eristuv päritolukoostis ja tagasihoidlik suhtarv ka põlistumisprotsessi ladesamat kulgu Põlvamaal.

Piirkondlikult kohtab Põlvamaal välissündinute kõrgemat suhtarvu idapiirile lähemal asuval alal. Kõige kõrgemaks osutub vastav näitarv Rāpinas, maakonna keskmist ületas sisseännanud osakaal samuti Mikitamäe, Suuremetsa, Veriora ja Väraska vallas. Vormiliselt väljaspool Eesti tänast halduspiiri sündinud põlisrahvastikku kõrvale jättes ei ületa tegeliku immigrantrahvastiku osakaal siiski üheski Põlvamaa omavalitsusüksuses kümnendikku. Ahja, Ihamaru, Kanepi, Mustajõe ja Põlva vallas piirdub välispäritolu rahvastiku osakaal vaid ühe-kahe protsendiga. Huvitava erandina enamikust Eesti maakondedest jääb ka Põlvamaa pealinn asjaomase suhtarvu poolest omavalitsuste keskmisest tasemest allapoole.

Lisaks põlisusele mõõdab rahvastiku sünni- ja elukoha seost ka paiksus. Kuivõrd enamuses inimesi on oma elu jooksul mingil põhjusel ikka elukohta vahetanud, moodustavad ühes ja samas paigas sünnist saati elanud inimesed rahvastikus tavaliselt vähemuse. Vanusrühmiti on sünnipaikseid tüüpiliselt kõige vähem 20-30 aastaste hulgas, keda iseloomustab suhteliselt kõrge rändeaktiivsus õpingute, peremoodustuse, tööotsingute ning muude asjaolude tõttu. Vanemate eärühmade sünnipaiksus suureneb, peegeldades rahvastiku ruumilise liikumise põlvkondlikku kasvutrendi, aga ka naasevrände mõju. Kuivõrd põlvkonnapaiksus eeldab pikemaajalist asumist väljaspool sünnikohta, saab asjaomane rahvastikurühm kujuneda eelkõige keskealise ja vanema rahvastiku hulgas, lühipaiksete kontsentratsioon seevastu on aga tüüpiliselt suurim nooremaaliste hulgas, kus asjaomane rühm moodustab selge enamuse. Võrreldes Põlvamaa rahvastiku paiksuskoostist riigikeskmisega, väärib rõhutamist eeskätt kõrge sünnipaiksete ning madal põlvkonnapaiksete osakaal. Täisealise rahvastiku hulgas moodustasid sünnipaiksed keskel läbi kaks viiendikku, suhtarvuliselt enam leidub sünnipaikseid vaid Võrumaal ja saartel. Kokkuvõttes koosnebki maakonna elanikkond valdavalt sünni- ja lühipaiksetest.

Põlvamaa rahvastiku paiksuskoostise maakonnasiseseid erisusi võib hinnata üsna tugevaks. Nõnda moodustavad maarahvastikus pikka aega valitsenud väljarände tõttu absoluutse enamuse sünnipaiksed, linnarahvastikus aga rahvaarvu suhteliselt hilise kasvu peegeldusena lühipaiksed. Omavalitsusüksustest tuleks esile tõsta sünnipaiksete väga kõrget osakaalu Mikitamäe, Põlva ja Väraska vallas, näiteks Mikitamäel küündis vastav näitarv koguni kolme neljandikuni. Ka Ahjal, Kanepis, Moostes ja Suuremetsas ületas sünnipaiksete suhtarv kaht ülejäänud paiksusrühma koosvõetuna. Põlvkonnapaiksete esindatust võib Põlvamaa omavalitsustes üsna ühtlaselt madalaks hinnata, rahvastikutunnusele omase vanussõltuvuse tõttu seletub suur osa piirkondlikest paiksuserisustest muidugi vanuskoostisega.

Rahvastiku paiksus
Põlvamaa 1989

1.6. Rahvastiku vananemine

Sündimus, suremus ja ränne kujundavad koostoimes rahvastiku vanuskoostise, mis modernse taastetüübi juures akumulereib vähemalt eelneva 70-80 aasta arengu. Sündimustase määrab terveks inimeaks ette järjestikuste kohortide omavahelised proportsioonid, mida saab märkimisväärselt mõjutada üksnes sõda või muu katastroof. Niisuguse järjepidevuse tõttu avaldavad näiteks tänased protsessid Põlvamaa rahvastikuarengule otsesest mõju veel sajandi lõpupoolel. Olgugi muude sotsiaalprotsessidega võrreldes väga inertne, pikemas ajaperspektiivis rahvastiku vanuskoostis siiski muutub. Koostise teisenemine allub seejuures kindlatele seaduspärasustele, mille toime osutub aga põhjus-tagajärje ajalise lahutuse tõttu mõnikord raskesti hoomatavaks.

Vanuskoostise pöördumatu teisenemine, mida tuntakse rahvastikuvananemisena, seondub demograafilise ülemineku ja modernse taastetüübi kinnistumisega. Selle protsessi käigus saab põhimõtteliselt uue kaju laste, täiskasvanute ning vanavanemate vahekord, mistõttu võib protsessi kvantitatiivselt määratleda vanurite, tavapäraselt 60- või 65-aastaste ja eakamate inimeste osakaalu ning rahvastikuvanuse suurenemise kaudu. Kuivõrd peremoodustus, õpingud, töö, pensionilesiirdumine, sotsiaalne toetamine, laiemalt võttes inimese sotsiaalne roll ja koht ühiskonnas tervikuna on kindlas vanussõltuvuses, omandab rahvastiku vanuskoostis ja selle muutus puhtdemograafilisest hoopis laiemat tähendust. Ühiskonna edukäigu tähelepanuväärse ilminguna loob kaasaegsele rahvastikutaastele vastav vanusjaotus ning individuaalse elutsükli raamide avardamine uusi võimalusi, teisalt tekitab seesama jaotus ka tundmatuid asetusi, mille käsitlemiseks ühiskonnal varasem kogemus puudub. Ütlema tagi on selge, et vananemisprotsessi süvenedes tärkab vajadus omada innovaatilist ühiskonnapoliitikat, mis aitaks erinevaid eluvaldkondi kohandada rahvastikuarengu uue tasakaaluga [Katus *et al* 1999].

Eestis ulatub rahvastikuvananemise algus tagasi XIX sajandi keskpaika, mil sündimus ja suremus alguses pikkamööda ja siis kiirenevas tempos kahanema hakkasid. Demograafilise ülemineku varase ajastuse tõttu toimusid küllalt suured muutused rahvastiku vanusjaotuses juba ülemöödunud sajandi lõpupoolel ning möödunud sajandi alguskümnenditel [Katus 1997b]. Väärrib rõhutamist, et tänase Põlvamaa alad koos Kagu-Eestiga tervikuna kuulusid rahvastikuvananemise tempolt pigem taganttulijate kui eeskäijate hulka. Võrumaaga enam-vähem üheaegne oli protsessi ajastus Virumaal ja kiiresti paisunud pealinna tõttu ülejäänutega raskesti võrreldaval Harjumaal, selgelt tahapoole jäi demograafiliselt isenäoline Petserimaa. Kummagi naabri, Tartu- ja Valgamaaga võrreldes oli käsitusala maakonna rahvastik veidi noorem. Siiski oli eaka rahvastiku (60+) osakaal Eesti riigi sünni ajal ületanud ka Võrumaal juba kümnendiku piiri — 1922 aasta rahvaloendus näitas vastavaks suhtarvuks 11.5 protsenti. 1934 aastaks oli see kasvanud 13 protsendini ning järgnenud kümnendite vältel vananemistrend jätkus.

Esimene sõjajärgne rahvaloendus (1959) fikseeris vanuriosakaaluks Põlvamaal 18.9 protsenti, kooskõlas protsessi geograafilise gradiendiga oli vanurrahvastiku suhtarv maakonna ida- ja kagupoolset ala hõlmanud Rāpinamaal samal ajal pisut madalam (16.6 protsenti). Eakate suhtarvu järjepidev tõus kestis Põlvamaal 1970 aastate keskpaigani, ühtlusrarvutatud aegrea kohaselt saavutas 60+ aastaste osakaal maksimumi aastal 1976, tõustes ligi veerandini maakonna kogurahvastikust [EKDK/EKMI 1994a]. Huvitav on märkida, et esmakordselt rahvastikuloos toimus ühtlasi laste ja vanurite arvulise suhte pöördumine viimase rühma kasuks. Rahvastikuarengu vaatenurgast seisab osundatud kõrgpunkti taga demograafilise ülemineku ajal sündinud suurearvulise rahvastikupõlvkonna jõudmine vanuriikka. Samal põhjusel, peegeldades XX sajandi alguse langevat sündimustrendi ning vastavate põlvkondade arvukuse kahanemist, asendus vananemistrend Põlvamaal 1970 aastate teisel poolel ja 1980 aastatel aeglase noorenemisega: 1979 aasta loendusel moodustas vanurrahvastik 22.4 protsenti Põlvamaa elanikkonnast, kaheksakümnendatel aastatel püsis näitarv 21-22 protsendi vahemikus. Oluline on tähele panna, et üldnäitajate stabiliseerumise varjus jätkus vanurrahvastiku enda seesmine vananemine, mida arvuliselt mõõdetakse reeglina vanusrühmade 75+/60+ suhtarvu abil. Absoluutarvuliselt elas 60-aastasi ja vanemaid Põlvamaal

ühtlusarvutusega kaetud perioodi lõpul üle seitsme ja poole tuhande, mis teeb umbes tuhande võrra vähem kui varasema kõrgpunkti ajal. Samas oli iga kolmas maakonna vanureist ületanud 75 eluaasta piiri, millest alates sageneb vajadus toimetulekuabi järele.

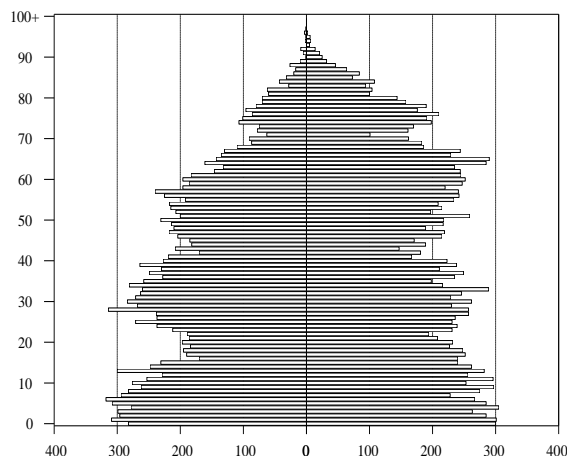
Põlvamaa rahvastiku vananemisarengu puhul väärib tähelepanu paari viimase kümnendi vältel toimunud asendimuutus. Demograafilise ülemineku veidi hilisema ajastuse tõttu jäi maakond kuni 1960 aastateni Eesti maarahvastiku keskmisest, millega Põlvamaad suuremate linnade puudumise tõttu on sobilik võrrelda, rahvastiku vananemisastmelt jätkuvalt tahapoole. Ühtlusarvutusperioodi lõpul leiame aga Põlvamaa vanuriosakaalu poolest juba teiselt positsioonilt Võrumaa järel ning Valgamaa ees. Kuivõrd sündimus on Kagu-Eestis olnud riigikeskmisest püsivalt kõrgem, tuleb kõnealuse asendivahetuse põhjusi otsida ennekõike väljarändest, mille tõttu noorema rahva kahanemine selles maanurgas on olnud suhteliselt suurema ulatusega kui mujal. Omavahel kombineerudes põhjustas eakate ja laste üheaegselt kõrge osakaal majandusalaseks tulemuseks Põlvamaa kõige ebasoodsama ülalpeetavussuhte läbi kõigi maakondade. Nii tuli käsitlusperioodi lõpul Põlvamaal saja tööealise (tinglikult vanusrühm 15-59) kohta keskmiselt ligi 80 vanema- või nooremaelist isikut. Keeruka rahvastikusituatsiooni kokkulangemine majandusülemineku raskustega on toonud maakonna, laiemalt aga kogu Kagu-Eesti regionaalpoliitika fookusse ning andnud tõuke asjakohase programmi käivitamiseks. Rahvastikuarengu seisukohalt on taoline otsus kõigiti põhjendatud.

Juuresolev joonis esitab Põlvamaa rahvastiku vanuspuu käsitlusperioodi lõpu seisuga, millel on kokkuvõtlikult kajastunud maakonna demograafilise arengu pöördepunktid eelmise sajandi algusest alates. Selgelt märgatava tühikuna on puu ülaosas näha Esimese maailmasõja ja Vabadussõjaegne sündimuse madalseis. Ootuspäraselt järgneb uus lünk püramiidis parasjagu põlvkonnapikkuse sammuga, esitades niiviisi varasema tühiku demograafilist kaja. Pealegi aitas seda omajagu süvendada sattumine Teise maailmasõja järelaastaile, mil uus võim leidis osa kohalikku rahvast (ja muidugi nende järeltulijad) ühiskonda sobimatu olevat. See on üheks võimalikuks põhjuseks, miks Eesti ei kogenud teiste demograafiliselt võrreldavate riikidega sarnast beebibuumi, kuigi sellekohased märgid olid 1930 aastate lõpul — ja vene esimese okupatsiooniaasta seisaku järel veel ka sõja-aastatel —, sarnaselt Prantsusmaa, Rootsi ja Shveitsiga küllalt selgesti ilmnenud [Katus 2000]. Tunnistuseks taastetasemest pisut kõrgemal püsinud Põlvamaa sündimusest on vanuspuu keskkohast allapoole pigem laieneva kui kitseneva kujuga. Puu ahenemine kahekümneenda eluaasta ümbruses seostub eeskätt õppimisega väljaspool maakonda, mis pikka aega on olnud üheks oluliseks kanaliks noorema rahva Põlvamaalt lahkumisel.

Põlvamaa rahvastiku vanuspuu ülaosa tugev asümmeetria viitab veelkord eluea väga tugevale soorisusele. Vastsündinute hulgas tavapärase poisslaste ülekaal asendub juba kolmekümneenda eluaastate alguseks sugu-poolte tasakaaluga, mispeale hakkab samm-sammult süvenema vastupidine suhe. Märgatavaks muutub soodisproportsioon juba viiekümne hulgaga, kuuekümnendate eluaastate lõpuks ületab naiste arv meeste oma juba ligi kahekordselt. Sarnaselt Eesti üldpildile langeb ka Põlvamaal meeste osakaal vanavanurite hulgas ühe kolmandiku piirimaile. Mitme maakonna puhul ilmnenud “oksa” puudumine 18-20 aastaste meeste kohal näitab, et Põlvamaal suuremat võõrväge ei paiknenud.

Rahvastikuvananemise maakonnasiseste erisuste puhul tuleb tõdeda linna- ja maarahvastiku vanuskoostise küllalt tugevat diferentseerumist Põlvamaal. Selle peamiseks põhjuseks on maakonna linnaliste asulate suhteliselt hiline teke: nagu eespool mainitud, sai Räpina alevi õigused 1945 aastal,

Rahvastiku vanuspuu
Põlvamaa 1989

Põlva aga alles 1961 aastal. Suhteliselt kiiresti kasvanud keskustena koondasid mõlemad nooremat rahvastikku tagamaalt, mis mõistagi kajastub vananemisnäitajates. Nii andis 1959 aasta rahvaloendus Räpina rahvastiku vanuriosakaaluks 8.5 protsenti, Põlva puhul näitas alevistaatuse saamise järel toimunud loendus vanurrahvastiku veel madalamat taset (7.3). Räpinas on rahvastiku vananemisnäitajad sealtpeale järjekindlalt kasvanud ning käsitlusperioodi lõpul vastas sealne vanuriosakaal (15.8) üsna täpselt Eesti linnarahvastiku keskmisele. Kaheksakümnendate aastate lõpuni jõulist kasvu demonstreerinud Põlva suutis oma vanuskoostise nooruslikkust ootuspäraselt kauem säilitada, 1989 aasta rahvaloendusel moodustasid vanurid endiselt vaid 8.3 protsenti linna rahvastikust. Huvitav on tõdeda, et just tänu oma pealinnale oli Põlvamaa linnarahvastik Eesti maakondade seas konkurentsituult kõige nooruslikum (kõrgeim laste ning madalaim eakate osakaal) edestades selle näitaja poolest nii Ida-Viru- kui ka Harjumaad. Arvestades Põlva maarahvastiku asendit üleriigilises pingereas, tähendab see ühtlasi kõige tugevamat kontrasti linna- ja maarahva vananemisseisundis.

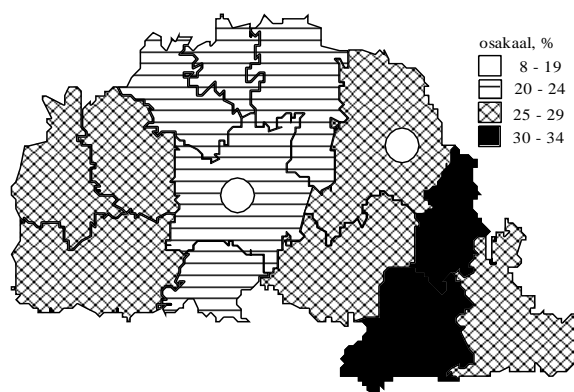
Vanuriosakaalu teemakaart toob esile rahvastiku erineva vananemisastmega valdade küllalt selge ruumilise mustri Põlvamaal. Nii on kõik suhteliselt madalama eakate suhtarvuga vallad — Ahja, Mooste, Mustajõe, Põlva ja Vastse-Kuuste — koondunud maakonna keskosas, pealinna ümbrusse. Vanuriosakaal varieerub neis valdades üsna kitsas vahemikus 22-23 protsenti piirimail. Põlvast kaugemale liikudes rahvastiku vananemisaste tõuseb, maakonna keskosa kahelt poolt ümbritsevates Alaküla, Ihamaru, Kanepi, Valgjärve ja Veriora vallas jääb eakate suhtarv 25-30 protsenti vahemikku. Kaart näitab samuti, et erinevalt Põlvast pole Räpina ümbritsevatele valdadele taolist noorendavat mõju omanud. Kõige vanema rahvastikukoostisega vallad paiknevad Põlvamaa idaservas. Mikitamäel moodustavad 60-aastased ja vanemad kogurahvastikust enam kui kolmandiku, ka Suuremetsas ületab vanuriosakaal 30 protsenti piiri. Oluline on rõhutada, et tegemist ei ole seejuures mitte paari üksiku vallaga, vaid terve rahvastikukaost haaratud võõndiga Eesti kagupiiril, mis läbib lisaks Põlvamaale ka Valga ja Võru maakonda. Osundatud ruumilisest mustrist langeb pisut välja vaid Värskas, kus eakate suhtarv “piirdub” veerandiga. Lisateavet piirkondliku rahvastikuvananemise kohta leiab asjahuviline Eesti Vanuriuuringu väljaandest [EKDK 1995b].

Möödunud kümnendi rahvastikumuutustest on Eesti ja ka Põlvamaa vanuskoostisse jätnud kõige sügavama jälje kahtlemata sündimuse äkklangus. Liikudes järk-järgult läbi ühiskonnastruktuuride, alates lasteaiast ning lõpetades alanud sajandi lõpupoole vanadekoduga, sunnib terav laine põlvkondade arvukuses endaga kogu ühiskonda tõsiselt arvestama. Sattudes varemkäsitletud rahvastikukao poolt loodud pinnasele ning põimudes majandusülemineku poolt tingitud järsu struktuurimuutusega, kipub demograafilise laine mõju Põlvamaal ja ülepea Kagu-Eestis olema keskmisest veelgi jõulisemate tagajärgedega.

1.7. Rahvus ja keel

Rahvustunnus on määratud rahvastiku etnokultuurilise ja üldistavalt kogu vaimuelu kuuluvusega sarnast identiteeti kandva populatsiooni hulka. Rahvuse määramisel ühise kultuuri kaudu tuleb tähele panna, et sotsiaalse nähtusena on kultuur küllalt keerukas ja mitmeplaaneline, pealegi ajas

Vanurrahvastiku osakaal
Põlvamaa 1989

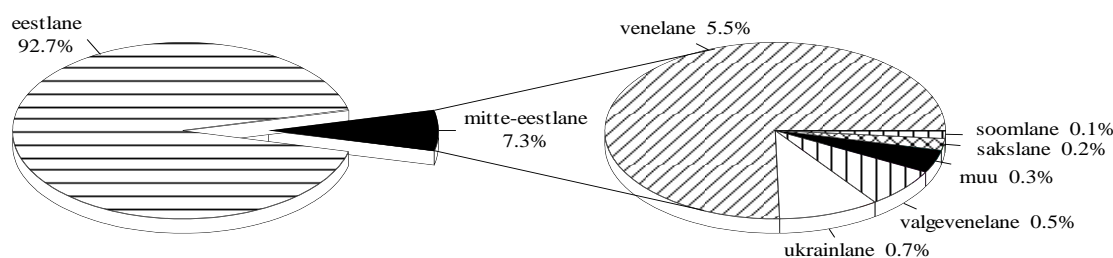
muutuv ning seetõttu tänapäeval sisult hoopis teistsugune kui näiteks sada või kolmsada aastat tagasi [Jansen 1999]. Arusaadavalt teeb rahvuse mõiste taoline struktuur tema teadusliku käsitluse ja mõõtmise keerukaks, tuleks ju n-õ objektiivseks hinnanguks koguda lõpmata hulk mitmesugust kultuuri- ja vaimuelu puudutavat teavet ning see siis sobiva mudeli abil tervikuks ühendada. Siiski pakub rahvuse üldarusaadavus, ka näiteks kirjaoskamatu inimese seisukohalt, selle ülesande lahendamiseks sootuks lihtsama viisi — rahvuse defineerimise individuaalse enesemääratluse kaudu, millist võtet ongi praktikas laialdaselt rakendatud.

Viimastel aastakümnetel on tõusnud järjest tuntavamaks, et etnokultuurilise sideme esinemisel mitme rahvusrühmaga üheaegselt pole rahvuse enesemääratlus piisav mõõtmisvõte. Rahvastikuarengu vaatenurgast on taolise olukorra sagenemist Euroopa riikides tinginud eeskätt väljarände asendumine sisserändega pärast Teist maailmasõda ning välispäritolu rahvastiku kujunemine kõigis Eestiga võrreldava demograafilise arenguga maades. Tänapäevastes oludes on rahvuskuuluvuse mõõtmine vaid ühe tunnuse, individuaalse enesemääratluse alusel, leidnud edasiarendamist laiema tunnuskompleksi kaasamise suunas. Euroopa Liidu maades (tegelikult Euroopa Nõukogu kaudu kogu nn Euroopa regioonis) on kasutusel lähenemisviis, mis leidis riikide konsensusliku heakskiidu vähemusrahvuste (1910–1995) ja immigrantrahvastiku (1945–2000) arengut käsitlevate võrdlusprojektide raames [Haug, Compton, Courbage 1999–2001; 2002]. See käsitlusviis määrab rahvuse viie üksteist täiendava üksiktunnuse abil: põlisus ehk isiku ja tema (vana)vanemate sünnimaa, rahvuse individuaalne enesemääratlus, emakeel ja/või tavakeel, usukuuluvus ja kodakondsus. Üksteist täiendades toovad neli esimest tunnust välja Euroopa eri maade rahvusrühmade kõige olulisemad tunnusjooned, kodakondsus on vormilis-juriidilise isikutunnusena lisatud mõne riigi ajalooliselt kujunenud andmekorralduse tõttu.

Euroopa Rahvastikukomitee rahvusdefiniitsioon toetub selgepiirilisele arusaamale, et oma ajaloolisel kodumaal elavaid rahvusi — nii enamus- kui vähemusrahvusi — iseloomustab küllalt erinev sotsiaaldemograafiline areng, võrreldes ühe või teise (hilis)rände tulemusel moodustunud rühmaga. Eesti rahvastikuareng, kus emigratsioon asendus valdava immigratsiooniga juba rohkem kui poole sajandi eest, nõuab arusaadavalt tänapäevase rahvuskontseptsiooni rakendamist, eelduseks kõigi nimetatud viie rahvastikutunnuse registreeritus. Eesti puhul on nõuetekohane teave olemas sõjaeelse iseseisvusperioodi, paraku aga mitte vene aja kohta: sõjajärgselt jäi asjakohasest tunnuskomplektist ainsana läbivalt kasutusele enesemääratlus, osaliselt fikseeriti ka emakeel. Sünnikoha (erandiks vahetult enne NLiidu lagunemist ning seetõttu juba vabamates oludes läbi viidud 1989 aasta rahvaloendus) ja usu kohta teavet ei kogutud. Kahe Eestis või lähiruumis ajaloolist järjepidevust omava vähemusrahvuse, eestivenelaste ja ingerlaste kohta täitis poolsajandilise andmetühiku rahvusvahelisi definitsioone rakendanud Põlisuuring [Katus, Puur, Sakkeus 2000]. Kuigi osundatud töö tõi esile märkimisväärse lahknevuse kahe käsitluse vahel, piirdub alljärgnev esitus ainsana piirkondlikult kasutada oleva enesemääratlusliku informatsiooniga.

Rahvastiku rahvuskoostis

Põlvamaa 1989

Põlvamaad puudutas sõjajärgne sisseränne riigikeskmisega võrreldes tublisti vähem, mis kajastub muidugi ka rahvastiku rahvuskoostises. Mitte-eestlaste arvu kasv maakonnas on piirdunud kahe esimese sõjajärgse kümnendiga, stabiliseerudes seejärel 2600–2700 inimese piirimal.

Suhtarvuliselt vastas sellele käsitusperioodi lõpetava rahvaloenduse andmeil 7.3 protsenti maakonna rahvastikust, sisult samalaadse proportsiooni fikseerisid ka kaks eelnenud loendust. Eesti üldtaustal tuleb Põlvamaa rahvuskoostise homogeensust väga kõrgeks hinnata, väiksema osa maakonna kogurahvastikust moodustasid mitte-eestlased üksnes piirrezhiimiga eraldatud Hiiu- ja Saaremaal. Sarnaselt riigikeskmisele moodustasid ka Põlvamaal eestlaste järel suurima rahvusrühma venelased, kelle osakaal maakonna kogurahvastikus oli 5.5 protsenti. Mitte-eestlaste arvust langes venelaste arvele kolm neljandikku. Venelastele järgnesid ukrainlased (0.7), soomlased (0.5) ja sakslased (0.2). Huvitav on seejuures lisada, et mitte-eestlaste üldiselt vähese esindatuse taustal on sakslaste suhtarv üleriigilise näitajaga üsna samas suurusjärgus. Kõigi ülejäänud rahvuste osakaal piirdus Põlvamaal koosvõetuna 0.4 protsendiga, üksiklasi arvestades oli maakonnas kokku esindatud ligi kolmkümmend erinevat rahvakildu.

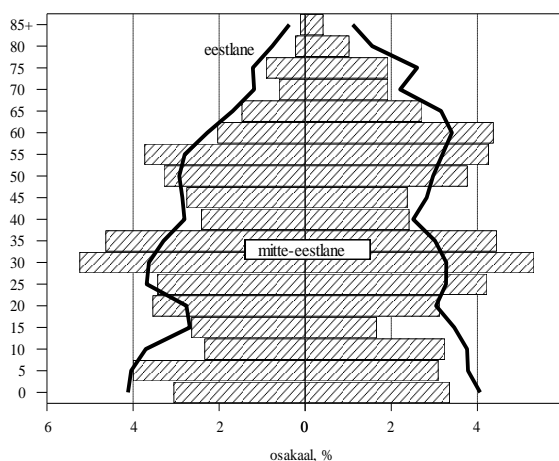
Suhteliselt tagasihoidlikule arvule vaatamata sarnaneb Põlvamaa mitte-eestlaskonna vanuskoostis üsna täpselt teiste maakondadega — nagu mujalgi, on selle põhiliseks jooneks tugev ebahütlus lähestikuste põlvkondade suuruse vahel ja sellest johtuv ebastabiilsus. Nõnda on ühelt poolt tublisti ülesindatud 1920 ja 1950 aastate kohordid, teisalt paistavad väiksusega silma 1940 aastatel ja pärast 1970 aastat sündinud põlvkonnad. Täiskasvanutega võrreldes madal laste osakaal viitab käsitusperioodi rühma rahvastiku-taaste ebakorrapärasusele, mida möödunud kümnendi järsk sündimuslangus on muidugi süvendanud. Samas on eakate arv Põlvamaa mitte-eestlaste seas aga kiiresti kasvamas, sest vanuriikka on jõudnud sõjajärgse rändelaine koosseis. Kokkuvõttes viitavad kõik need jooned tüüpilisele immigrandikooslusele ega ole kuidagi seletatavad rahvuskuuluvusega.

Enesemääratluse kõrval teiseks tähtsaks, Eesti oludes aga võib-olla koguni rahvastiku rahvuskoostist määravaks tunnuseks on emakeel. Käsitusperioodi lõpul oli eesti keel emakeeleks 93.6 protsendil põlvamaalastest, seega keele põhjal otsustades on maakonna rahvastik pisut homogeensem kui rahvuse enesemääratluse järgi. Eestlaste kõrval oli eesti keel saanud emakeeleks enam kui neljasajale mitte-eestlasele. Vene keel oli emakeeleks 5.6 protsendile ehk absoluutarvuliselt veidi rohkem kui kahele tuhandele inimesele, mis langeb üsna lähedalt kokku maakonnas elavate venelaste arvuga. Emakeelest vene keele kasuks loobunuid leidis Põlvamaal kahesaja ringis, kellest suurema osa moodustasid maakonda saabunud ukrainlased ja valgevenelased. Mõned teist keelt nimetas emakeelena kokku vaid kolmsada isikut ehk vähem kui sajandik elanikkonnast, millist arvu rahvastikupildi seisukohalt võib marginaalseks hinnata.

Ühiskonna ladusa toimimise seisukohalt väärivad kindlasti omaette tähelepanu rahvastiku eesti keele oskus, mis lisaks emakeelele võtab arvesse ka rahvaloendusel fikseeritud teise keele valdamist. Sel puhul on mõistlik jätta vaatluse alt välja eestlased, kelle suhtarv maakonniti varieerub, ning keskenduda teistele rahvusrühmadele. Eesti üldtaustal võib Põlvamaa mitte-eestlaste eesti keele oskust hinnata suhteliselt heaks, riigikeskmist ületas asjakohane näitav (45.9 protsenti) peaaegu kolm korda, veidi parem on lugu eesti keele oskusega vaid Jõgeva, Järva, Rapla ja Viljandi maakonnas. Teisalt poleks nii vähene riigikeele oskus mõeldav üheski teises Euroopa riigis: arusaadavalt tagas keeleoskamata siserändajate toimetuleku NLiidu, mitte Eesti riigi poolt loodud korraldus. Mitte-eestlaste keskmine eesti keele oskuse tase Põlvamaal on mõistagi määratud venelaste poolt, ülejäänud rahvakildude hulgas kohtab sellest nii hoopis kõrgemat (lätlased, leedulased, soomlased) kui ka palju madalamat (ukrainlased, sakslased jt) eesti keele oskust. Siiski tuleb

Rahvastiku soorahvuskoostis

Põlvamaa 1989

kogumiku arvandmete tõlgendamisel meeles pidada, et loendus tundis huvi üksnes kahe kõige paremini osatava nõukogurahvaste keele vastu, eesti keele oskamine näiteks kolmanda keelena ei ole seetõttu kajastatud.

Maakonnasiseselt pole mitte-eestlased ei keele ega rahvuse järgi jaotunud ühtlaselt. Põlvamaal on nende kontsentratsioon kõige kõrgem Räpina alevis (17.7 protsenti), valdadest Alajõel (13.2), Mikitamäel (16.9) ning Verioral (10.4). Põgus pilk kaardile näitab, et kõigi nimetatud omavalitsuste ühisnimetajaks on paiknemine maakonna idaosas, piirivööndis või selle vahetus naabruses. Ülejäänud valdades, samuti maakonnapealinnas, jääb teiste rahvuste osakaal kümnendikust selgesti allapoole. Pea monoetnilise ilme on Põlvamaal säilitanud viis valda — Ahja, Ihamaru, Kanepi, Mustajõe ja Põlva —, kus eestlasi on rahvastikust 98-99 protsenti. Eranditult kõigis omavalitsustes moodustavad mitte-eestlaste suurima rühma venelased, suuruselt järgmiseks on ukrainlased või (ingeri)soomlased. Üldjoontes võib ka Põlvamaal täheldada seost mitte-eestlaste kontsentratsiooni ja keelelise integratsiooni vahel: mida tugevam on esimene, seda nõrgem on teine. Võrreldes teiste maakondadega ei jõua see kontsentratsioon siiski kusagil integratsiooniprotsessi pärssiva tasemeni.

Omaette huvitava teemana väärriks Põlvamaa rahvastiku rahvuskoostise puhul kahtlemata käsitlemist omanäolise kultuuriga setu rahvakild, kelle ajaloolisest asualast jääb osa tänase Põlvamaa piiridesse (Mikitamäe ja Värska vald). Paraku on Eestis läbiviidud rahvaloendustel setusid kui omaette rahvusrühma eristatud vaid kahel korral — 1922 aastal määratles end kõnealusesse rühma 15058 ja ning 1934 aastal 14961 inimest —, mis on jätnud setude käsitlemised sõltuma töömahukast täiendavast andmekogumisest. Kahel korral on tarvilik töö ära tehtud ja muuhulgas koostatud huvipakkuvad setu asustuse kaardid [Hurt 1904; Markus 1938].

1.8. Haridus

Rahvastiku sotsiaalse palge iseloomustamisel on asendamatuks jooneks haridus, kõnekas ühtviisi nii rahulikumat kui murrangulisel ajajärgul, mil enamikust stratifikatsiooninäitajatest on vähe abi. Lisaks osalemisvõimalusele erinevatel ameti- ja tegevusaladel kujundab haridus inimese huve, vajadusi ja väärtushinnanguid, tegelikult ju suuremat osa põhimõttelist laadi sotsiaalseid valikuid. Pikaajaliste traditsioonide tõttu on haridus eesti rahva silmis olnud ühiskondliku edenemise mõõdupuuks, mis näib uuesti olevat oma vahepeal devalveerinud tähendust taastamas. Teisalt kajastab rahvastiku hariduskoostis akumuleeritud inimkapitali, millest sõltub piirkondliku arengu, eelkõige täna aktuaalse majandussuure edukus.

Rahvastiku hariduskoostise üldistamiseks kasutatakse nüüdisajal haridustaset, mis esitab kokkuvõtlikult õpingute tulemuse ning järgib oma loogikas liikumist madalamatelt kooliastmetelt kõrgematele. Nelja kogumikus esindatud rahvaloenduse andmeid võrreldes ilmneb ka Põlvamaal haridustaseme pikaajaline tõusutrend. Tänapäeva mõõdupuuga võttes fikseeris esimene sõjajärgne loendus (1959) küllalt tagasihoidliku haridusseisundi: keskhariduse omandanud rahvastikuosa piirdus maakonnas napi kuue protsendiga, kõrgkooli lõpetanute suhtarv oli sellest ligikaudu kümme korda madalam (0.7 protsenti). Omajagu oli haritlaste vähesusele kaasa aidanud ka võimupoolsete repressioonide koondumine just enamkoolitatud ning seeläbi eneseteadlikumale rahvastikuosale [Katus, Puur, Põldma 2002]. Kolme järgneva aastakümnega suurenes kõrghariduse osakaal ligi seitse korda, käsitlusperioodi lõpul elas Põlvamaal ligi 1800 kõrgkooli lõpetanut. Mitte oluliselt väiksem, ligi viiekordne, on olnud ka kesk- ja keskerihariduse omandanute suhtarvu tõus, absoluutarvuliselt ulatus keskeriõppeasutuse lõpetanute arv ligi viie tuhandeni, üldkeskharidusega rahvastik aga veidi üle viie tuhande. Tuleb siiski tähele panna, et haridustaseme pikka aega kestnud tõusule vaatamata oli Põlvamaal käsitlusperioodi lõpul kõige arvukamaks, ehkki jõudsalt taanduvaks rühmaks endiselt alg- ja põhiharidusega rahvastik, moodustades maakonna kogurahvastikust peaaegu poole. Sisuliselt on lõpule jõudmas algharidusega rahvastikurühma enam kui sajandipikkune vähenemistrend, täna koosneb see rühm peaaegu täielikult koolieelikutest ning algkooliõpilastest.

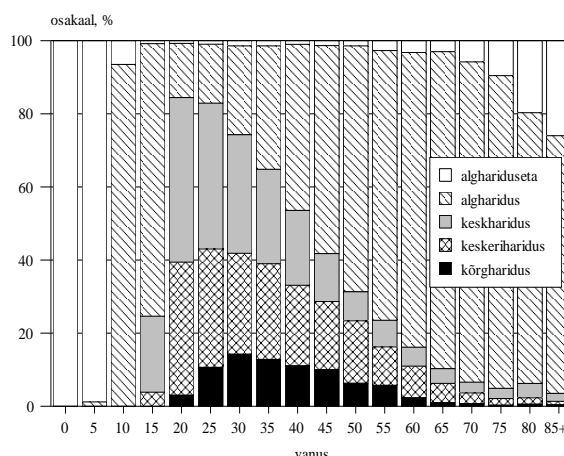
Eesti maakondade hulgas tuleb Põlvamaa rahvastiku haridustaset hinnata keskmisest madalamaks. Kõrgharidusrahvastiku osakaalult hoidis maakond oma 4.9 protsendiga Valgamaa järel eelviimast positsiooni, tahapoole jäi vaid naaber Võrumaa. Keskharitute suhtarvu (32.3 protsenti) poolest oli Põlva koht samuti eelviimane, kuigi kaaslasteks sedapuhku mitte Kagu-Eesti ülejäänud kaks maakonda, vaid Hiiumaa ja Saaremaa. Põlvamaa rahvastiku haridustaseme kujunemisest ning selle muutusmehhanismist ettekujutuse saamiseks on mõistlik täiendada osundatud üldpilti põlvkondliku vaatenurgaga, mis teeb maakonna haridusarengu jälgitavaks XX sajandi alguskümnenditest saadik. Kohortperspektiivi rakendamiseks tuleb vaid joonise vanusskaala asendada mõttes sünnipõlvkondadega.

Kõige eakamates andmestikuga hõlmatud sünnikohortides langeb haridustee kokku alghariduse sisseseadmise lõppjärguga. XIX ja XX sajandi vahetuse paiku sündinud põlvamaalastest jäi algharidus omandamata ligikaudu veerandil, mis Eesti maakondade üldtaustal kujutas keskmisest mõnevõrra kõrgemat taset [Reiman 1937]. Iga järgneva põlvkonnaga alghariduseta rahvastikurühm muidugi vähenes, taandudes Esimese maailmasõja järel sündinud kohortides marginaalseks nähtuseks. Osundatud kohortide haridustõus langes Eesti iseseisvusaega ja nõnda peegeldab muutus ulatuslikku tööd ühtluskooli põhimõttest tuleneva hariduskorralduse ülesehitamisel, koolivõrgu väljaarendamisel ja koolikohustuse maksmapanekul. Siinkohal ei tohi unustada ka tasemerühmade piires toimunud nihkeid, mille tähendus võis kohati olla suuremgi kui alg-, kesk- ja kõrghariduse proportsioonides toimuv muutus. Olgu viidatud kasvõi 1920 aastal vastuvõetud kooliseadusele, mis sätestas algselt kahe võõrkeele, ajaloo, maateaduse jm eriainetes õpetamist algkoolis [Põld 1926]. Kolmekümnendate aastate alguseks jõudis lõpule üleminek nelja-aastaselt kuueaastasele algkoolile, mida sisu poolest võib pidada üsna võrreldavaks hilisema põhiharidusega. Andmekorralduse vaatevinklist rõhutab haridustunnuse vormilise ja sisulise külje võimalik lahknevus taas ühtlusravutuste tarvidust pikemaajaliste trendide käsitleseeldusena.

Haridusarengu järgmisel etapil tõuseb keske muutusena esile alg- ja keskhariiduse vahekorra teisenemine. XX sajandi esimestes sünnikohortides piirdus üht või teist teed kaudu keskhariiduseni jõudnute suhtarv viie-kuue protsendiga, vastavast riigikeskmisest jäi see Põlvamaa rahvastikus ligikaudu kolm korda madalamaks. Keskhariidute proportsioon hakkas kiiresti suurenema pärast Esimest maailmasõda sündinud põlvkondades, arvulise ülekaalu ehk viiekümne protsendi piirini jõudis keskhariidus 1940 aastate lõpu kohortides, kelle keskkooliiga langes põhiliselt 1960 aastatesse. Põlvkondliku teabe valgusel jõudis ka Põlvamaa vormiliselt täieliku keskhariiduse eesmärgile küllalt lähedale — nooremates andmestikuga hõlmatud kohortides 80-85 protsendini. Hoopis iseasi on muidugi see, et taolise eesmärgi saavutamise toimus keskkoolist saadud teadmiste kvaliteedi languse ja keskhariiduse seesmise ebaühtluse tõusu hinnaga [Helemäe, Saar, Võormann 2000]. Teisest vaatenurgast võib muutust iseloomustada ka keskhariiduse eesmärgi teisenemisena: varem polnud keskkooliharidus väärtustatud mitte niivõrd omaette eesmärgina kui haridusredeli kõrgemate astmeteni viiva tee tarviliku vaheetapina.

Kõrghariiduse omandanute suhtarv järgib üldjoontes keskhariiduse trendisuunda. Kõrghariidute osakaalu kiireim tõus leidis Põlvamaal aset 1930 ja 1940 aastate sünnikohortides, kelle haridustee lõpetamine langes kahte esimesse sõjajärgsesse kümnendisse. Neis põlvkonnas kõrghariiduse osakaal peaaegu kümnekordistus, alates ühe protsendi tasemelt ja ületades lõpuks kümnendiku piiri. Sealpeale kõrghariidud põlvkonnaosa juurdekasv aga aeglustus. Plaanimajanduse tingimustes oli

Rahvastiku haridus
Põlvamaa 1989

taoline trend määratud kõrgkooli vastuvõtuga, mis ühiskonna- ja majandusarengu üldise stagnatsiooni kajastusena jäi käsitlusperioodi kahel viimasel kümnendil praktiliselt muutumatuks. Kuivõrd hariduse edenemine teistes riikides ei peatunud, töid järgnenud põlvkonnad, kuigi kõigist eelnevatest haritumad, kaasa haridusarengu trendisuuna lahknemise võrreldavas demograafilises arengujärgus olevatest Põhja- ja Lääne-Euroopa maadest. Möödunud kümnendil on koolistatistika näidanud kõrgharidusõpingutega hõlmatud rahvastikuosa uut tõusu, aga uuema aja arvnäitajatest tuleb enne tõsisemate järelduste tegemist kõrvaldada endiste kutseõppeasutuste kõrgkooliks ümberliigitamise läbi tekkinud võrreldamatus.

Soolises plaanis toob kohortandmestik omaette suundumusena esile kesk- ja kõrghariduse naisestumise. Kuni 1920-1930 aastate sünnipõlvkondadeni edestasid mehed kõrgematel haridusastmetel naisi mitmekordselt, misjärel vahekord muutus ja sealtpeale tuleb hariduslikult tugevamaks sugupooleks pidada hoopis naisi: näiteks 1970-1980 aastatel haridustee lõpetanud põlvkondades ületas naiste kõrgharidusmäär meeste oma 1.4 korda. Soorisuse pöördumise põhjusena on vahel osutatud sotsialistlikule majanduskorraldusele, mis kõrgkvalifitseeritud tööd eriti ei väärtustanud, samuti haridussüsteemi tütarlapsi soosinud joonte. Rahvastikuperspektiivis keskendub taoline seletus n-ö vahendavate tegurite otsimisele, samal ajal kui muutuse sügavamad põhjused võivad asuda kusagil mujal. Taolisele võimalusele viitab trendi pikaajalisus, mille kohaselt nais- ja meesrahvastiku haridustaseme võrdsustumine madalamatel haridusastmetel, sh kirjaoskuse tasemel, ulatub tagasi demograafilise ülemineku ajajärku. Viimasele perioodile sotsialistliku majanduskorralduse mõju arusaadavalt ei laiene.

Maakonnasiseselt on ka Põlvamaal ootuspäraseks kõrg- ja keskarhitud rahvastiku ebaühtlane paigutus, peegeldades ühelt poolt inimkapitalinõudlike tegevusalade paiknemist, teisalt erisusi rahvastiku vanuskoostises. Vahemärkusena on huvitav tõdeda, et linnarahvastikku eraldi käsitledes tõuseb Põlvamaa maakondade pingereas oma 7.8 protsendi kõrg- ja keskarhitutega eespool viidatud eelviimaselt kohalt kõrgele neljandale positsioonile. Kõige kõrgema haridustaseme võib leida muidugi maakonnapealinnas Põlvas. Valdades piirneb kõrgharidusrahvastiku osakaal keskel läbi 3.7 protsendiga, suhtarvuliselt vähem on kõrgkoolilõpetanudid maakonna kaguosas, Mikitamäe, Mustajõe, Suuremetsa ja Veriora vallas, rohkem aga põhjapoolsetes Ahja, Mooste ja Vastse-Kuuste vallas. Äärmuste — Mustajõe ja Vastse-Kuuste — vahel on kõrgharidusmäärade erisus ligikaudu kahekordne. Siiski võib piirkondliku arengu seisukohalt käsitlusperioodil positiivse asjaoluna välja tuua maakonnasisese hariduserisuse tasandumise kesk- ja kõrgharitute osakaalu suhteliselt kiirema kasvu tõttu maapiirkondades.

1.9. Majandustegevus

Rahvastiku majandustegevuse, eelkõige tööjõustatistika omapäraks käsitlusperioodil on olnud jäägitu tuginemine ettevõtte/asutuse aruandlusele, milles üldistava näitarvu ülesannet täitis aastakeskmise nimestikuline töötajate arv. Selles arvus tõsiseltvõetav hõiveinformatsioon muidugi sisalduda ei saanud, mistõttu rahvastiku majandustegevuse alase teabe põhiallikaks tolle aja kohta on loendusstatistika. Arvtabelite kasutamisel tuleb samuti tähele panna, et neis kajastatud olukord on erinevalt enamikust kogumikus esindatud valdkondadest nüüdseks oluliselt muutunud. Teisalt sisaldab informatsioon siiski palju sellist, mis inimest elutsüklikult iseloomustades on küllalt püsiv (näiteks ametirühm) ja/või pakub tarvilikku teavet käimasoleva majandusülemineku eelduste kohta.

Rahvastiku majandustegevuse käsitlusel väärib kõigepealt tähelepanu rahvastiku jaotus töötavaks ning mittetöötavaks: esimesena nimetatud osa määrab maksubaasi suuruse, teiseaga on seotud mitmesugused sotsiaalkulud lastetoetustest pensionini. Põlvamaal moodustas töötav elanikkond üle poole kogurahvastikust (54 protsenti), absoluutarvuliselt oli maakonna kogutööjõu suuruseks ligi 20 tuhat inimest. Koolieelikud ja õppurid koosvõetuna moodustasid rahvastikust 28 protsenti, kolmandaks suuremaks rühmaks olid pensionärid ligi 15 protsendiga. Kõigi ülejäänute —

koduperenaiste, pereliikmete ülapidamisel olevate noorte ja vanurite, hooldekoduasukate jt — suhtarv jäi kokku alla nelja protsendi. Kogumiku arvtabelitest leiab lugeja kõigi asjaomaste rahvastikurühmade vanusjaotuse, täielikku tööhõivet eesmärgistanud majanduskorralduse kajastusena väärrib tähelepanu töötava rahvastiku väga kõrge suhtarv. Lisaks löid suhteliselt madalad pensionid, mis vene aja lõpukümnenditel inflatsiooniga üha vähem sammu suutsid pidada, pinnase töö jätkamisele pärast ametliku tööea lõppu. Majandusülemineku künnisel ulatus tööjätu mediaanvanus Põlvamaa meestel 68.6 eluaastani ja naistel 63.2 aastani olles eelnevalt näidanud koguni tõusu, vastupidiselt Euroopa tavapärasele suundumusele [Katus *et al* 1999].

Suurimaks tööandjaks ning majanduse ilmet määravaks haruks Põlvamaal on olnud põllumajandus. Koos metsandusega leidis esmassektoris rakendust üle kümne tuhande inimese ehk veidi üle poole maakonna kogutööjõust. Eesti maakondade hulgas seisis Põlvamaa selle näitaja poolest esimesel kohal, olles ühtlasi ainsaks maakonnaks, kus põllumajandusliku tööhõive osakaal ületas 50 protsendi taseme. Nõnda on huvitav märkida, et kummaski teises Kagu-Eesti naabermaakonnas — Valga- ja Võrumaal — oli põllumajanduslik kontsentratsioon nõrgemini väljendunud. Omamoodi vastukaaluks eelnevale piirdus tööstuses rakendatute suhtarv Põlvamaal üheteistkümneprotsendiga, absoluutarvuliselt oli tööstuses hõivatuid veidi üle kahe tuhande inimese. Koos ehitusega (7 protsenti) jäi sekundaarsektori osakaal tublisti alla viiendiku, mis on Eesti maakondade hulgas teistpidi äärmuslik näitav.

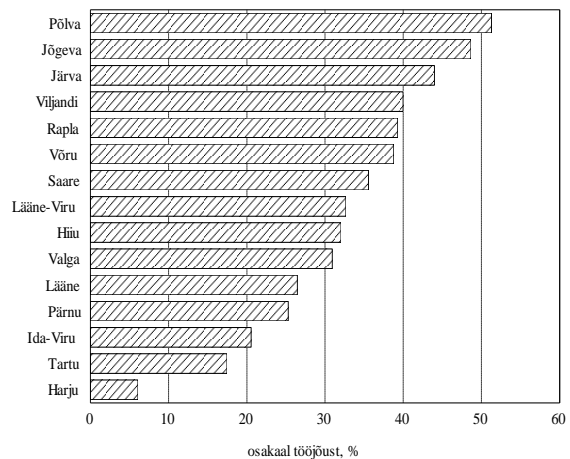
Üksiktöölade lõikes hoidis kolmandat positsiooni haridus 8 protsendiga, kaubanduses, tervishoius ja teeniduses töötas igapäevaselt 4-5 protsenti rahvastikust, ülejäänud aladel vähem. Kokkuvõttes jäi ka kolmandassektori esindatus maakonnas kõvasti alla riigikeskmise, napilt eespool vaid Jõgevamaast. Seejuures tuleb tähele panna, et Põlva- ja Jõgevamaa hõivestruktuuri osundatud lähedus pole ilmselt juhuslik, vaid peegeldab maakondade sarnast saamislugu koos linnalise keskuse suhteliselt hilise tekkega. Teisisõnu seisab hõivekoostise omapära taga paljus nõrgapoolne linnastumus.

Teisest vaatenurgast annab rahvastiku majandustegevuse laadist ülevaate ametikoostis, mis peegeldab tehtava töö sisu. Võrreldes tegevusalaga ilmneb rahvastiku ametijaotuses esmassektori mõnevõrra väiksem osakaal: otseselt põllumajanduslikel kutsealadel oli rakendatud kaks viiendikku töölistest. Professionaalset ettevalmistust nõudvaid ametikohti oli maakonnas tervikuna vähevõitu, küll aga ilmnis nende täitumuses tugev soodisproportsioon — naiste hõivatus spetsialistiametis ulatus veerandini, ületades meeste vastavat suhtarvu ligikaudu kolmekordselt. Muidugi tuleb seejuures arvestada, et käsumajanduse oludes piirdus professionaalsus tihti üksnes kõlava ametinimetusega. Sarnaselt harukoostisele selgub ka ametijaotusest tööjõu struktuuri vähene dünaamilisus, mis pole aga ainult Põlvamaale omane tunnusjoon. Nagu mujalgi Eestis, on professionaalsetes ametites rakendatuse tõusu piiranud rahvastikupõlvkondade hariduskoostise stagneerumine 1970-1980 aastatel.

Erinevalt paljudest teistest maakondadest ei erinenud Põlvamaa linna- ja maarahvastiku hõivekoormus üksteisest, kuivõrd laste ja õppurite kõrgem osakaal linnas ning teisalt pensionäride arvukam esindatus maal üksteist tasakaalustasid. Samuti aitas taolise olukorra kujunemisele kaasa pensioniikka jõudnud maarahva põllumajanduslik tegevus, mis maarahvastiku hõivekordajat linnaga võrreldes tõstis. Üsna tüüpiliselt on Põlvamaal ka linlaste tegevusalade seas ülekaalus mitmesugused kolmandassektori harud, maal aga põllumajandus. Ootuspäraselt on haldustegevuse, teeninduse, panganduse jms osatähtsus kõrgeim Põlvas, kuhu koonduvad maakondlikud funktsioonid. Samuti etendas maakonnakeskuses suhteliselt suuremat rolli tööstus, mille arvele langes ligi kaks viiendikku

Tööhõive primaarsektoris

Eesti maakonnad 1989

linna tööjõust. Rápina hõivepildi oluliseks kujundajaks on pikaajalise traditsiooniga aianduskool, ülepea on tegevusaladest just haridus viiendikuni ulatava hõivatute suhtarvuga kõige suuremaks kohalikuks tööandjaks. Samal põhjusel esineb Põlvamaal olukord, kus kolmandassektori kõrgeima osakaalu võib leida mitte maakonnapealinnas, vaid väljaspool.

Sarnaselt Eesti maarahvastikule tervikuna oli ka Põlvamaa valdades peamiseks tegevusalaks põllumajandus, millest pärines elatis keskeltläbi kahele kolmandikule elanikkonnast. Kõige ühesuunalisema hõive-struktuuriga olid seejuures Mooste ja Suuremetsa, kus põllumajandushõive osakaal lähenes 80 protsendile. Võrreldes teiste maakondadega on asjakohased erisused Põlvamaa piires olnud suhteliselt tagasihoidlikud, ka kolmes väiksema põllumajandusliku hõivekomponendiga vallas — Ahjas, Põlvas ja Verioras — ulatus vastav suhtarv 60 protsendini. Teisessektori osakaal oli keskmisest kõrgem Ahjas (16 protsenti), Alakülas (17) ja Verioras (15), kolmandassektori osakaal küündis Ahjas, Põlvas ja Verioral veerandini kogutööjõust. Siiski ei anna kõnealused näit- arvud ka nende valdade puhul alust rääkida tasakaalustatud arengu jaoks tarvilikust hõivestruktuuri mitmekesisusest.

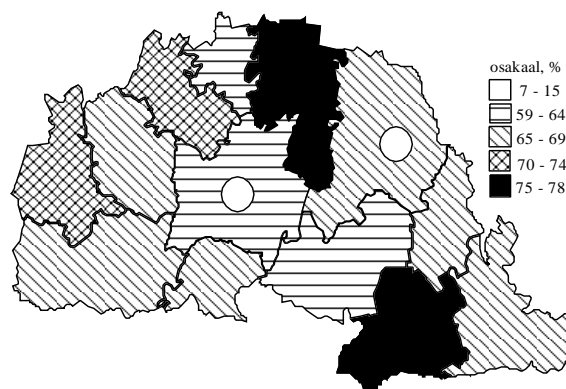
Kuivõrd põllumajandus on osutunud kaasaja majandusülemineku perioodil üheks kõige enam kitsenenud tegevusalaks, kannab Põlvamaa tänane hõivesituatsioon üsna ootuspäraselt kümnenditaguse lähtepositiooni poolt määratud jooni. Küsitlusstatistika kohaselt on tööjõud maakonnas vähenenud ligi veerandi võrra, st riigikeskmisest enam. Rahvusvaheliselt võrreldava meetodika järgi hinnatud töötuskordaja ulatus Põlvamaal paari-kolme viimase aasta jooksul järjekindlalt üle 15 protsendi piiri [ESA 2001]. Kuigi viimaste aastate andmed kõnelevad olukorra stabiliseerumisest, püsib alternatiivsete rakendusvõimaluste leidmine ning majandusarengu ergutamine maakonnas kõige tõsisemalt päevakorras.

1.10. Eluase

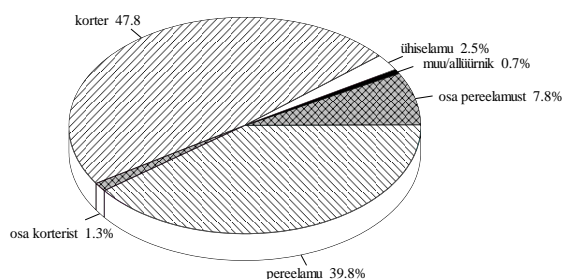
Rohkem kui viiekümneaastase vaheaja järel viidi 1989 aastal koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus. Kuivõrd kogutav eluasemestatistika oli ja on jätkuvalt ametkondade vahel killustatud — ning mis hoopis tõsisemaks mureks — rahvastikuandmetega seostamata, pakkus nimetatud loendus ühtlasi esimese inimkeskse ja süsteemse andmestiku kõnealuses valdkonnas. Muidugi on taoline äärmiselt kitsas teabeolukord üsna raskesti ühitatav rolliga, mida korteriolud rahva elulaadi ja heaolu kujunemisel etendavad. Teadaolevalt peetakse Euroopas eluasemevajadust inimõiguste lahutamatuks osaks, mis oma konkreetsuses sõltub mõistagi rahvastiku vanus- ja leibkonnakoostisest.

Rahvastiku eluasemetingimuste käsitlust on paslik alustada eluasemetüübist, mis seondub nii pinna suuruse kui mugavusastmega ning sellevõrra ühendab elamistingimuste põhinäitajad. Kõrvalolevalt jooniselt ilmneb, et Põlvamaa rahvastik jaotub pea võrdselt pereelamu ja kortermaja vahel. Käsitlusperioodi lõpul elas korteris 48 protsenti ehk absoluutarvuliselt seitseteist ja pool tuhat inimest, peremaja arvele langes vastavalt 47 protsenti maakonna elanikkonnast ehk seitseteist tuhat. Ühiselamu oli koduks üheksasajale isikule (2.5 protsenti), kellest suurema osa moodustasid õppurid ning selge vähemuse hooldeasutuste elanikud. Allüürniku seisuses või mitte-eluruumides eluneva rahva osakaal piirdus 0.7 protsendiga, ligikaudu kahe protsendi rahvastiku kohta eluasemeteave

Põllumajandustöölised
Põlvamaa 1989

Rahvastiku eluasemetüüp Põlvamaa 1989

puudus. Pereelamu ja korteri sisuliselt võrdne esindatus Põlvamaal on mandrimaakondade hulgas ainukordne, kõikjal mujal oli asjaomane proportsioon nihkunud rohkem või vähem korterrahvastiku kasuks, kes moodustas ka kogurahvastiku absoluutse enamuse. Nagu mitme eespool käsitletud rahvastikutunnuse puhul, on seekordki Põlvamaa eristumise peapõhjuseks maakonna tagasihoidlik linnastumus, ka võrdluses Kagu-Eesti naabritega.

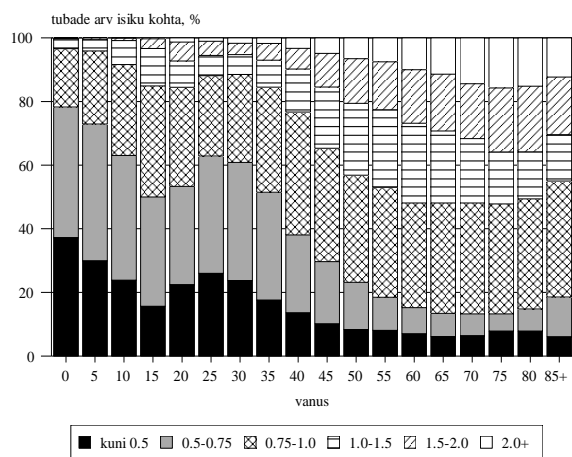
Eluaseme tüübi kõrval on kogumiku arvtabelites leidnud oluliste tunnusjoontena kajastamist veel suurus ja mugavusaste. Statistiliselt võib eluaseme suurust iseloomustada mitmeti, vastavust leibkonna tarvidustele iseloomustab kõige paremini tubade arv ühe leibkonnaliikme kohta. Sellest lähtuvalt peetakse arenenud maades soovitavaks olukorda, kus igal leibkonna liikmel on omaette (magamis)tuba, millele lisandub vähemalt üks ruum ühiseks kasutamiseks. Eluruumide ja leibkonnaliikmete arvu võrdust peetakse talutavaks tihelielekuks, kui aga kaks või enam inimest on sunnitud tuba jagama, arvatakse eluase ülerahvastatuks. Nagu andmestikust nähtub on eluaseme suurus *resp* asustustihedus ka Põlvamaal, sarnaselt Eestile tervikuna, euroopalikust normist veel üsna kaugel. Nii oli omaette tuba igale pereliikmele kasutada vaid napil 30 protsendil maakonna rahvastikust. Normaaloletuseks, kus tubade arv leibkonnaliikmete arvu ületab, esines tublisti harvemini. Teisisõnu elas üle kahe kolmandiku põlvamaalastest kõrge tihelieleku või koguni üleasustuse tingimustes, kus omaette tuba asendab toanurk. Elamispinna ja rahvastikku leibkondlikult seostamata jääks taoline olukord muidugi märkamata, kui võrd tervikuna pole tubade koguarv maakonnas sugugi väiksem rahvaarvust.

Eluaseme tüübi kõrval on kogumiku

Teise eluaseme iseloomustava põhinäitaja, mugavusastme kaudu mõõtes pole Põlvamaa eluasemepilt eriti rõõmustavam. Veevärgi ja kanalisatsioonita peab läbi ajama üle poole maakonna rahvastikust, keskküte ja soe vesi on olemas vaevalt kolmandikul. Täna oludes võib end muidugi lohutada, sest kasinamate mugavuste tõttu kulub ka üüriks vastavalt vähem raha. Eesti üldtaustal seondub kesine mugavusaste eeskätt Põlvamaa elamufondi suhteliselt suure vanusega: Teise maailmasõja eelsest ajast pärit hoonetes elas 36 protsenti maakonna rahvastikust. Maakondade pingereas jagab Põlvamaa taolise näitajaga kolmandat-neljandat kohta, veel kõrgem on eluasemefondi vanus vaid Hiiu- ja Viljandimaal. Oluline on tähele panna, et eluasemetingimuste mõlemad osundatud jooned — kõrge asustustihedus ja madal mugavusaste — tulenevad Eestimaal ligi pool sajandit valitsenud sovetlikust ehituskorraldusest. Eluasemeprobleemi püüdis viimane lahendada perede tegelikku elamispinnavajadust ignoreeriva väikekorterite ehitamise kaudu, jättes samas ajal unarusse olemasoleva elamispinna korrashoiu, rääkimata selle renoveerimisest.

Esitatud üldnäitajate taga peitub rahvastiku elamistingimuste ehk üllatavaltki suur heterogeensus, millest rahvastiku- ja eluasemestatistika lahususe tõttu on seni ettekujutus puudunud. Rahvastikukesksel käsitlemisel tõuseb esile eluasemetunnuste vanusõltuvus, mille abil viidatud diferentsiatsiooni on hoopis lihtsam analüüsida. Eluasemetüübi puhul koondub variatsioon peamiselt peremajas ning korteris elava rahvastiku proportsiooni muutusele. Lapsi kõrvale jättes, kes eluaset täiskasvanuteta ei kasuta, oli korterikesksus

Rahvastiku tihelielek Põlvamaa 1989

kõige tugevam kahekümnete hulgas, ulatudes suhtarvuliselt 70 protsendini. Iga järgneva vanusrühmaga korterikeskus vähenes, tasakaal korteri ja pereelamu levimuses saabus Põlvamaal suhteliselt varakult, viiekümnete seas. Nagu enamikus maakondades, pöördus suhe vanurrahvastikus pereelamu kasuks ning seitsme-kaheksakümnestest põlvamaalastest elas korteris vähem kui viiendik.

Demograafilisest vaatenurgast peegeldab osundatud muutus kahte liiki tegurite koosmõju. Ühelt poolt teeb eluasemevajadus läbi kindlakujulise muutuse koos põlvkonna elutsükliga. Nii käib perekonna loomise ja laste sünniga kaasas tarvidus avarama elamispinna järele, laste kodust lahkudes aga ruumivajadus väheneb ning vanemas eas muutub järjest olulisemaks eluaseme asukoht, ligipääsetavus ja mugavused. Teisalt sõltuvad eluasemeolud kohorttegurist — kuivõrd vanemas eas vahetatakse elukohta suhteliselt harva, määravad pereloomise ajal valitsenud olud suuresti põlvkonna eluasemetingimused hilisematel eluetappidel. Loendusandmestiku hetklõikeline iseloom ei võimalda kummagi teguri panust täpselt hinnata, kuid peremaja osakaalu tõusu pikaajalisus viitab üsna selgesti kohortteguri mõjule. Vanemas eas on oma maja soetamine individuaalse eluasemekarjääri väljendusena vähe tõenäoline ja seevõrra väljendab pereelamurahvastiku osakaalu muutus peamiselt sõjajärgses elamuehituses toimunud pööret korterikeskusele.

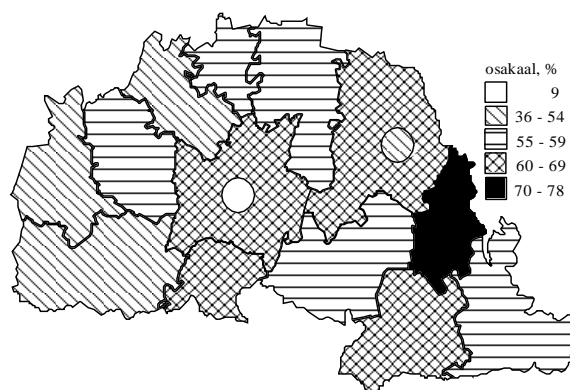
Tüübiga samalaadseid elamispinna erisusi rahvastikus võib kohata ka tiheliolekus ja mugavusastmes. Rahvastikutaaste seisukohalt tuleb lausa ebamõistlikuks pidada ülikõrget asustustihedust lapseperede hulgas, kellest vähem kui kümnendikul jagus omaette tuba igale pereliikmele. Asjaomane ruumiprobleem hakkab leevenema alles neljakümnedates eluaastates seoses laste järk-järgulise kodust lahkumisega. Edasi aitab elamistingimuste lahedamaks muutumisele tõhusalt kaasa lehestumine, paraku saavad sellest elueaerisuste tõttu osa rohkem naised. Eesti üldtaustal võib pensioniealiste põlvamaalaste eluasemetingimusi hinnata suhteliselt lahedaks, kuivõrd ligikaudu pooltel juhtudel pole üleasustus selles eas enam probleem. Arusaadavalt on mõistlikuma olukorra kujunemisele kaasa aidanud pereelamu-rahvastiku suhteliselt kõrge osakaal. Nagu mujalgi, tiheliolek vanavanurieas veidi suureneb, peegeldades laste/sugulaste juurde asumist ning vähesel määral ka siirdumist hoolde-asutusse.

Eluaseme mugavusastme vanussõltuvus näitab tiheliolekuga võrreldes vastupidist suunda — eluasememugavustega kindlustatus on kõige parem nooremates vanusrühmades ning langeb miinimumini vanurieas. Vanemalpoolse elamufondi tõttu ei meenuta Põlvamaa eakate eluasemetingimused kuigivõrd moodsat tsivilisatsiooni — veevõrk vähem kui viiendikul, keskküte koguni vähem kui kümnendikul. Et veevärgi puudumine ning ahjuküte nõuavad füüsiliselt raskete majapidamistööde tegemist, võib eluaseme madal mugavusaste saada vanurrahvastiku iseseisva toimetuleku takistuseks, täpsemini hooldevajaduse nihkumist põhjendamatu varasesse ikka. Põlvamaal paistab selline olukord lahenevat peamiselt laste juurde asumise kaudu, vanavanurite institutsionaliseerituste piirdub maakonnas paari-kolme protsendiga.

Maakonnasiseselt ei eristu Põlvamaal üksteisest mitte niivõrd linna- ja maarahvastik kui maakonna pealinn ja kõik teised omavalitsused. Nõnda ületab korterrahvastiku osakaal Põlvas üheksakümmend protsenti ja peremajas elab vähem kui kümnendik elanikest. Sellesama eluasemekoostise tõttu iseloomustab Põlvat ka kõrge korterimugavustega kindlustatus — kolm neljandikku rahvastikust omab keskkütet, veevärgist rääkimata —, mis ületab kõiki teisi Lõuna- ja Kagu-Eesti linnu. Teisalt käib omamoodi pahupoolena sellega kaasas ruumikitsikus ning ülemäärane asustustihedus iseloomustas koguni viit kuuest põlvlasest. Räpina eluasemetingimused olid üsna lähedased maakonnakeskmisele, veevärgi puudumine ligi poolel rahvastikust viitab linliku

Pereelamu rahvastik

Põlvamaa 1989

infrastruktuuri tagasihoidlikule väljaarendatusele. Maarahvastiku osas paistab Põlvamaa silma selle poolest, et eranditult kõigis haldusüksustes on valdavaks eluasemetüübiks jäänud peremaja, korterrahvastiku osakaal varieerus viiendikust Mikitamäel enam kui kahe viiendikuni Vastse-Kuustes ja Verioral. Erisused tiheliolikus ning mugavusastmes on suhteliselt ühtlased ning kooskõlas viidatud tüübijaotusega.

Kokkuvõtlikult ilmneb arvtabelitest okupatsiooniaegse korteripoliitika probleemipundar, mille algpõhjus on rahvastiku eluasemevajaduse aastakümnetepikkune ignoreerimine. Konkreetsemalt on halva olukorra tekkimises süüdi orienteeritus väikekorteritele, kusjuures suuremate pindade ehitamist-omandamist kohati isegi administratiivselt piirati. Tulemuseks on kahe peamise eluasemevajadust iseloomustava näitaja — pinna suuruse ja mugavusastme — harukordne pöörsõltuvus. Nagu eespool selgitatud, asetab taoline süsteem lastepered kõige kitsamatesse, vanurid aga kõige vähema mugavusega tingimustesse. Piiratud võimaluste puhul peaks vähemalt see jaotus olema just vastupidine. Aastakümnete jooksul ühes suunas toimunud liikumise pööramine võtab aega ning kogumikuandmete valgusel jääb eluaseme inimväärsus Eestis probleemiks veel pikkadeks aastateks. Lähitulevikuks ennustab vanussõltuvus jätkuvat liikumist (väike)korterikeskse elamisviisi suunas, vaatamata tüüpehituse lõppemisele. Inimarengulise tähenduse ning investeringuvajaduse poolest pole rahvastiku eluase sugugi vähem oluline kui haridus, tervishoid või hoolekanne, mistõttu ametivõimudel tasuks elamuküsimuste üle senisest rahvastikukesksemalt aru pidada.

2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED

2.1. Sündmusstatistika

2.1.1. Rahvastikusündmused

Rahvastiku sündmusstatistika tugineb isikusündmuste kõiksele ja pidevale registreerimisele sõltumata nende toimumisajast ja -kohast. Samuti on tarvilik üheselt piiritleda rahvastik, kelle isikusündmused registreeritakse. Käesoleva kogumiku puhul on käsitlusalune rahvastik määratud Põlvamaa piires asuva tava/alalise elukohaga, seega territoriaalset kriteeriumi rakendades. Sündmusstatistika hõlmatuse seisukohalt on tähtis just tavaelamine maakonnas, samas kui Põlvamaa rahvastikuga aset leidvad sündmused ise võivad toimuda ka mujal Eestis või välismaal. Rahvastiku elukoha ja sellesama rahvastikuga asetleidvate isikusündmuste toimumispaiga mittetäielik kokkulangevus on olnud ajast aega, ja on ka tänapäeval, põhimõtteline probleem. Muuseas tuleb just siit otsida põhjust, miks ainuüksi oma territooriumil asetleidnud rahvastikusündmuste fikseerimine ei anna ühelegi omavalitsusele ega maakonnale piisavat teavet rahvastiku sündmusstatistika pidamiseks.

Eestis ulatub rahvastikusündmuste kõikse registreerimise algus tagasi rootsi aega. Aastal 1686 andis Karl XI välja Kirikuseaduse, millega muudeti kohustuslikuks sünni (tol ajal ristimise), surma (matusetalituse) ja abielu (laulatuse) kirikuraamatusse kandmine. Koos sündmuse fikseerimisega pandi kirja ka sündmuses osalenute isikuandmed. Korraldus oli uuenduslik just selles mõttes, et esmakordselt kohustati üles märkima kõik asetleidnud asjakohased sündmused, rakendades niimoodi üht peamist tänapäevase sündmusstatistika põhimõtet — kõiksust. Eelkõige selle põhimõtte kasutuselevõtmise tõttu loetakse Karl XI Kirikuseadust moodsa isikusündmuste registreerimissüsteemi nurgakiviks. Eesti oli tol ajal Rootsi krooni all, seetõttu laieneb meilegi au olla maailma vanima riigiandmekorralduse emamaa. Eesti ala liitmise järel Venemaaga, kus sedalaadi tegevusest tol ajal veel hoopiski ei hoolitud, säilitas kohalik kirik isikusündmuste registreerimise, arvata ka Balti erikorra rõhutamise nimel.

Vene vägede Põhjasõja-aegne laastustöö ning 1711-1712 aasta katkulaine vähendas Eesti rahvaarvu pea kolmekordselt. Sedavõrd ulatuslik rahvastikukriis halvas ühiskonnaarengut mitmel

viisil, paljudes kihelkondades katkes ka isikusündmuste registreerimine teatud ajaks. Ka on osa ülestähendatud andmeid tollaste ja hilisemate keeruliste aegade käigus kaduma läinud, kuid alates aastast 1834 on kirjapandu kogu Eesti territooriumi hõlmavana säilinud. Eesti arhiivides asub üks maailma ajaliselts ulatuslikem sündmusstatistilise allikmaterjali kogu, vanim on see näiteks kõigi Ida- ja Lõuna-Euroopa riikidega võrreldes. Alljärgnevas tabelis on esitatud praeguseni säilinud rahvastiku sündmusstatistiliste allikmaterjalide loetelu Põlvamaa territooriumil asuvate (ka osaliselt) luterikihelkondade kohta, lisatud on ka samalaadne teave apostlike õigeuskoguduste kohta. Tasub tähele panna, et õigeusu kogudused ei pruukinud omada samalaadset territoriaalset ülesehitust, mistõttu nimekirja seda osa tuleb võtta tinglikuna. Nimekiri toetub Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi raames valminud Heldur Palli asjakohasele ülevaatele [Palli 1995].

Jättes isikusündmuste registreerimise põneva ajaloo siinkohal käsitlemata, on siiski tarvis rõhutada andmekorralduse põhimõtetist pööret 1926 aastal, mil rahvastikusündmuste registreerimiskohustus anti kirikult riigiametile [Teder 1939]. Reformi ettevalmistustöö tehti põhjalikult ning tagantjärele saab tõdeda tollase ümberkorralduse igakülgset õnnestumist. Reformi käigus loodud Perekonnaseisuamet arenes andmekvaliteeti ja selle tagamiseks vajaminevat tööd väärtustavaks asutuseks. Koos tollal eeskujulikult töötava Statistikaametiga suudeti Eestis realiseerida kõik toonased rahvusvahelised rahvastikustatistilised soovitusel. Nii kujunes Eesti sündmusstatistika lühikese aja jooksul üheks täpsemaks ja üksikasjalikumaks kogu maailmas. Paradoksaalselt annab tollase andmekorralduse tugevusest tunnistust Eesti sõjaaegne (kuni 1944 aasta suveni) rahvastikustatistika, kus säilis isikusündmuste registreerimise täpsus ja detailsus tasemel, milleni tänane korraldus enam kaugeltki ei küüni. Korrastatud sündmus- ja loendusstatistika oli ka sotsiaalteaduste kiire arengu tõukejõuks Eestis.

Kuigi Eesti sovetiseerimisega võeti Perekonnaseisuametilt ära osa tema endisi riigifunktsioone (sealhulgas rändesündmuste fikseerimine ning rahvastikuregistri pidamine, millist tööd alustati vahetult enne sõda), pisendati tema sotsiaalset kandepinda, ning sisuliselt kaotati andmekvaliteeti tagavate eeskirjade esmatahtsus, registreeriti veel 1950 aastatel rahvastikusündmusi küllalt eeskujuliku täpsusega. Võib-olla veidi liialt sirgjooneliselt üldistades, tundub Perekonnaseisuameti töö sealtpeale aasta aastalt, endiste töötajate pensionilesiirdumise ja üldise sovetiseerimisega käsikäes alla käivat, kuni Vähi-Savisaare valitsuse otsuseni amet kui iseseisev riigiasutus likvideerida ning selle maakonnaarhiivid laiali jagada. Nõnda on vene aeg just sündmusstatistikat teiste andmeallikatega võrreldes eriti tugevasti räsitud. Eesti pole mitte ainult kõrvale jäänud poole sajandi pikkusest arengust teistes riikides, vaid kaotanud ka palju omaenese varasemast tasemest. Olemasoleva rahvastikustatistika madal kvaliteet, eelkõige andmete puudulik võrreldavus ajas ja ruumis on tõsiseks piduriks sotsiaalteaduste arengule [Anderson, Katus, Silver 1994; Katus, Puur, Sakkeus 1997; EKDK 2002].

Võttes teadmiseks andmekorralduse Eesti oludes tähtsat rolli mänginud kujunemislool, pidas käesoleva kogumiku poolt käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul arvestust sünni-, surma-, abielu- ja lahusjuhtude üle Perekonnaseisuamet. Kehtinud korra kohaselt lasus sünni- ja surmajahu informeerimiskohustus isikul, Perekonnaseisuamet täitis asjaomase juriidilise toiminguga kõrval ka vastava registreerimislehe. Abiellumine ja lahus registreeriti Perekonnaseisuametis, kus täideti ühtlasi registreerimisleht. Kõigi lehtede teine eksemplar saadeti Statistikaametisse, kelle kohustus oli info Moskva ettekirjutuste järgi kodeerida ja hilisemal ajal ka sisestada ning seejärel tabuleerida (kohaliku tabuleerimismasinaga, 1965-1980) või tabuleerimiseks Moskvasse saata (1981-1990). Nende toimingute järel tagastati registreerimislehed Perekonnaseisuametile, kes säilitas need eeskujulikult korrastatuna ameti keskarhiivis Toompeal.

RAHVASTIKUSÜNDMUSED PÕLVAMAA LUTERIKIHELKONDADES JA APOSTLIKU ÕIGEUSU KOGUDUSTES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised
	Luterikihelkonnad		
Kambja*	1719-1789 1807-1940	1719-1789 1807-1907	1719-1758 1760-1789 1807-1940
Kanepi	1750-1940	1750-1940	1750-1940
Otepää*	1716-1940	1716-1940	1716-1940
Põlva	1732-1940	1732-1779 1782-1940	1732-1777 1782-1940
Räpina	1728-1870 1886-1940	1728-1870 1886-1940	1728-1870 1886-1940
Vastseliina*	1717-1723 1726-1825 1834-1940	1726-1752 1755-1825 1834-1940	1717-1723 1726-1825 1834-1940
Võnnu*	1711-1940	1711-1940	1711-1799 1801-1940
	Apostliku õigeusu kogudused		
Kähri	1847-1940	1847-1940	1847-193
Maaritsa	1847-1940	1847-1938	1847-1940
Räpina	1812-1820 1829-1939	1812-1820 1829-1940	1812-1820 1829-1940
Satserinna	1780-1932	1780-1932	1780-1932
Satserinna (Peeter-Pauli)	1936-1939	1936-1940	1936-1940
Timmo	1903-1917 1926-1939	1903-1917 1937-1939	1903-1917 1932-1939

* Põlvamaa piires osa kihelkonnast.

Erandina registreeris elukohavahetusi, täpsemini väljastas sissekirjutuseks nimetatavat lubatähte elada kindlaksmääratud aadressil, Siseministeeriumi alluvuses tegutsenud passilaud. Sissekirjutuse vormistamisega paralleelselt täideti ka asjakohane registreerimisleht, mis fikseeris sissekirjutusloa andmise nii elukohavahetuse tegelikust toimumisest kui selle toimumisajast sõltumata. Et peale muude eeltingimuste oli sissekirjutuseks nõutav ka eelmisest elukohast väljakirjutus, tegeles passilaud samuti väljakirjutuse vormistamisega, teisisõnu elukohast lahkumise fikseerimisega. Kuigi vormiliselt sarnane, oli viimatinimetatud toiming sissekirjutusest üsna erinev, sest ei nõudnud seaduste ja ametnike meelevalda kuulunud lubatähe taotlemist. Ometi polnud ka väljakirjutustoimingul otsest sõltuvust tegeliku elukohavahetusega. Statistilisest seisukohast oli väljakirjutuse registreerimislehe vorm ja täitmisjuhised praktiliselt identne sissekirjutuslehega. Isikutunnuste osas oli nii sisse- kui väljakirjutuse registreerimisleht ebatäiuslik, samuti on kummagi andmetäpsus Perekonnaseisuameti registreerimislehtedega võrreldes märkimisväärselt madalam.

Elukohavahetuse registreerimislehed saadeti Statistikaametisse, kus järgnesid teiste rahvastikusündmuste arvestamisega sarnased protseduurid. Arhiveerimiskohustusega ei koormanud ennast ükski ametiasutus ja lehed visati peale kasutamist Statistikaameti poolt ära. Erandina taotles osa aastate sisse- ja väljakirjutuslehed endale professor Ann Marksoo initsiatiivil Tartu Ülikooli

geograafia kateeder, kus neid täiendavalt töödeldi. Peamiselt käsitsi aset leidnud töötlus on tüütu tööna meeles mitmel tolaeagse tudengil, aga Statistikaameti arvutikandjal oleva andmefaili samaotstarbeline kasutamine ei tulnud aga kõne alla ei tollal ega hiljemgi, sest sisestatud info kustutati lintide korduvkasutuse eesmärgil (andmefailid on säilinud alles 1986 aastast). Prof. Marksoo ütluse järgi on säilinud elukohavahetuse registreerimislehed 1980, 1981, 1986, 1987 ja osaliselt 1988 aastast. Alles on ka käsitusperioodi kahe viimase aasta 1989-1990 lehed.

Alljärgnevalt on selgitatud käesolevas kogumikus kasutatud näitarve, mille abil üksikisikute kaupa ülestähendatud sündmusjärgne informatsioon on integreeritud rahvastiku protsessi- ja seisundinäitajateks. Ülevaade definitsioonidest pole muidugi kõikehõlmav, eelkõige on rõhk asetatud veneaegse statistika erijoonte ja nende määratluste, mis käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul teisenedes on andmevõrreldavuse seisukohalt olulise tähendusega. Käsitus liigub esmasnäitajate teis- ja integreeritud näitajate suunas, mis üksikasjades ei pruugi kokku langeda näitavate esitusjärjekorraga kogumiku arvtabelites.

Sündide, täpsemalt elussündide arvestus 1965-1990 toetub sünniakti nime kandvale dokumendile, mis on koostatud iga sünnijuhtumi kohta vanema(te) poolt Perekonnaseisuametile esitatud (osalt dokumentidelt pärineva) teabe ja sünnitusmajast antud sünnitõendi alusel. Eestis kehtinud NLiidu Tervishoiu- ja sotsiaalministeeriumi määratluse kohaselt on sünnina arvestatud sellise lapse ilmaletulek, kelle sünnikaal oli vähemalt 1000 grammi, pikkus 35 cm ning ema raseduskestus vähemalt 28 nädalat. Väiksema sünnikaalu või lühema raseduskestusega emahust väljunud loode registreeriti sünnijuhuna üksnes siis, kui ta elas seitsme päeva vanuseks, vastupidisel juhul aga iseenesliku abordina. Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlus, mis arvestab sünnina loodet alates sünnikaalust 500 grammi, rakendati Eestis 1. jaanuarist 1992. Niisiis on definitsiooni erinevuse tõttu elussündide arv tegelikuga võrreldes pisut alahinnatud, kuid kogu käsitletava ajavahemiku jooksul siiski ajas võrreldav. Sünniaktis on lapse sünnikohana märgitud ema alaline elukoht, viimase puudumisel aga sünni registreerimisjärgne haldusüksus. Sama põhimõtte kohaselt on arvestatud ka sünde, mille on registreerinud Eestis alaliselt mitte-elavad vanemad. Kuigi sündide arvestus toimus erinevalt loenduselt juriidilise (sissekirjutusjärgse) elukoha järgi, võib sünniandmeid ning alalise rahvastiku loendusandmeid lugeda üksteise suhtes piisava täpsusega vastavuses olevaiks. Ajamääratluse mõttes on sünniandmed töödeldud lapse sünnikuupäevast, mitte sünni registreerimisajast lähtudes. Erandina on registreerimisaja järgi arvestatud neid sünde, millest Perekonnaseisuametile on teatatud sünniaastale järgneva aasta teises kvartalis või hiljem.

Sünnijuhtude hulgas on eraldi välja toodud *surnultsünnid*, mille arvestus tugineb samuti sünniaktile. Lapse ilmaletulek surnuna on niisugusel juhul märgitud omaette tunnusena. Surnultsündinuks on arvatud selline laps, kellel vahetult peale emahust väljumist puudusid elumärgid: puudus hingamine, südamelöögid ja spontaansed liigutused; omaaegse praktika kohaselt on nimetatud kolmest elutunnusest käsitletud peamisena hingamist. Sünnidefinitsiooni eripära tõttu on osa surnultsündide registreeritud iseenesliku abordina, millekohane selgitus on esitatud allpool, imikusurma käsitlemisel. Surnultsündide osakaal sünnijuhtude koguarvus on olnud nii Eestis tervikuna kui ka Põlvamaal 1965-1990 suhteliselt väike, mistõttu käibinud sünnidefinitsiooni mõju pole eksitav.

Surmajuhtude arvestus 1965-1990 toetub surmaaktile, mille täitis Perekonnaseisuamet iga üksikjuhtumi kohta meditsiinilise surmatõendi ja surnu dokumentide (pass) ja/või ligimeste poolt antud ütluste alusel. Meditsiinilise surmatõendi koostas reeglina arst, kuid maa-asulates oli dokumendi täitmisõigus ka velskril. Valdava osa surmajuhtude kohta jõudis teave Perekonnaseisuametisse mõne päeva jooksul pärast sündmuse toimumist, sest ameti pädevuses oli ka matusetalituse korraldamiseks nõutava tõendi väljastamine.

Surmaandmete territoriaalne arvestus on käsitletava ajavahemiku jooksul toimunud surnu alalise elukoha alusel, viimase puudumisel surmajärgse haldusüksuse järgi. Sarnaselt sündidega hõlmab ka surmajuhtude registreerimine piisava täpsusega loendusjärgset alalist rahvastikku, kuigi sündmus- ja loendusstatistikas rakendatud elukoha määratlused erinevad teineteisest. Ajalises mõttes on surmaandmete töötlusaluseks surma kuupäev, mitte surma registreerimise aeg. Erandina on

registreerimisaja või oletatava surmaaaja järgi arvestatud juhte, mille kohta surmaakt on koostatud sündmuse toimumisajast oluliselt hiljem, tavaliselt juurdlusandmetele ja/või lahkamistulemustele toetudes.

Surmajuhtude hulgas on eraldi arvestatud *imikusurmajuhte* nende erilise tähenduse tõttu ühiskonna sotsiaalse arengu indikaatorina. Imikusurmana on registreeritud elussündinud lapse surmajuht tema esimese eluaasta jooksul, mil suremus on teatavasti tuntavalt kõrgem hilisema lapsega võrreldes. Ka imikusurmajuhtude arvestus 1965-1990 tugineb Perekonnaseisuameti poolt koostatud surmaaktile, mis standardse dokumendiga võrreldes sisaldab teavet ka täiendavate surmaasjaolude ja lapse ema kohta.

Kõnealuse ajavahemiku imikusuremusandmete kasutamisel tuleb silmas pidada omaaegset sünndefinitsioonist johtuvat mõju. Jättis ju NLiidu Tervishoiuministeeriumi sünnimääratluse rakendamine registreerimata just kõrgeima suremusriskiga (alakaalulise ja enneaegse) vastsündinu juhul, kui ta esimese elunädala jooksul suri. Loogilist rada edasi minnes jäi sünnijuhuna registreerimata laps muidugi välja ka suremusstatistikast. Kui tollane definitsioon alandas sündide arvu ebaolulisel määral, siis mõju imikusurmajuhtude arvule oli paraku tuntav. Sünnidefinitsiooni mõju imikusuremusnäitajatele on analüüsitud Eesti 1992-1993 andmestikule tuginevalt [EKDK 1994b]. Väärrib rõhutamist, et rahvusvahelise võrdluse keerukuse taustal on Põlvamaa imikusuremusandmed ajatrendina siiski võrreldavad, kuivõrd sünndefinitsioon oli ühesugune kogu käsitletava ajavahemiku jooksul.

Abiellumiste arvestus 1965-1990 toetub abieluaktile, milline dokument täideti Perekonnaseisuameti poolt üheaegselt sõlmitud abielu juriidilise fikseerimisega. Seadus nõudis abiellumise vormistamiseks kindlate tingimuste täitmist, mistõttu pruut ja peigmees olid kohustatud koos avaldusega esitama ka asjakohased andmed oma isiku kohta, mida kasutati abieluakti koostamisel. Iga abiellumise kohta täideti üks akt, st rahvastikusündmuseks on olnud abiellumine, kuigi selles osalevaid isikuid on ikka kaks. Niisiis on abiellunute arv kaks korda suurem abiellumiste arvust, samuti on Eesti oludes täpselt võrdne abiellumiste soostruktuur. Eespool käsitletud sünni- ja surmajuhuga võrreldes on abiellumisel veel seegi erisus, et üks ja seesama isik saab abielluda mitu korda. Nii esmas- kui korduvabiellumise puhul on abieluakti vormistus allunud ühelaadsele protseduurile.

Abiellumine on ainuke rahvastikusündmus, mida kogu käsitlusaluse ajavahemiku jooksul on kõikselt ja vahetult registreerinud Perekonnaseisuamet, mistõttu andmestik juriidiliselt sõlmitud abielude kohta on eriti täpne. Hoopis iseasi on muidugi abiellumise kui rahvastikusündmuse tähendus ühiskonnas. Veel paarsada aastat tagasi hõlmas abiellumisjuhtude ametlik (tollal siis kiriklik) registreerimine praktiliselt kõiki uusloodud perekondi, andes niimoodi igati soliidse aluse peremoodustusprotsessi käsitlemiseks. Aegamisi hakkas vormistatud abielu sellist ainupositiooni kaotama, milline suundumus 30-40 aastat tagasi süvenes juba arvestatavaks. Eesti rahvastik säilitas teatavasti ka vene ajal oma peremoodustusprotsessi nn baltoskandia mudeli, kus juriidilise abielu tähendus vähenes eriti ulatuslikult. Nõnda pole ainuüksi abiellumisstatistika põhjal võimalik Eesti rahvastiku perearengu kohta järeldusi teha, hoopis ebapiisav, kui mitte kasutu, on see esmaskooselu käsitlemisel.

Tähelepanelik tuleb olla regionaalse abiellumusstatistika, niisiis Põlvamaad tervikuna ja eriti maakonnasisesid piirkondi iseloomustava teabe kasutamisel. Ühe abiellumisjuhu registreerimisega koguti teave kahe inimese kohta, kelle alaline elukoht võib olla erinev. Kogumikus hõlmatud ajavahemiku 1965-1990 vältel on abieluaktidele toetuva abiellumusstatistika tegemisel valitsenud küll ühesugused nõuded, kuid seni pole ühtegi analüüsi selle kohta, mil määral reegleid järgiti ja mil määral need mõjutasid piirkondlikku abiellumusstatistikat. Abiellujate kokkulangeva aadressi, samuti ühe ja sama haldusüksuse piires elavate abiellujate puhul on abiellumine arvestatud pruudi-peiu elukoha järgi. Eri haldusüksustest pärit abiellujatel on aga aluseks abielu registreerimise paik. Viimase suhtes polnud abiellujad päris vabad: reeglite kohaselt pidi selleks valitama ühe abielluja elukohajärgne perekonnaseisuamet, mis kaudselt tähendas abiellumise arvestust ühe, enesemääratluse

kaudu fikseeritud abikaasa elukoha järgi. Erandi moodustasid kinnipidamiskohtades viibivate isikute abiellumised, mis registreeriti kinnipidamispaiga asukoha järgi.

Vastandina probleemsele toimumiskoha arvestusele on abiellumise ajamääratlus täpne. Langeb ju abiellumise kui juriidilise sündmuse toimumis- ja registreerimisaeg õnnelikult kokku. Nõnda pole karta sedalaadi vastuolusid, mis surma- ning veel enam sünnijuhtude puhul on vene ajal ja kahetsusväärselt hiljemgi küllalt tüüpilised, eriti statistiliste andmete kuulõikelisel esitusel.

Lahutuste või pikemalt abielulahutuste arvestus 1965-1990 toetub lahutusaktile, mis samuti nagu abieluaktki täideti Perekonnaseisuametis üheaegselt lahutuse juriidilise vormistamisega. Lahutuseks pole läbi aegade piisanud ainuüksi abielupoolte soovist, mistõttu lahutusstatistika on alati olnud suuremal või vähemal määral sõltuv seadusandlusest ja sisaldab seetõttu tegelike protsesside väärapeegeldusohu. Kogumikus käsitletava ajavahemiku algusse langevad kaks tähtsat (NLIidu Ülemnõukogu Presiidiumi määrus, 10. detsember 1965 ja uus Perekonnaseadus, 1. oktoober 1968) ja mitmed neist tulenevad õigusaktid, mis vähendasid lahutuse registreerimiseks esitatavaid nõudeid ja lihtsustasid protseduuri. Seetõttu on 1960 aastate teisel poolel lahutusi registreeritud hoopis rohkem kui varasematel kümnenditel, kuid asjakohane võrdlusprobleem jääb põhiosas siiski kogumiku ajaraamidest välja.

Eesti lahutusstatistikale on märkimisväärselt suurt mõju avaldanud omaladne kord, mis lahutuse juriidilise vormistamise ajalisel kahestas. Kohtu poolt tehtud otsus abielu lahutada jõustus siis, kui endised abikaasad registreerisid otsuse Perekonnaseisuametis. Sellekohast sundust praktikas aga polnud, kui isik ei kavatsenud uuesti abielluda, muuta (ennistada) oma nime või muul põhjusel pöörduda ameti poole. Nõnda on märgatav osa lahutusi Perekonnaseisuametis registreeritud hilinemisega, pealegi ei sooritanud endised abielupooled toimingut üheaegselt. Samuti on küllaltki suur osa, eriti kesk- ja vanemaalisi naisi oma lahutuse hoopis registreerimata jätnud. Niisiis vormistati sündmusstatistika aluseks olev lahutusakt ajahetkel, mil esimene abielupooltest pöördus kohtuotsuse järel Perekonnaseisuameti poole, kusjuures lahutuse toimumiskohana registreeriti pöörduja alaline elukoht.

Statistika vaatenurgast on hoopis mõistlikumalt arvestatud neid lahutusi, mille registreeris kohtuväliselt vahetult Perekonnaseisuamet, sest neis langesid kõik tarvilikud juriidilised toimingud ajalisel kokku ja üheaegselt on fikseeritud ka andmed lahutajate kohta. Perekonnaseisuamet sai õiguse lahutusi registreerida eelnimetatud seadusandlike aktidega ainult lastetute abielude puhul, kui mõlemad abielupooled esitasid ühisavalduse koos varalistest pretensioonidest loobumise äramärkimisega. Neid tingimusi täitvaid lahutusi on olnud muidugi tuntav vähemus lahutuste üldarvust, kuid siiski arvestataval määral nõrgestamaks niigi õnnetu lahutusstatistika metodoloogilist alust. Kokkuvõttes on kahte inimest puudutav lahutus registreeritud rahvastikusündmusena sageli vaid ühe osapoole kaudu ja erinevalt abiellumisest pole seda sündmust võimalik isikujärgselt analüüsida. Eelpool käsitletud abieluandmestikuga võrreldes on territoriaalne lahutusstatistika samal põhjusel ning samaladsete, kuid tugevamalt toimivate asjaolude mõjul veelgi ebamäärasem. Samuti ühendab lahutust abiellumisega ka sündmuse kordumisvõimalus nagu ka esmas- kui korduslahutuse registreerimise ühelaadne protseduur.

Rändejuhtude arvestusaluseks ajavahemikul 1965-1990 oli kaks dokumenti: sisse- ja väljakirjutusleht, millest kumbki kajastas vastavasisulist juriidilist toimingut. Sissekirjutuseks kutsutud lubatähe saamiseks olid kehtestatud n-õ seaduslikud piirangud, millele kohati lisandus ametnike omavoli. Nii näiteks oli sissekirjutuse saamiseks nõutud nn korteriorderi olemasolu, "vaba" elamispind mitte alla üheksa ruutmeetri inimese kohta (kuus ruutmeetrit lähisugulase asumisel asjaomasel elamispinnal), maja mittekuulumine avariiohtlike või perspektiivsele lammutamisele minevate hoonete nimekirja jms. Suuremates linnades kehtisid täiendavad, n-õ ülelinnalsed piirangud, samuti teostas Siseministerium sissekirjutuse andmise või sellest keeldumise kaudu nii omaenda ametkonna kui partei ning teiste ideoloogiaasutuste poliitikat. Veel kehtisid sissekirjutuse erireeglid sõjaväelaste, erusõjaväelaste, liiduettevõtetesse töölesuunatute, noorspetsialistide jt tarvis, mis üldjuhul andsid neile tavakodanike arvel teatud eelised. Kogu selle sasipuntra juures on arusaadav, et osa inimesi ei saanudki lubatäheks vajalike tingimuste puudumisel sissekirjutust

soovitud paigas või loobusid seda taotlemast. Osal niisugustest juhtudest jäi ära ka plaanitud elukohavahetus, teisel osal leidis see siiski aset. Oli ju käsitletud ajavahemikul praktikas karistatav küll sissekirjutuse puudumine, enam mitte aga tegelik elamine sissekirjutusest erineval aadressil. Igal juhul tuleb tähele panna, et kõik juriidilise vormistusega tegelikud elukohavahetused on rändestatistikas kajastamata.

Sõjajärgsest rahvastikuarvestusest, sealhulgas rändestatistikast on tervikuna kõrvale jäetud Eesti piires asunud sõjaväeterritooriumidel toimunu. Tollase korra kohaselt vormistati tsiviilhaldusalalt armeehaldusalasse (ka kinnipidamiskohta) suundunud isikule väljakirjutus, kus sihtkoha mäрге puudus. Sellest n-õ mustast august väljumisel vormistati omakorda sissekirjutus, kus puudus lähtekoht. Sedalaadi elukohavahetusi, mis on eri viisil ka registreeritud, tunti erirände nime all ja arvestati tavaliselt tsiviilrändest eraldi. Kõik liikumised mustas augus endas, seega siis sõjaväeterritooriumide ja kinnipidamiskohtade vahel Sahhalinist Saaremaani, pole aga rändestatistikaga hõlmatud.

Rändestatistika seisukohast poleks sedalaadi korraldusel veel häda midagi, kui puudunuks erandid. Üheks selliseks erandolukorraks kippus kujunema sõjaväelase (ohvitseri ja üleajateenija) ning tema pereliikmete sissekirjutus armeehaldusalalt tsiviilalale. Selle vormistus toimus vahel samalaadselt ajateenistusest vabanenute sissekirjutuse vormistamisega, kuid võis jääda statistiliselt hoopis arvestamata. Mistahes linnas/vallas paiknenud sõjaväeterritooriumilt sama üksuse piires korteri saanud ohvitseriperele võidi sissekirjutuslehed täitmata jätta sel põhjusel, et elukohavahetus ju formaalselt ei ületanud linna administratiivpiiri. Muidugi jäi seejuures tähele panemata, et sõjaväeterritooriumile saabumisel, st kusagilt mujalt Eestisse saabumisel, ei täidetud ohvitseripere kohta mingeid rändearvestusdokumente. Sama olukord kehtis ka omalaadse seltskonna, nn sõjaväega sideme kaotanute suhtes, kellele tuli armeehaldusalalt minemaajamise järel elamispind anda tsiviilvõimul. Kokkuvõttes tuleb tähele panna, et armee- ja tsiviilhaldusterritooriumi vahelistest tegelikest elukohavahetustest jäi osa asjakohaselt vormistamata ning rändestatistikas kajastamata.

Ka sisse- ja väljakirjutusega hõlmatud elukohavahetustest on rändestatistikas arvestamist leidnud vaid üks osa, teine osa jäeti kõrvale tol ajal kehtinud rändejuhu ruumilise definitsiooni või segase ajamääratluse tõttu. Ruumilisest seisukohast kuulusid arvestamisele ainult need rändejuhud, mis toimusid üle maakonna või linna/alevi halduspiiri. Lisaks haldusüksuse siserände jäeti kõrvale ka märkimisväärne osa maahaldusüksuste vahelisest rändest. Teadaolevalt ei arvestatud NLiidus maarahvastiku rändejuhete kuni 1956 aastani üldse. Eesti oli esimene piirkond, kus nimetatud ajast hakati pidama arvestust maarahvastiku rände selle osa kohta, mis mõjutas linnarahvastikku või väljus ühe maakonna piirest. Ülejäänud maarahvastiku rändejuhete statistika ei hõlmanud. Niisiis, Põlvamaa rändearvestuses ajavahemikul 1965-1990 kajastub süstemaatiline maarahvastiku rändejuhete alaarvestus. Administratiivpiiride teisenemise korral tähendab see ühtlasi ka mittevõrreldavust ajas.

Ka rändejuhu ajaline määratlus koos alalise/ajutise staatusega põhjustas segadust, jättes veel ühe osa juriidiliselt vormistatud sündmustest statistiliselt arvestamata. Ühelt poolt nõudis kehtinud kord sissekirjutamist kolme (maa-asulas seitsme) päeva jooksul sõltumata sellest, kas elukohavahetus oli ajutist või alalist laadi. Sellest kogumist ei arvestatud rändestatistikas neid elukohavahetusi, mille kestus oli alla poolteise kuu või leidis aset puhkuse ja ravi (haiglas ja sanatooriumis viibimise aeg) eesmärgil. Teisalt polnud ajutise elukohavahetuse puhul nõuet vormistada väljakirjutust, kuigi sissekirjutus uues elukohas tuli registreerida. Kuivõrd ajutiseks loeti näiteks kõik õpingutega seotud elukohamuutused olenemata õpiaja pikkusest, siis jäid rändearvestusest välja ka viis ja enamgi aastat kestnud elukohavahetused. Kogu selle segaduse väljendusena ei lange Eesti siserände sisse- ja väljakirjutuste arv hoopiski mitte kokku. Veel on tarvis tähele panna, et rändearvestuses rakendatud alalise ja ajutise elukohavahetaja mõiste ei lange kokku vastava loendusjärgse rahvastikuosaga. Viimases arvestati alalise rahvastiku hulka teatavasti kõik antud territooriumil enam kui kuus kuud viibinud isikud.

Kirjeldatud kokku võttes tuleb tõdeda, et kogumikku lülitatud Põlvamaa rändeandmed sisaldavad suuremal või vähemal määral kõiki andmetäpsust nõrgestavaid asjaolusid. Ühelt poolt on tegemist süsteemse sisse- ja väljarände alaarvestusega, teisalt ei lähe ka olemasolevad arvud

omavahel kokku. Käsitleva ajavahemiku rändestatistika omaaegsed tabulatsioonid Põlvamaa kohta on nii pinnapealsed, et andmekvaliteedi hinnangut pole võimalik anda, küll laseb sõjaväeterritooriumide suhteline vähesus maakonnas oletada vähemalt selle teguri poolt põhjustatud vea tagasihoidlikumat tähendust. 1988 aastast otsustas Eesti Statistikaamet rändearvestust pidada vaid sissekirjutuse alusel, hinnates ka väljarännet sissekirjutuslehe kaudu. Paraku pole analüüsitud selle olulise meetodikamuutuse mõju rändestatistikale, kuid eeldatavasti tekitab see teatud mittevõrreldavuse kogumiku kolme viimase aasta rändearvude osas. Niisugused Eesti oludesse mittesobivad rändearvestuse põhimõtted, mis toetusid elukaugele juristikale ning eirasid sündmusstatistika kõiksuse põhimõtet, säilisid käsitleva perioodi lõpuni, et paar aastat hiljem nn rahvastikuregistri eestvõttel teiseneda kilplaslikuks süsteemiks. Nõnda on käsitleva ajavahemiku rändeandmestik kogu kirjeldatud probleemsele vaatamata ometi hulga täpsem nüüdis-Eesti rändestatistikast.

2.1.2. Iive ja rahvaarv

Piisavalt suurearvulise rahvastikukogumi puhul koonduvad üksikud rahvastikusündmused stohhastilise protsessi tunnuseid omavasse voogu, mis kujundab rahvastikuseisundi. Iseenesest on rahvastikuseisundi teisenemine pidev protsess, kuid tavaliselt fikseeritakse muutus kokkulepitud ajamomendiks ning kindla ajasammuga. Rahvusvahelises võrdluses on enim kasutatud kalendriaastasammu, mis fikseerib rahvastikuseisundi aasta alguses (1. jaanuar) või keskspaigas (1. juuli). Eesti rahvastikustatistika on sõjaeelsesesse aega tagasiulatavalt kohanenud esmanimetatud andmeesitusega, mida tavapärasena on rakendatud ka käesolevas kogumikus.

Suurimat integraalset tähendust omavad üksteise suhtes vastandliku toimega n-ö paarsed põhirahvastikusündmused, sünni- ja surmajuhud ning sisse- ja väljaränne. Sündide ja surmade arvu vahena leitakse *loomulik iive* ning sisse- ja väljarännete arvu vahena *rändeiive*. Mõlema sündmuspaari rahvastikuseisundit teisendav toime on üldine, teisisõnu hõlmab see rahvastikukoostist kõigi tunnuste lõikes. Reeglina muutub ka rahvaarv, vaid vastandsündmuste täieliku kokkulangevuse korral püsib see üldnäitaja stabiilsena. Loomuliku ja rändeiibe tervikmõju väljatoomiseks rahvaarvule esitatakse sageli ka protsesse summeeriv *koguiive*.

Iive erineb rahvastikusündmusest eelkõige selle poolest, et tegemist pole esmasprotsessiga, mistõttu erinevalt sünni- ja surmajuhust ning sisse- ja väljarändest võib see peale positiivse väärtuse omandada ka negatiivse. Samuti tuleb iivenäitajate kaudu kõige lihtsamal viisil esile rahvastikustatistika sisemise konsistentsuse olulisus: näiteks võib rahvastiku koguiive ja sealt tulenevalt rahvaarv osutada ebatäpsuseks ka siis, kui surma-, sünni- ja väljarändejuhud on äärmise täpsusega registreeritud. Just sedalaadi olukorra tõttu, jättes küll kõrvale viite äärmise täpsuse kohta mistahes rahvastikusündmuste fikseerimisel, kaldub nüüdis-Eesti rahvaarvu veamäär koguni viie protsendini, so ligikaudu XVII sajandi olukorda iseloomustanud tasemeni.

Kitsamas, kuid valdavalt levinud tähenduses käsitletakse loomulikku ja rändeiivet (ning nende summana koguiivet) rahvaarvu *muutuskomponentidena*. Nimelt saab loendusjärgsele rahvaarvule iibe lisamisel leida *arvestusliku rahvaarvu* mistahes ajahetke kohta. Selle äärmiselt lihtsa tehte puhul tuleb siiski ette sagedasi ebatäpsusi ja koguni vigu. Esiteks on oluline tähele panna, et iibearvestusega hõlmatud ajaperioodi algus langeks täpselt kokku loendusmomendiga. Enamasti pole see nii, sest rahvaloenduse kriitiline moment ei ole sätitud 1. jaanuarile, sündmusstatistilised kokkuvõtted hõlmavad aga tavapäraselt just kalendriaastat. Probleemist ülesaamiseks on kujunenud tavaks arvutada pigem loendusjärgne rahvaarv 1. jaanuari seisule kui sündmusstatistilised absoluutarvud loenduse poolt määratud ajavahemikule. Kui loenduse läbiviimisaeg on lähedal 1. jaanuarile (või 1. juulile toda standardit eelistava andmekorralduse puhul) ja iivenäitajad pole silmatorkavalt positiivsed või negatiivsed, võib loendusjärgset rahvaarvu kasutada ilma korrigeerimata. Nõnda on isegi soovitatav toimida, kui sellest johtuv mõneinimeseline vahe rahvaarvus jääb hinnanguliselt

suurusjärgu võrra iibeveast väiksemaks, sest sedaviisi on välditud erineva rahvaarvu kasutamine loendus- ja sündmusstatistikas. Põlvamaa arvestusliku rahvaarvu leidmisel ja käesolevas kogumikus esitamisel ongi just niimoodi toimitud.

Teiseks on arvestusliku rahvaarvu leidmisel tarvis huvi tunda, missuguse rahvastiku kohta nimelt isikusündmusi registreeritakse. See teadmine on vajalik, et võtta loendusandmestikust just sama definitsiooniga võimalikult paremas kooskõlas olev rahvaarv. Eelpool on selgitatud, et kogumikus hõlmatud ajavahemikul 1965-1990 on rahvastikusündmused (väheste eranditega) registreeritud antud piirkonna alalise rahvastiku kohta. Siiski tuleb tähele panna, et loendusjärgne alaline rahvastik pole päris sama mõiste: loendusel fikseeriti tegelik alaline rahvastik, rahvastikustatistika aga lähtub juriidilisest alalisest rahvastikust. Eesti oludes tuleb arvestusliku rahvaarvu leidmisel selle mittevastavusega paraku leppida.

Hoopis tõsisema vea arvestusliku rahvaarvu leidmisel tekitab alalise rahvastiku asemel mõne teise määratluse järgi fikseeritud loendusjärgse rahvaarvu kasutamine. Pikka aega, kuni 1979 aasta loenduseni, oligi NLiidu rahvastikustatistikas nimetatud rollis kasutusel kohalolev ehk faktiline rahvastik. Seetõttu tuleb ülima ettevaatusega suhtuda tolleaegsetesse loendusvahemike rahvaarvudesse, eriti nende kooskasutamisel andmetega hilisema perioodi kohta, kui üldiseks arvutusaluseks oli juba võetud alaline rahvastik. Mõistetavalt laieneb ebakonsistentsus rahvaarvu kaudu mistahes demograafilistele suhtnäitajatele, seetõttu võib ebakorrektnel rahvaarv osutada heaks teenäitajaks teiste vigaste andmete avastamisel. Eesti statistikaväljaannetes on ette tulnud kohaloleva rahvastiku kasutamist arvestusalusena isegi pärast sellekohase praktika ametlikku kõrvaleheitmist. Käesoleva kogumiku sündmusstatistika toetub kogu hõlmatud perioodi ulatuses ühtselt loendusjärgsele alalisele rahvastikule.

Rahvastikusündmuste ebatäpsest registreerimisest, loendus- ja sündmusstatistika ebakonsistentsusest ja teistest samalaadsetest vigadest tingituna on vastavalt moonutatud ka iibenäitajad. Iibe ebatäpsus kandub omakorda kumulatiivselt arvestuslikku rahvaarvu, viimasest loendusaastast ajas edasi liikudes. Seetõttu ei lange uue loendusaasta arvestuslik ja loendusjärgne rahvaarv praktiliselt kunagi omavahel kokku. Peale loenduse toimumist ja selle kvaliteedihinnangule toetuvat korrektoori on tavapraktikasse juurdunud n-ö loendusvahemiku tagasiarvutused, mille käigus rahvaarvu akumulatsiooniga viga silutakse, kaasates võimalikult palju asjakohast loendus- ja sündmusstatistilist informatsiooni.

Käesolevas kogumikus on esitatud Põlvamaa korrigeeritud rahvaarvud 1965-1989, vaid 1990 aasta rahvaarv kuulub täpsustamisele. Eraldi on välja toodud *rahvaarvu korrigeerimismuutus*, mis omandab teatud mõttes rahvaarvu muutuskomponendi tähenduse. Oma olemuselt väljendab see näitarv rahvastikuarvestuse summaarviga: täiesti laitmatu rahvastikustatistika korral võrduks ju korrigeerimismuutus nulliga. Ühtlasi rõhutab see küllalt arusaadaval kujul ilmselget tarvidust loendus- ja sündmusstatistika kooskõla järele. Põlvamaal on peamiselt rändearvestusvigade tõttu korrigeerimismuutuse suurusjärgi tähelepanuväärne, kahjuks kõrvutatav teiste muutuskomponentide mõjuga rahvaarvule. Praktilisest vaatenurgast on üldistava käsitluse korral mõistlik korrigeerimismuutus pigem liita rändeiibe kui tema mõju arvestamata jätta.

Põlva maakonna (eraldi ka linna- ja maarahvastiku) rahvaarvud on kahe loendusvahemiku 1970-1979 ja 1979-1989 kohta arvutatud soovanuskoostise nihet arvestades. Viidatud lähenemisviis oli küll töömahukas, kuid võimaldas täielikult ära kasutada kogu rahvastikuinformatsiooni, mis maakonna tasandil nende ajavahemike kohta olemas oli. Rakendatud arvutusmetoodika kirjeldus on varem avaldatud [EKDK/EKMI 1994a; 1994b]. Maakonnatasandil väiksema haldusüksuse puhul pole vanusnihele põhinevat korrigeerimismeetodit võimalik rakendada, sest käsitlusaluse ajavahemiku kohta puuduvad tarvilikud lähteandmed. Nii on Põlvamaa linnasulate rahvaarvud ühtlusalvutatud mõneti lihtsama meetodi abil konsistentsena kõigi teiste Eesti haldusüksuste kohta. Nimetatud andmed sisalduvad Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Vähegi pikema ajavahemiku puhul on mõistlik jälgida käsitlusaluse haldusüksuse *piirimuutusi*. Põhimõttelist laadi piirimuutuse korral tuleb rahvastikuarengu aegriidide leidmisel rakendada just konkreetsele haldusüksusele sobivaimat lahendust, väiksema piirimuutuse puhul piisab asjaomase

rahvaarvu muutuskomponendi leidmisest ja arvessevõtmisest. Ülevaade Põlvamaa haldusüksustega 1965-1990 aset leidnud piirimuutustest on esitatud allpool, rahvastiku sündmusstatistilistes tabelites sisaldub ka vastav andmeveerg. Tuleb tähele panna, et haldusüksuste piirimuutused on alati üksteist tasakaalustavad: igale konkreetsele muutusele mingis haldusüksuses vastab samaväärne, kuid vastasmärgiline teises. Tasakaalustamata muutused maakonna kui terviku tasandil viitavad juba maakonnapiiri teisenemisele. Käesolevas kogumikus käsitletud ajavahemiku alguseks oli Põlvamaa veneaegsetest piirinihutustest lõviosa juba toimunud ning järgmise kolmekümne aasta jooksul püsis maakonna piir stabiilsena.

Kokkuvõttes erineb eelmise aasta arvestuslik rahvaarv järgmise aasta rahvaarvust koguiibe ning piiri- ja korrigeerimismuutuse summa võrra. Parema ülevaate saamiseks on ka *rahvaarvu kogumuutus* sündmusstatistilistes tabelites eraldi veeruna välja toodud.

2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad

Sissejuhatuseks pole ülearune veel kord meenutada, et rahvastikusündmuste absoluutnäitajate ja mitmesuguste kordajateks kutsutavate suhtnäitajate ühtlusarvutused on põhimõtteliselt erinevat laadi. Reeglina ei kuulu rahvastikusündmuste arvud iga loendustsükli järel korrigeerimisele. Erandkorras tuleb seda vahel teha suuremate piirimuutuste mõju kõrvaldamiseks, hoidmaks haldusüksuste rahvastikuandmestikku ajas võrreldavana. Harvem annavad korrigeerimiseks põhjust avastatud vead sündmusstatistikas. Õeldust ei tule muidugi järeldada sündmusstatistika äärmist korrektsust läbi aegade, eelkõige on põhjuseks suur töömaht, mis sedalaadi täpsustuse tegemiseks tuleb teha ka siis, kui viga tundub olevat tõenäone.

Eesti oludes pole rahvastikusündmuste piirkondlikku jaotusse tehtavad muutused tulevikus siiski välistatud, sel juhul puudutavad need ka käsitlusalust ajavahemikku 1965-1990. Nimelt on arhiveeritud sünniaktidega alustatud töö näidanud, et väiksemate haldusüksuste puhul on kokkulangevus omal ajal n-õ ametlikuna publitseeritud sündinute arvu ja tegelikult registreeritud sündinute arvu vahel küllalt madal, kuigi absoluuthälbe seisukohalt pole lahknevused suured. Sellise olukorra — väikesed lahknevused enamiku haldusüksuste lõikes — on arvatavalt tinginud Statistikaameti omapärane tööpraktika. Nimelt prognoositi iga-aastase esmaskokkuvõtte kiire publitseerimise eesmärgil (tegelikult saatmiseks “kõrgemalseisvatele organitele” poolsalastatud ehk ametialase kasutamise staatuses) aasta jooksul registreeritud rahvastikusündmustele juurde käsitlusaluse aasta lõpu poole eeldatavalt toimunud, kuid veel registreerimata sündmused. Näiteks lubas ka seadus aastalõpu sündide registreerida veebruari alguseni, mida hilinejad veelgi pikendasid. Tagantjärele tundub, et lõpliku aastakokkuvõtte koostamisel ei ole viimase kuu prognoosiandmete asendamist tegelikega eriti tõsiselt võetud. Toiming oli küll ette nähtud ja Eesti kogurahvastiku osas arvatavalt ka nii- või naasuguse täpsusega seda teostati, kuid üksikute linnade ja tollaste külanõukogude puhul ei utsitanud Moskva eriti tagant. Selle oletatava süsteemse vea kõrval on võimalikud muidugi mitmed juhuslikku laadi ebatäpsused, mis sündmuste suure arvu puhul ju ikka tekkima tikuvad.

Niisiis võib süsteemse vea ilmsikstuleku korral tõstatada Eesti piirkondliku rahvastikusündmuste arvu täpsustamise vajadus. Paraku eeldab sellise ülesande püstitamine aja- ja rahamahukat arhiivitööd ning põhjalikku analüüsi, mistõttu pole kindlasti lähiaja ettevõtmine. Sedalaadi erandolukorda kõrvale jättes ei kuulu rahvastikusündmuste arvud muutmisele, kõik sündmusstatistilised suhtarvud alluvad aga rahvusvahelise praktika kohaselt ühtlusarvutusele iga loendustsükli järel. Põhjuseks on eespool selgitatud rahvaarvu ühtlusarvutus, mis rahvastikukoostise kõiki jaotusi puudutades käivitab korrigeerimisahela.

Loendustsüklite kaupa teostatavad sündmusstatistika ühtlusarvutused, mis tagavad rahvastikuandmete ajalise võrreldavuse, on tavapärase statistikarutiini lahutamatu osa. Kui vastav korraldus on välja töötatud, ja mis peaasi, sündmusstatistikat peetakse kõnealust tarvidust arvestavalt,

pole tegemist ei mainimisväärsest aega ega raha nõudva ülesandega. Paraku on Eestis lood teistmoodi, kokkuvõtvalt kolme asjaolu koosmõjul. Esiteks, Eesti Statistikaamet pole vene ajal süsteemseid ühtlusarvutusi teostanud, need tehti kohaliku lähteandmestiku põhjal Moskvas. Kogemuse puudumine on takistanud ametil seda tööloiku kuni tänaseni tavapärase statistikorralduse osana käsitlemast. Teiseks, NLiidu Statistikaameti ühtlusarvutused teenisid eelkõige suurriigi vajadusi, avaldades Eesti andmetele negatiivset mõju kahel viisil. Standardsete võtete rakendamise tõttu jäi suur osa olemasolevast kohalikust teabest ühtlusarvutustes kasutamata ja seetõttu ei erine Eesti loendusjärgsete arvutuste täpsus enam kuigivõrd näiteks omaaegsetest Kesk-Aasia liiduvabariikidest, kuigi algandmete maht ja kvaliteet erinevad küllalt oluliselt. Moskvas hõlmati loendusjärgsete tagasiarvutustega peamiselt oblasti tasand maa- ja linnarahvastiku lõikes, mis Eestile kohandatuna tähendas maakonna ja esmatasandi haldusüksuste väljajätmist arvutusprogrammist. Nõnda on Statistikaameti loendusvahemike 1970-1979 ja 1979-1989 kohta ühtlusarvutatud vaid kogu-, linna-, maa- ja Tallinna rahvastiku sündmusstatistika, seegi kohalikust vaatevinklist ebapiisava täpsusega. Teisisõnu pole rahvastikustatistika enam Eesti-siseselt konsistentne, sest kogurahvastiku uusarvud ei saagi haldusüksuste ümberarvutamata teabega ühtida. Kolmandaks, ja ehk suurimaks probleemiks on sündmusstatistika hoidmine viisil, mis ei võimalda Statistikaametil ei praegu ega edaspidi loendusjärgseid ühtlusarvutusi rutiini osana teostada.

Eelõeldu püüab heita valgust käesolevas kogumikus esitatud sündmusstatistika tähendusele. Põlvamaa kohta toodud näitarvud on ühtlusarvutatud nõnda, et nad koos järgnevas maakonnakogumikes esitatavate samalaadsete arvudega annavad konsistentse tulemuse Eesti kogurahvastiku suhtes. Olgu siinkohal veel kord rõhutatud, et kõrvale on jäetud kõik varem Moskva (ja selle vabariikliku all-lüli, Eesti Statistikaameti) poolt teostatud arvutused ning kogu Eesti rahvastikustatistika tervikuna on allutatud süsteemsele ühtlusarvutusprogrammile. Nii lähteandmed kui tulemused on arhiveeritud Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Omaette probleem on muidugi maakonna ja selle territooriumil paiknevate haldusüksuste andmedetailsus. Ühtlusarvutused ei saa algandmete mahtu suurendada, võivad ainult parandada nende täpsust ja pakkuda asjakohasemat teisesnäitajate süsteemi. Nii sisaldavad Põlvamaa sündmusstatistilised tabelid pea eranditult üldkordajaid, kuivõrd omaaegsetel tabulatsioonidel puudub rahvastikusündmuste vanusjaotus. Maahaldusüksuste, tollaste külanõukogude kohta pole isegi sündmuste koguarve, mistõttu maarahvastiku sündmusstatistika on esitatud koondina. Alates 1986 aastast oleks suhteliselt kerge vaevaga võinud läbi viia sündmusstatistika uustöötlust, sest individuaalandmed on elektroonilisel kujul säilinud. Käesoleva kogumiku seisukohalt oleks selle töö väärtus aga küsitav olnud, kuna rahvastikustatistika aegread ei oleks praktiliselt midagi võitnud. Alljärgnevalt on toodud sündmusstatistiliste suhtnäitajate arvutusskeemid. Tegemist on küll kõige üldisemate näitarvudega, kuid isegi nende puhul on kogumikus hõlmatud ajavahemiku jooksul statistikaasutuste poolt rakendatud erinevaid lähenemisviise.

Suhtnäitajate tarvidus tuleneb asjaolust, et demograafiliste protsesside iseloomustamiseks ei piisa rahvastikusündmuste arvu teadmisesest. Kuivõrd viimane sõltub paratamatult haldusüksuse rahvastiku suurusest, siis protsesside intensiivsuse käsitlemisel tuleb sündmuste arvud rahvaarvu suhtes ühismõõdustada. Rahvastikuteaduses toimub see traditsiooniliselt mitmesuguste kordajate arvutamise teel, kus sündmusi kajastav näitaja on lugejas, riskialust rahvastikku peegeldav näitav aga nimetajas. Eelpool selgitatud andmepiirangute tõttu on käesolevas kogumikus esitatud peamiselt *rahvastikusündmuste üldkordajad*. Arvutuslikult on kõik üldkordajad (CR) leitud suhtarvuna, mille lugejas on aasta vältel toimunud rahvastikusündmuste koguarv (S_t) ja nimetajas aastakeskmise rahvaarv leituna sama aasta (P_t) ja järgmise aasta (P_{t+1}) rahvaarvude poolsummana. Kordajad on esitatud 1000 inimese kohta, st promillides:

$$CR = 1000 * S_t / (P_t + P_{t+1})/2$$

Kogumikku on lülitatud *sünnimuse, suremuse, abiellumuse, lahutumuse ja väljarände üldkordaja*. Rahvastikuprotsesse kirjeldavate üldkordajatega samal põhimõttel on arvutatud ka rahvaarvu

muutuskordajad: *loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe ja rahvaarvu kogumuutuskordaja*, mille puhul rahvastikusündmuse arvu valemis asendab vastav muutuskomponent. Siinkohal pole vahest ülearne juhtida tähelepanu üldkordaja kui näitajatüübi analüütilisele piiratusle. Rahvastikuprotsesside olemusliku vanussõltuvuse tõttu on üldkordaja tase, ajatrend ja heterogeensus protsessi intensiivsuse kõrval sõltuvuses ka rahvastiku vanuskoostisest. Lisainformatsioonita on nende kahe põhimõtteliselt erineva teguri mõju raske, kui üldse võimalik, eristada. Kuigi üldkordajad mõõdavad rahvastikuprotsessi intensiivsust halvasti, annavad nad samas integraalse ülevaate protsesside koondmõjust rahvastikumuutusele tervikuna. Samuti on just üldkordajate abil nende vähese andmenõudlikkuse tõttu võimalik konstrueerida pikemaajalisi ajatrende ja teostada mitmeplaanilisi piirkondlikke võrdlusi. Sellistena on üldkordajad siiani kasutusel ka kõige nõudlikemais rahvusvahelises demograafiakogumikes, näiteks ÜRO ja Euroopa Rahvastikukomitee aastaraamatud [UN 2001; CoE 2001].

Üldkordajate kõrval võimaldab olemasolev andmestik esitada veel *imikusuremuskordaja*. Tarvilikud andmed haldusüksuste kaupa on surmajuhtude koguarvule lisaks ainuerandina tabuleeritud ilmselt imikusuremuse suure sotsiaalse tähenduse tõttu. Suremusprotsessi seisukohalt on oluline, et imikusuremuskordaja abil mõõdetakse suremistõenäosuskõvera langusosa kõige mittelineaarsemat vahemikku. Imikusuremuskordaja konkreetne arvutusviis sõltub olemasolevate algandmete detailsusest ning vahel ka näitaja abil tehtava analüüsi eesmärgist. Sarnaselt kordajate arvutamise põhimõttele on näitaja lugejas aasta jooksul asetleidnud imikusurmajuhtude arv (M_t^0), nimetajas aga keskmine imikueas laste arv. Suremistõenäosuse mittelineaarse languse tõttu esimesel eluaastal ei saa nimetajat arvutada vaadeldaval (B_t) ja sellele eelneval aastal sündinud laste arvu (B_{t-1}) poolsummana, vaid nende arvude kaalutud keskmisena, kus kaaludeks a ja b on vastavalt vaadeldaval ja eelmisel aastal sündinute osakaalud alla aasta vanuses surnute hulgas. Imikusuremuskordaja (IMR) väärtus väljendatakse promillides:

$$IMR = 1000 * M_t^0 / (a*B_{t-1} + b*B_t)$$

Kui imikusurmade puhul pole teada surnud laste sünniaasta, nagu see Eesti maakonna-andmestiku puhul üldiselt on, võib nimetajas kasutada tinglikke kaale (omaaegse kogemusliku traditsiooni kohaselt 1/3 eelmisel aastal sündinute ja 2/3 vaadeldaval aastal sündinute tarvis). Kuivõrd Eesti oludes on käsitlusajaperioodi kohta siiski teada surnud imikute sünniaastaline jaotus kogurahvastiku lõikes, siis haldusüksuste imikusuremuskordaja arvutamisel on eelistatud tingkaaludele riigikeskmisi tegelikke kaale. Muidugi on niiviisi toimides sünniaasta kaal kõigi Põlvamaa (nagu teistegi maakondade) haldusüksuste kohta ühe aasta ulatuses konstantne, kuigi ilmselt on need lisaks juhuslikele hälvetele ka piirkonniti süstemaatiliselt erinevad. Sellisest arvutusviisist tekkiv viga on eeldatavalt siiski väiksem kui tingkaalude kasutamise puhul. Põlvamaa haldusüksuste väiksuse tõttu on neis iga-aastaselt registreeritud imikusurmade absoluutarv reeglina väike või koguni null. Sündmuste vähesusest on tingitud suure amplituudiga juhukõikumised, mis muudavad iga-aastase imikusuremuskordaja raskesti kasutatavaks. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on kogumikus esitatav imikusuremuskordaja 5-aastase liikuvkeskmisega silutud. Tähele tuleb panna, et alates aastast 1989 liikuvkeskmine enam 5-aastast ajavahemikku ei haara.

2.2. Loendusstatistika

Kahe viimase aastaja vältel on loendusest kujunenud rahvastikustatistilise andmestiku tähtsaim allikas. Loenduse kaudu kogutud teave erineb sündmusstatistikast mitmeti, kaks erijoont on seejuures põhimõttelist laadi. Esiteks hõlmab loendus kõiki antud territooriumil elavaid inimesi, sündmusstatistika aga puudutab vaid asjakohase rahvastikusündmusega seotud isikuid. Teiseks hõlmab sündmusstatistika alati teatud ajavahemikku, loendus aga huvitub olukorrast täpselt

fikseeritud ajamomendil. Teisisõnu peatab loendus korraks aja pideva voolu ja jäädvustab rahvastikuseisundi hetkepildina, kus loendusele eelnenud rahvastikusündmused on kajastatud mitte ühekaupa, vaid kumulatiivefektina. Rahvastikusündmuste poolt tekitatud muutused loendusaegses rahvastikuseisundis ilmnevad eriti selgesti, kui võrrelda tulemust eelmisest loendusest pärineva samalaadse pildiga. Erisustele vaatamata ei vastandu sündmus- ja loendusstatistika üksteisele, vastuoksa, nüüdisaegses rahvastikustatistikas eeldab üks komponent teise olemasolu. Eelpool näiteks on tagasiarvutustega seoses selgitatud loenduse kui rahvastikuinventuuri tähendust, mis võimaldab loendusvahelisel perioodil akumuldeerunud sündmusstatistilised vead välja tuua ja ära parandada.

Loenduslaadsetel ettevõtmistel on pikk ajalugu. Maksumaksjate ja potentsiaalsete nekrutite arvu teadasaamiseks korraldati Hiinas, Egiptuses ja Mesopotaamias rahvastiku ülestähendusi veel enne, kui Euroopa kultuurrahvad välja kujunesid. Vanas Kreekas ja Roomas olid rahvastiku üleskirjutused juba üsna regulaarse iseloomuga. Tollased ettevõtmised hälbisid siiski mitme olulise nõude osas kaasaja loendusest, mistõttu loendusajalugu arvestatakse hoopis hilisemast ajast. Kaasaja nõuetele vastavate loenduste algus langeb XIX sajandi esimesse poolde (USAs ja Kanadas XVIII sajandi lõppu). Tol ajal alustas üks riik teise järel perioodiliselt läbiviidavaid rahvaloendusi, mille põhimõtted on püsinud enam-vähem muutumatutena tänini. Teise maailmasõja järgsel perioodil on tehtud tõhusat tööd loendusprogrammi rahvusvaheliseks ühtlustamiseks, seda eelkõige ÜRO Statistikaameti juhtimisel. Samuti on välja töötatud üksikasjalikud juhtnõõrid enamiku asjaolude kohta, mida kaasaegse rahvaloenduse läbiviimisel tuleb jälgida. Sellised põhinõuded nagu loenduse üldisus, üheaegsus, perioodilisus ja isikulisus tunduvad olevat asjaomase valdkonna aabitsatõed, kuid juhul, kui kits on kärneriks hakanud, võib alati probleeme tekkida.

Eesti alal on toimunud kümme rahvaloendust. Esimesele neist 1881 aastal, mis hõlmas Balti provintsi, olid eelnenud prooviloendused ning linnarahvastiku loendused Liivimaa kubermangus 1863 aastal ja Eestimaa kubermangus 1871 aastal. Järgmine ettevõtmine oli üle-Venemaaline rahvaloendus 1897 aastal (jäi ka ainukeseks Vene Impeeriumis). Eesti Vabariigis viis Statistika Keskbüroo läbi kolm rahvaloendust. Paar aastat peale Vabadussõja lõppu (1922) läbiviidud loenduse peaesmärgiks oli saada vajalik informatsioon Eesti ühiskonna korraldamiseks ja mitme esmatarviliku reformi läbiviimiseks. Tolle loenduse materjalid leidsid seniajani täiuslikema läbitöötluse, eelkõige tuleb märkida valdade ja linnade andmevajaduste rahuldamist, sest infopuudus omavalitsuste tasandil oli suur. 1934 aastal läbi viidud II Eesti rahvaloendus on jäänud senimaani korrektseimaks, kahjuks hävis suur osa alg- ja töötlusandmeid sõjakeerises. Esimese vene okupatsiooni (juuni 1940 – september 1941) mõju Eesti ühiskonnale oli sedavõrd suur, et tööle tagasipöördunud statistikute esimeseks sammuks oli rahvaloenduse läbiviimine. Ettevalmistustega saadi hakkama kahe kuu jooksul ning loendus toimus, kuigi lühendatud küsimustikuga 1. detsembril 1941. Vastuolude tõttu Saksa okupatsioonivõimudega õnnestus andmeid avaldada äärmiselt napilt, hiljem püüti see loendus aga hoopis maha vaikida. Vene ajal leidis Eesti alal aset neli loendust — 1959, 1970, 1979 ja 1989 —, millele 2000 aastal lisandus veel üks. Paraku ei lähtunud ka viimane eestikesksest vaatenurgast.

Tuleb märkida, et rahvastikustatistika kolmest peamisest andmeallikast jälgisid vene ajal rahvusvahelisi soovitusi kõige suuremal määral just rahvaloendused, mistõttu loendusstatistika moodustab parima olemasoleva andmestiku Eesti rahvastiku ja eluaseme kohta. Muu hulgas oli loendus ainus andmekogum, kus isik fikseeriti tema tegeliku elukoha, mitte sissekirjutuse järgi. Nimetatud asjaolu tõttu on näiteks 1989 loenduse andmepank seniajani asendamatu riigiuringute süsteemi korraldamisel, sest kujutab endast sisuliselt ainukest ülemaalist valimialust. Käesolevas Põlvamaa kogumikus kajastatud sõjajärgsed loendused moodustasid osa vastavast üleliidulisest ettevõtmisest, mille metodoloogilist ettevalmistust ja läbiviimist juhtis NLiidu Statistikaamet Moskvast. Heameel on asjaolust, et aja jooksul uute küsimustega veidi täienenud loendusprogramm on põhitunnuste osas säilitanud võrreldavuse kogu käsitletaval ajavahemikul. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud peamised erinevused loendusprogrammides, mis käesoleva kogumiku seisukohalt aitab selgitada, miks 1989 aasta loendustabelite täiskogumi kõrval on varasemate loenduste andmestik mahult väiksem.

1959 aasta loenduse kriitiline moment oli 15. jaanuaril ning loendusprogramm koosnes viieteistkümnest küsimusest: isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel, kodakondsus, haridus, õppeasutus (õppur), töökoht, amet, elatusallikas ning sotsiaalkiht. Järgmisel, 1970 loendusel (kriitiline moment samuti 15. jaanuar) oli loendusprogramm jagatud kaheks: kõikselt esitati 11 põhiprogrammi küsimust, valikuliselt igas neljandas eluruumis elanud isikutele veel 7 lisaprogrammi küsimust. Põhiküsimustiku hulka kuulusid isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku põhjus ja kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht ja sealt eemalviibimise kestus (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel ning teine keel, haridus, õppeasutuse tüüp (õppur) ning elatusallikas. Valikküsimustikuga koguti teavet töökoha, ameti (pensionäri viimase ameti), loendusele eelnenud aasta töötamiskestuse ja -viisi (mittehõivatu), sotsiaalkihti, paiksuse, eelneva elukoha ning elukohavahetuse põhjuse kohta. Lisaks sellele oli kasutusel omaette küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööealise rahvastiku ühiskondliku rakendamisevõimaluse selgitamiseks, suuremates linnades koguti loenduse käigus teavet veel rahvastiku pendelrände kohta.

Ka 1979 aasta loendusprogramm (kriitiline moment 17. jaanuar) sisaldas 11 põhiküsimust ja oli oma sisult eelnevaga küllalt sarnane. 25-protsendilise valikloenduse viie küsimusega koguti teavet töökoha, ameti, sotsiaalkihti, paiksuse (viimases elukohas elatud aeg) ning sündinud laste arvu kohta (täisealised naised). Ka 1979 aastal oli kasutusel eraldi küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööeas isikutele. 1989 rahvaloenduse põhiprogramm (kriitiline moment 12. jaanuar) oli eelmisega võrreldes täienenud kahe isikuküsimusega, nimelt sündinud laste arvu ning omandatud kutsehariduse kohta, väiksemaid täiendusi oli ka küsimuste sõnastuses ja detailsuses. Esmakordselt sõjajärgsel perioodil viidi koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus, mille programm hõlmas seitset küsimust hoone ehitusperioodi, ehitusmaterjali, eluasemetüübi, elamispinna mugavusastme, tubade arvu ning üld- ja elamispinna suuruse kohta. Kolmandat korda järjest sisaldas loendusprogramm ka ennast õigustanud 25-protsendilist valikprogrammi, mis koosnes viiest eelmise loendusega võrreldes veidi täiendatud küsimusest töökoha, ameti, sotsiaalkihti, paiksuse (viimases elukohas elatud ajale lisaks küsiti ka eelmise elukoha tüüpi) ning sündinud (lisaks ka neist loendushetkel elus olevate) laste arvu kohta. Üksikasjalikuma teabe nende loenduste andmesistist ning teostusprotseduuridest leiab asjajuhiline iga loenduse ettevalmistuse käigus koostatud tehnilisest dokumentatsioonist.

Järgnevalt on toodud selgitusi käesoleva kogumiku loendusstatistilistes tabelites kasutatud põhimõistete kohta. Määratluste sarnasuse tõttu kõigi tabelite osas järgib tekst eelkõige loendustabelite täiskogumi (1989 aasta loendus) esitusjärjekorda, viited üksikloendustele on tehtud vaid oluliste definitsioonierisuste puhul.

Loendusjärgse rahvaarvu kasutamine statistikakogumikes ja veelgi enam teist laadi publikatsioonides on mõiste arusaadavusele vaatamata, või just sellest johtuva hoolimatuse tõttu, tekitanud parasjagu segadust. See on äratanud tähelepanu ka rahvusvahelises erialakirjanduses, kus on ilmunud mitu artiklit ainuüksi selgitamiseks loendusjärgse rahvaarvu mõistet [Anderson, Silver 1985]. Nimelt on kõikidel sõjajärgsetel loendustel rahvaarv määratletud sõltuvalt isiku seosest asukohaterritooriumiga kaheselt, nii kohaloleva kui alalise rahvastiku järgi. Teiseks on siinkohal sobilik veel kord rõhutada loendusjärgse ja arvestusliku rahvaarvu erinevust, millekohane pikem selgitus sisaldub sündmusstatistikale pühendatud osas.

Kohaloleva rahvastiku hulka on arvatud käsitlusala piirkonna alalised elanikud, kes viibisid loendushetkel oma elukohas, ning antud paikkonnas *ajutiselt kohalolnud* isikud. Reeglipäraselt ei arvata kohaloleva rahvastiku hulka oma alalisest elukohast loendushetkel väljaspool vastava haldusüksuse territooriumi ajutiselt viibinud elanikke. Täiendavalt loeti ajutiselt äraolevaks ka haiglas, sanatooriumis, puhkekodus (va ühe- või kahepäevaselt), sünnitusmajas viibinud, internaatkoolis õppinud, kordusõppustele kutsutud, eeluurimisalune või kuni 30-päevase arestiga karistatud isik, sõltumata asjaolust, kas eelpool esitatud loendile vastav asutus paiknes elukohajärgse või mõne teise haldusüksuse territooriumil. *Ajutiselt äraolnuna* arvati kõnesolev isik kohaloleva

rahvastiku hulka paigas, kus ta loendushetkel tegelikult viibis. Erandina ei loetud siiski ajutiselt äraolevaks isikut, kes loendushetkel asus mujal seoses öötöö või teenistuskohustuste täitmisega, viibis kriitilisel momendil kohalikus (ka linnalähedases) ühiskondlikus transpordis (rongis, laevas ja bussis), ööpäevases lasteaias või -sõimes, oli sõitnud välismaale või viibis teel ega peatunud kohtades, kus teda oleks saanud loendada.

Alalise rahvastiku hulka arvati kõik isikud, kes elasid alaliselt antud haldusüksuse territooriumil sõltumata juriidilisest sissekirjutusest või õigusest elamispiinnale. Loendushetkel alalisest elukohast äraolnud isik loeti alalise elanikkonna hulka juhul, kui tema äraoleku kestus ei ületanud kuut kuud. Lisaks arvati alalise elanikkonna hulka elukohavahetaja, kes oli oma elukohast küll lahkunud, kuid polnud uude elukohta veel jõudnud, samuti isik, kes oma alalist elukohta nimetada ei osanud. Mõistetavalt ei arvatud alalise rahvastiku hulka loendushetkel paikkonnas ajutiselt viibinud isikut. Tuleb tähele panna, et karistusallused kinnipidamiskohtades loendati ja arvestati karistusalluse paiknemise järgi, eeluurimisallused ja halduskorras karistatud isikud aga nende alalise elukoha järgi. Nõukogude armee haldusterritooriumil elanud ohvitserid, ülejateenijad ja nende pereliikmed loendati sõjaväeloendusjaoskondades. Nende loenduslehed kuulusid juhendi kohaselt lisamisele väeosa paiknemisjärgse haldusüksuse alalisele rahvastikule, kuid pole teada, mil määral niimoodi ka toimiti. Ajateenijaid loendati samuti väeosades, kuid arvestati ajateenistusele eelnenud elukoha järgi. Viimasel loendusel koondati nende loenduslehed NLiidu Statistikaametisse ning jaotati vabariikide vahel vastavalt ajateenistusele eelnenud elukohale. Eestisse saabunud loenduslehed jaotati haldusüksuste vahel proportsionaalselt meesrahvastiku arvule. Varasematel kordadel võis see protseduur olla erinev, kuid Eestis kättesaadavate materjalide põhjal pole võimalik hinnata sellest johtuvat loendusandmete erinevust.

Andmekasutuse seisukohalt väärib rõhutamist asjaolu, et kuigi kõigil loendustel fikseeriti nii alaline kui kohalolev rahvastik, on neid andmetöötlusel erinevalt kasutatud. 1959 ja 1970 aastal võeti tabulatsioonide aluseks kohalolev, 1979 ja 1989 aasta loendustel aga alaline rahvastik. Nii summeeruvad varasemate loenduste puhul käesoleva kogumiku arvtabelites esitatud rahvastikujaotused kohaloleva rahvastiku arvuga, hilisemate loenduste puhul on samalaadne seos aga alalise rahvastikuga.

Perekonnaseisu järgi on rahvastik kahel viimasel loendusel jaotatud nelja rühma. *Abielus* olevana on käsitletud nii registreeritud kui vabaabielus olevat isikut, neid seisundeid omavahel kahjuks eristamata. *Vallaliste* hulka on arvatud ainult selline isik, kes pole mitte kunagi olnud ei registreeritud ega vabaabielus. *Lesena* on arvestatud abielus olnut, kelle abielu on lõppenud abikaasa surmaga ning kes pole uuesti abiellunud. *Lahus(olevate)* rühm sisaldab juriidiliselt *lahutatute* kõrval ka neid mehi-naisi, kelle kooselu on tegelikult lõppenud, kuigi lahutus vormistamata; samasse on arvatud ka isikud, kelle vabaabielu lõppes lahkuminekuga. 1959 ja 1970 aasta loendusel oli kasutusel lihtsustatud perekonnaseisuliigitus, mis eristas üksnes *abielus* ja *mitteabielus* rahvastikku.

Rahvastiku jaotus *hariduse* järgi põhineb loendushetkeks saavutatud kõrgemal lõpetatud haridustasemel, mille kaudu eristatakse viit rahvastikurühma. *Kõrgharidusega* on isik, kes on lõpetanud kõrgema õppeasutuse, *keskeriharidusega* vastavalt tehnikumi või mõne muu keskeriõppeasutuse lõpetanu. *Keskharidusega* rühma on koondatud keskkooli või keskharidust andva kutseõppeasutuse lõpetanud, samuti lõpetamata kõrgharidust omavad isikud. *Algharidusega* on vastavalt kõik need isikud, kelle haridus piirdub põhi- või algkooliga. Isik, kes pole ka madalaimat kooliastet läbinud, on *alghariduseta*.

Põlisus mõõdab inimese ja tema sotsiaalgeograafilise elukeskkonna vahelist seost. Tavaliselt rakendatakse põlisuse mõistet tervikliku geodemograafilise süsteemi mastaabis, mitte näiteks koduküla/-linna või üksiku maakonna ulatuses. Ajaliselt loetakse rahvastikuteaduses põliseks isikut, kes on elanud vähemalt kolm põlve ühes ja samas geodemograafilises ruumis. Reeglipäraselt sisaldab loendusandmestik teavet iga isiku sünnikoha kohta, mis käesolevas kogumikus on olnud *riigisündinute* ning *välissündinute* eristamise aluseks. Andmete kasutamisel tuleb tähele panna, et riigisündinute hulka kuulub ka sisserännanute teine põlvkond, mistõttu antud rahvastikuosa pole samane põlisrahvastikuga. Eesti oludes on põlisustunnus äärmiselt tähtis sotsiaalne indikaator, mis

nüüdisrahvastiku kahte peamist kogukonda välja tuues, peegeldab demograafilise ülemineku algusaega tagasiulatuvat omapära ja n-õ ajanihet taasterühmade demograafilises ja sotsiaalses arengus. Järgneva 40-50 aasta vältel kipub Eestimaa areng üldse sõltuma välissündinute pretseedentilt kõrgest osakaalust johtuva probleemipuntra lahtiharutamisest. Asjalikke lahendusi on siin niigi keeruline leida, kuid lisategurina on raskendavaks või koguni lahendusi välistavaks asjaoluks põlis- ja rahvusprobleemi küllalt sagedane segiajamine. Siiani pole ka Statistikaamet loobunud veneaegsest põlisustunnuse eiramispraktikast ega rakenda seda rahvastikuandmete esitamisel.

Rahvastiku *paikus* mõõdab isiku elamiskestust ühes ja samas kohas või kitsamalt piiritletud territooriumil. Eesti seisukohalt ebarahuldava loendusjuhendi tõttu on vähimaks paikusüksuseks loetud omaette linn/alev või ühe maakonna maa-asulad kokku. Niisiis jaguneb Põlvamaa kolmeks paikusüksuseks: kaks maakonna linnasulat eraldi ja maa-asulad koos. Käesolevas kogumikus on rahvastik paikusustunnuse alusel liigitatud kolme rühma. *Sünnipaikne* rahvastik on elanud ühe ja sama paikusüksuse territooriumil sünnist alates ilma kuuekuuliste või pikemate vaheaegadeta. Tuleb tähele panna, et piirimuutuste, ajateenistuse ja välismaal viibimisega seotud elukohavahetusi ei ole loendusel paikususkatkestuseks arvatud. *Põlvkonnapaikseks* on arvestatud seda osa mittesünnipaiksest rahvastikust, kelle elamiskestus loendusjärgses paikusüksuses ulatub vähemalt 25 aastani. Lühema elamiskestusega rahvastikku on käsitletud *lühipaiksenä*. Viimase kahe rühma eristamisel tuleb ilmsiks, et rahvastiku paikusustunus on mõneti sõltuvuses isiku vanusest, sest põlvkonnapaiksete hulka ei saa 25 eluaastast nooremad inimesed kuidagi sattuda.

Rahvus peegeldab etno-kultuurilist kuuluvust, mistõttu vastav isikutunus määratakse sagedasti mitme asjakohase üksiktunnuse kooskõsitluse kaudu. Sobiva näitena võib viidata Euroopa Rahvastikukomitee lähenemisviisile, mis rahvuse väljatoomisel rakendab integreerivalt viit üksiktunnust: sünnimaad(paika), keelt, enesemääratlust, usku ja kodakondsust. Loendusstatistilise andmestiku puhul mõeldakse rahvuse all aga tavapäraselt just üksiktunnust, nimelt rahvuse enesemääratlust, mida arvestatakse ka käesolevas kogumikus. Niisiis on rahvusstatistika võrdluste puhul alati mõistlik eelnevalt selgitada, kas tegemist on üksik- või koondtunnusega. Loendusel määratlesid täiskasvanud isikud oma rahvuskuluvuse ise juriidilistest paberitest sõltumata, laste rahvus jäi loendusreeglite kohaselt nende vanemate otsustada. Arvtabelites on rahvustunus leidnud rakendust kahel viisil. Esiteks on selle tunnuse abil eristatud rahvastiku kahte rühma, *eestlasi* ja *mitte-eestlasi*. Teiseks on üldarvuna ära toodud kõik Põlvamaa vähemalt ühe isiku poolt esindatud rahvusrühmad.

Sarnaselt rahvusele tugineb loendusstatistikas ka *emakeel* täiskasvanu enesemääratlusele, jättes alaealiste laste emakeele nende vanemate määrata. Otsustusraskuste puhul andis rahvaloendaja juhendikohast nõu arvata emakeeleks kõige paremini osatav või perekonnas tavaliselt kõneldav keel. Arvtabelites on emakeele- ja rahvustunust kombineerides eristatud kuut rahvastikurühma: *eesti emakeelega eestlasi*, *eesti emakeelega mitte-eestlasi*, *vene emakeelega venelasi*, *vene emakeelega mitte-venelasi*, *muu emakeelega isikuid*, kelle keel on rahvusega sama ning *muu emakeelega isikuid*, kelle keel ja rahvus üksteisest erinevad.

Kogumiku loendusstatistiline arvtabel *eesti keele oskuse* kohta kombineerib teavet emakeele ja teise keele kohta. Teise keelena kuulus loendusel kirjapanemisele nn NLiidu rahvaste keel, mida isik emakeele kõrval vabalt valdas. Kui isik oskas emakeele kõrval mitut keelt, pandi kirja see keel, mida ta kõige paremini valdas, sest kolmanda ja enama keele oskust ei registreeritud. Nõnda on keeleoskus loendusel muidugi alaregistreeritud, hoopis on fikseerimata tollase arusaama kohane võõrkeeleoskus, mis käesoleva kogumiku kontekstis küll õnneks kasuks tuleb. Sõltuvalt vastaja rahvusest on tabelites eristatud eesti keele oskust *emakeelena*, *teise keelena eestlastel* ning *teise keelena mitte-eestlastel*.

Laste arvu küsiti loendusel 16 aastastelt ja vanematelt naistelt, erandkorras ka nooremalt, kui nad olid juba ema seisuses. Registreeritud on elussündinud laste koguarv sõltumata sellest, kas lapsed olid loendusmomendil elus või mitte ja sellest, kas nad elasid emaga koos või eraldi. Täiendavalt küsiti ka nende elussündinud laste arvu, kes olid loendushetkel elus, kuid sellekohane teave pole käesolevas kogumikus kajastatud.

Rahvastiku *põhitegevuse* määratlus tugineb haridushõive ning sissetulekuallika küsimustele, mille abil kogurahvastik on jaotatud seitsmesse üksteist välistavasse rühma. *Koolieelikuna* on käsitletud vastavas eas last, kes kusagil ei õppinud. (*Üliõpilasena* on arvestatud laps või täiskasvanu, kes põhitegevusena õppis. *Töötavaks* on loetud isikut, kelle peamine sissetulek pärines töötamisest asutuses, ettevõttes, majandis, kooperatiivis, eraisiku teenistuses või isiklikus abimajapidamises. Kuivõrd töötavana leidis loendusel käsitlemist ka kuni 18-kuulisel osaliselt tasustataval lapsehoolduspuhkusel viibinud ema, loendushetkel mittetöötanud hooajatööline ning kohavahetaja, teeb sedalaadi käsitlusviis töötamise mõiste küllalt lähedaseks tavategevuse mõistele. Töötava hulka on arvatud ka isik, kes oli sissetulekuallikana märkinud üheaegselt nii töötamise kui mõne mittetöise tuluallika. Ülejäänud rahvastik jaotub kolme rühma. *Pensionäride* hulka on arvatud vanus-, toitjakaotuspensioni ja igakuist riiklikku toetust saavad isikud. Tasub tähele panna, et mitteõppivate ja -töötavate lapsinvaliidide tõttu võib pensionäre leida alates kõige nooremast vanusrühmast. *Riigi ülapeetavana* on arvestatud lastekodu mitteõpilasest kasvandikud ning vanuri- ja invaliidikodu elanikud. *Isiku ülapeetava* rühma on lülitatud kooliealised ja vanemad isikud, kes ei töötanud, õppinud ega omanud ka iseseisvat sissetulekuallikat ning asusid sugulaste või teiste isikute ülalpidamisel.

Tööala sätestab isiku tööjärgse ettevõtte või asutuse tegevusala, *amet* aga töö konkreetse iseloomu. Mitme töökohaga isiku puhul on tööala ja ameti määramisel lähtutud põhitööst. Viimase loenduse osas on tabelites tööala ja ametit iseloomustav andmestik esitatud kahel viisil: algupärase vene loendusklassifikatsiooni järgi ning ümberkodeerituna rahvusvahelise klassifikaatori kohaselt (ISIC 3rd revision, ISCO-68). Üksikasjalik teave teisendusprotseduuride kohta on esitatud 1989 aasta loendusandmete uskirjelduses [Puur 1994].

Eluasemetüüp iseloomustab hoonet, kus isik alaliselt elab. *Pereelamuna* on arvestatud korteriteks jaotamata maja, milles elas ainult üks leibkond. Kui samalaadses majas elas mitu leibkonda, on eluasemetüübina arvestatud *osa pereelamust*. Samal põhimõttel on eristatud tüüpe *omaette korter* ning *osa korterist*. *Ühiselamuna* on õppeasutuse ning ettevõtte ühiselamu kõrval käsitletud ka vanadekodu ning teisi hooldeasutusi. *Muu eluaseme* hulka on liigitatud eraisikutelt üüritud pinnad, vagun- ning teised mittetavapärased elamud.

Toana on loendusel käsitletud aastaringseks elamiseks sobivat ruumi (elutuba), mis on teistest tubadest või muudest ruumidest vaheseintega eraldatud. Rakendatud määratluse kohaselt ei kuulunud tubade hulka köök, eesruum, koridor, vannituba, sahvri ja muu sedalaadi abiruum. Küll aga on leibkonna käsutuses olevate tubade hulka arvestatud ajutiselt väljaüüritud toad. Kogumiku arvtabelites on tubade arv suhtestatud seal elavate inimeste arvuga, mille alusel on eristatud kuut tihelioleku astmelt erinevat rahvastikurühma: *kuni 0.50, 0.50-0.75, 0.75-1.0, 1.0-1.5, 1.5-2.0 ning 2.0+ tuba isiku kohta*. Tuleb tähele panna, et loendusreeglite kohaselt koguti tubade arvu kohta teavet vaid pereelamus, korteris ning ühiselamus elavatel leibkondadelt ja üksikisikutelt; allüürnike ning mittetavapärases eluruumis elanud isikute kohta sellekohane info puudub. Tihelioleku astet on kasutatud ka teistmoodi liigituse tarvis, selgitamaks elamistingimuste erinevust leibkonnasuurusest sõltuvana. Arenenud riikides loetakse normikohaseks eluruumi asustustihedust, kus elutubade arv ületab elanike arvu vähemalt ühe võrra. Talutavaks peetakse olukorda, mil elanike ja tubade arv on võrdsed. Kui elanike arv tubade arvu ületab, on tegemist kõrge tihelioleku või üleasustusega. Kogumiku arvtabelites on tihelioleku käsitletud eraldi *ühe-, kahe-, kolme-, nelja- ning viie- ja enamaliikmelises leibkonnas* elava rahvastiku kohta. Igast leibkonna suurusrühmast on esitatud omaette tabelisari, kus vastav leibkonnarühm on jaotatud eluaseme tubade arvu järgi, alates ühetoalisest korterist/elamust ja lõpetades eluasemega, mille tubade arv ületab ühe võrra seal elavate isikute arvu.

Eluaseme *üldpind* iseloomustab eluruumi kogupindala koos köögi, eesruumi, koridori, vannitoa, sahvri ja teiste abiruumidega. Ühiselamu üldpind sisaldab ka proportsionaalset osa ühiskasutuses olevate abiruumide pinnast. Samas ei kuulu üldpinna hulka trepi- ja eeskoja, küttekolde, mittekõetava ruumi, eraldiasuva suveköögi, sauna, kuuri jms ruumi pind. *Elamispind* on määratud üksnes elutubade pindalaga, jättes teised ruumid kõrvale. Tabelites on rahvastik vastavalt

ühe isiku kohta tuleva üld- ja elamispinna suurusele jaotatud kuude rühma: *kuni 10, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49 ning 50+ ruutmeetrit isiku kohta*. Nagu tubade arvu puhul, nii sisaldab ka üld- ja elamispind ajutiselt väljaüritud tubade pinda. Käsitletavad andmed hõlmavad pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikku.

Eluasememugavustest on loendusel registreeritud elektrivarustuse, kanalisatsiooni, veevärgi, keskkütte, sooja vee, vanni või dushi, gaasi ja elektripliidi olemasolu. Kogumiku arvtabelites on mugavusastme järgi eristatud nelja tüüpi eluaset. *Mugavus(t)ega* eluasemena on käsitletud vähemalt ühe ülalnimetatud mugavuselemendiga varustatud eluaset, *mugavusteta* eluasemena aga sellist, kus kõik eelloetletu puudub. Nende kahe äärmuse kõrval on eraldi välja toodud *kanalisatsiooni* ja *veevärgi* ning *keskkütte* ja *sooja veega* varustatud eluasemed. Nagu eluaseme suuruse puhul, nii iseloomustavad ka eluasememugavused üksnes pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikuosa.

3. ANDMEESITUS

Esituslaadi poolest eelistab käesolev kogumik absoluutarve suhtnäitajatele, erandiks on vaid sündmusstatistiliste kordajate aegread. Selline esitusviis jätab kasutajale suure vabaduse publitseeritud andmestiku põhjal ise mitmesuguseid arvutusi teha, pahupooleks on tabelite väiksem ülevaatlikkus. Nõnda soosib kogumiku esituslaad rahvastikualaste analüütiliste võimete ja oskuste proovilepanekut, laisema kasutaja tarvis on koostatud sadakond Põlvamaa rahvastikuarengut üldistavat joonist.

Valdavalt kätkeb kogumiku andmestik ajaperioodi 1965-1990, hõlmates tervikuna kaks loendusvahemikku 1970-1979 ja 1979-1989 ja kolmandast 1959-1970 poole. Selline esiotsa kummalisevõitu ajavahemik on tingitud kahe asjaolu kokkusattumisest. Esiteks, veneaegses andmekorralduses ei tuntud statistilise territoriaalüksuse mõistet ning selle asemel, et koguda järjepidevalt andmed võrreldavate regioonide kaupa, peeti statistilist arvestust haldusüksuste kohta. Teiseks, 1940 aastate lõpust harrastati ülisagedasi administratiivpiiride muutmisi, mis tegi hetkehaldusjaotusega seotud statistika ajas võrreldamatuks; alles 1960 aastate keskpaigast jäid vähemalt maakonnapiirid enam-vähem püsivaks. Nimetatud kahe asjaolu tõttu jagunevad sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutused n-ö tehnilisest küljest kahte etappi. Esimene etapp läheb ajas tagasi 1965 aastani ja saab korrastustööde alusena arvestada omaaegseid absoluutarvulisi statistilisi kokkuvõtteid. Teine etapp hõlmab piirisegaduste perioodi ja jõuab tagasi 1941 aasta loendusandmestikuni. Sellel etapil pole olemasolevatest statistilistest kokkuvõtetest eriti kasu, kui võrd enamikku haldusüksusi tollastes piirides polnud ei varem ega hiljem, ning pidevate piirimuutustega kaasnenud rahvastiku ümberpaigutused ühest haldusüksusest teise on fikseeritud, kui üldse, siis ebapiisava täpsuse ja detailsusega.

Loetletud asjaolude sunnil saavad ajajärgu 1941-1965 rahvastikustatistilised ühtlusarvutused oma põhiosas toetuda individuaalandmete uustöötamisele. Arusaadavalt pole tollane info töövalmis elektroonilisel kujul, mis tähendab pikaajalist arhiivitööd ühtlusarvutuste sissejuhatava ettevõtmisena. Kokkuvõttes oli ja on Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm dilemma ees: nihutada kogu sõjajärgset perioodi hõlmavate tulemuste publitseerimine küllaltki kaugesse tulevikku või avaldada esimese etapi tulemused perioodi 1965-1990 hõlmavana eraldi. Otsus teise võimaluse kasuks johtus eelkõige omavalitsuste infovajadusest. Siiski, kogumikus käsitletud ajavahemik hõlmab põlvkonnapiikkust perioodi, mis võimaldab rahvastikuarengu kohta üht-teist järeldada ning lubab kogumikus esitatud materjali teatud mõttes iseseisva tervikuna käsitleda. Samuti pole tähtsusetu, et olemasolev tasub ainuüksi oma küllalt suure mahu tõttu kättesaadavaks tegemist. Pealegi puudutab see periood meie lähiminevikku ning on sellisena praktiliste küsimuste lahendamisel olulisemgi kui varasemate perioodide arengutrendid. Iseasi muidugi, et 85-aastaselt Eesti

Vabariigil oleks sobilik omada ülevaadet oma rahvast vähemalt sama pikaajaliselt, millise printsiibi puhul hetkepraktilisel väärtusel on kasin sõnaõigus.

Samuti olgu tähendatud, et käsitletava ajavahemiku lõpp-punkti määras eelkõige rahvastikustatistiline asjaolu. Nimelt allub iga rahvaloenduse järel loendusvaheline andmestik rutiinsele tagasiarvutusele. Seetõttu täpsustuvad kõik rahvastikustatistilised näitavad alates 1989 aastast. Kogumiku koostajaile tundus mõistlik sedasorti hiljem täpsustamisele kuuluvaid andmeid kordapandud andmestikuga mitte ühendada. Pealegi on karta, et nüüdis-Eesti rahvastikustatistika täpsustused tulevad üsna suured, sest uuema andmestiku usaldusväärsus on kiiresti kahanenud. Teise kandi pealt vaadatuna on uuemad arvanded tänaste publikatsioonide vahendusel küllalt kättesaadavad. Kõik need üksteist täiendavad tegurid rääkisid selle kasuks, et viimaste aastate rahvastikuandmed kogumikku lülitamata jätta. Siiski on n-õ ümmarguse aastaarvu printsiibi kohaselt käsitletavat ajavahemikku lõpetavaks võetud aasta 1990. Elektroonilisel jooniskomplektil, kus arvandmete täpsus on vähem oluline, on aegridu pikendatud tänapäevani.

Haldusüksuste hõlmatus seisukohalt on kõigil puhkudel, kus iganes võimalik, linna/valla andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärses mahus. Niisugune esituslaad taotleb eelkõige piirkondliku teabevajaduse rahuldamist: Eesti haldusreform ja omavalitsuste pädevusala järkjärguline laienemine uuesti aktualiseerinud vene ajal unarusse vajunud metodoloogilise põhimõtte ja ühtlasi praktilise tarviduse esitada riigistatistilised andmed ühesuguses mahus nii omavalitsuste kui ka maakonna/riigi kohta. Kõnealuse põhimõtte kohaselt kuulunuks kogu käesoleva kogumiku andmestik esitamisele kõigi haldusüksuste lõikes, paraku polnud see andmepiirangute tõttu alati võimalik. Põhimõtet on täismahus rakendatud 1989 aasta loendusstatistiliste standardtabelite komplekti koostamisel. Sündmusstatistika ja varasemate loenduste puhul on peaaegu reeglilik, et üksikute linnade andmestik on küll eraldi olemas, kuid pole samaväärseid vallaandmeid. Tundub, et tollastel külanõukogudel oli ebapiisav tähtsus ning tavapäraselt tehti rajooni maarahvastiku kohta arvutused summaarsena, üksikuid haldusüksusi välja toomata.

Andmeallika järgi jagunevad kogumiku arvtabelid kahte ossa, esitades vastavalt rahvastiku sündmus- ja loendusstatistika. Sündmusstatistilised arvanded on koondatud nelja tabelisse. Rahvaarvu ja muutuskomponentide tabel esitab rahvaarvu, loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe, piirimuutuste ja rahvaarvu kogumuutuse aegread. Rahvastikusündmuste tabelis on toodud sündide, surmade, imikusurmade ja surnultsündide, abiellumiste, lahutuste, sisse- ja väljarännete absoluutarvulised aegread. Kolmas tabel sisaldab sündimus-, suremus-, abiellumus-, lahutumus- ja väljarände üldkordajaid ning imikusuremuskordaja aegridu. Tõsiseks rahvastikuanalüüsiks mitte just piisava näitavate valiku määras omaaegse andmestiku kehvapoolne regionaallõige. Viimase sündmusstatistilise tabelina on lülitatud kogumikku juba varem avaldatud arvanded: Põlvamaa kogu-, linna- ja maarahvastiku ühtlusarvutatud soovanuskoostis loendusvahemikes 1970-1979 ja 1979-1989 [EKDK/EKMI 1994a; 1994b].

Loendusstatistilised tabelid moodustavad kogumiku põhiosa ning on esitatud iga loenduse kohta omaette sarjana. Keskne on *standardtabelite kogum 1989*, mille koostamispõhimõtte järgis nõuet hõlmata kogu loendusandmestik ja pakkuda nõnda võimalikult mitmekesine rahvastikupilt. Iga rahvastiku- ja eluasemeseisundi kohta on koostatud vähemalt üks arvtabel. Tabelid on esitatud kindlas järjekorras, kokku on numereeritud standardtabeleid 14. Nagu eelpool selgitatud, kasvas maakonnavajadusi silmas pidava standardkomplekti maht märgatavalt, lisades pea igale tabelile sama numbrit kandva ühe või mitu täiendtabelit. Risttabelitest on hoidutud — standardtabelite eesmärgiks tuleb lugeda käsitlusaluse protsessi või seisundi võimalikult ülevaatlikku, omaette esitust, mitte kõikvõimalike seoste esiletoomist. Erandina sisaldab sari lapsesuse ja hariduse risttabelit.

Ülesehituselt on loendustabelid niisiis valdavalt kolmedimensioonilised, esitades käsitlusaluse rahvastikutunnuse regionaal- ja soovanuslõikes. Vanuslõige on antud reeglina viieaastaste vanusrühmade kaupa alates rühmast 0-4 ning lõpetades rühmaga 85+; osa tabelite puhul on siiski kasutatud agregeeritud vanusskaalat. Andmeesituse seisukohalt on iga vanusandmete vektorit koos juurdekuuluva summareaga korratud meeste, naiste ja kokku mõlema soo kohta, mis kõikide haldusüksuste kaupa äratooduna moodustavad *elementaartabeli*. Ainevaldkonnad on esitatud

elementaartabelite kogumitena, kus iga asjakohast tunnuskihti esitab üks elementaartabel. Kui ainevaldkonna väärtusvaru sisaldab väärtust *teadmata*, siis on tabelisse lisatud vastav tunnuskiht. Elementaartabeli kogumi lõpetab *summataabel*, mida pole aga iga kord kogumikku lülitatud, sest arvuliselt kattub see soovanuskoostise tabeliga. Juhul kui kattuvust ei esine, lõpetab ainevaldkonna summataabel.

Käsitlusperioodi kolmel viimasel loendusel koguti teatavasti osa teavet mitte kõigi, vaid neljandiku loendatavate käest. Sellisel juhul on olemasolev andmestik laiendatud kogurahvastikku hõlmavaks. Laiendamisel on rakendatud väikseima haldusüksuse põhimõtet ning arvutused on teostatud vanusrühmiti. Arusaadavalt ei saa tulemused kokku langeda nendega, mida andsid Moskva poolt rakendatud hoopis lihtsakoelisemad laiendamismeetodid. Siiski tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et teatud rahvastikurühmades sattus väiksemate haldusüksuste puhul 25-protsendilisse loendusvalikusse liiga väike arv respondente, mis paraku kahandab laiendamistulemuste täpsust. Laiendamisarvutuste alusel on moodustatud tabelid 4A, 7, 7A, 9, 9A, 10 ja 10A.

Varasemate loenduste andmeesitus järgib standardtabelite kogumit 1989. Kogumikku on lülitatud kõik need andmed, mida oli võimalik esitada võrreldavas struktuuris ning vastupidi, välja jäetud mittevõrreldav andmestik. Tabelite arv loendusesti küll erineb, kuid nende numeratsioon on kogumikus säilitatud ühtsena, mitte pidev numeratsioon osutab andmepuudusel ära jäänud tabelitele. Ka 1979 aasta loendustabelite aluseks on individuaalandmestiku uustöötlus, paraku piiras vallakoodide puudumine regionaalset andmeesitust, jättes kõrvale maahaldusüksused. 1959 ja 1970 aasta loendusandmete esitus on hoopis väikesemahulisem, olles määratud arhiivides säilitatava agregeeritud andmestikuga, pealegi erines 1959 aasta haldusjaotus hilisemast põhimõtteliselt. Kogumikusarja lõpuks on sedaviisi toimides plaanitud katta kõik 1959 aastal eksisteerinud 27 rajooni. Tabelite kasutamisel tasub tähele panna, et kahe varasema loenduse andmed iseloomustavad kohalolevat, kahe hilisema loenduse andmed aga alalist rahvastikku.

Nii sündmus- kui loendustabelites näitab esimene andmeveerg maakonna kogurahvastikku, millele järgnevad võimalikult täieliku nimekirjaga haldusüksuste osaarvud. Viimased on rühmitatud linna ja maa haldusüksusteks ning lisatud asjakohased summaveerud. Mõlema haldusüksuste rühma järjestus tabeli veergudes on tähestikuline, esimesena on ära toodud Põlva kui maakonna pealinn. Maakonna kogu-, linna- ja maarahvastiku esiletoomiseks on vastavad andmeveerud esitatud paksus kirjas. Haldusüksuste nimetused on antud omaaegse nimekujuga, asendades tollase nõukoguliku terminoloogia eestipäraste mõistetega *maakond* ja *vald*.

Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt. Joonised on koostatud programmis *HarvardGraphics*, mis võimaldab neid arvuti abil kasutada üksikult, kuid ka lihtsalt käsitletava sarjana. Viimatinimetatud võimalus on eelkõige mõeldud maakonda tutvustavate esituste tarvis, kuid soovitatav ka õppevahendina üldhariduskoolidele. Vajadusel võib joonised välja trükkida.

Kogumikus esitatud arvtabelid on olemas ka elektroonilisel kujul *Lotus* formaadis. Kahe viimase rahvaloenduse korrastatud individuaalandmestik teeb võimalikuks lisatabelite arutamise loendustunnuste mistahes kombinatsioonis. Asjahuvilistel on võimalik pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

4. PIIRIMUUTUSED

Andmevõrreldavuse tagamiseks on arukas statistilist arvestust pidada ajas püsivate territoriaalüksuste kaupa. Samuti on niiviisi hoopis lihtsam ühildada ka erinevate andmeallikate teavet. Haldusüksused selleks ülesandeks reeglina ei sobi, sest nende piirid kipuvad muutuma ka kõigiti normaalse ühiskonnaarengu korral, rääkimata murranguperioodidest. Paraku pole Eesti sõjajärgne andmekorraldus üldse statistilise territoriaalüksuse mõistet rakendanud ja on kogunud andmeid just muutuvate haldusüksuste kaupa. Nõnda on andmeühilduvus ajas kahanenud iga ettevõtetud, ka

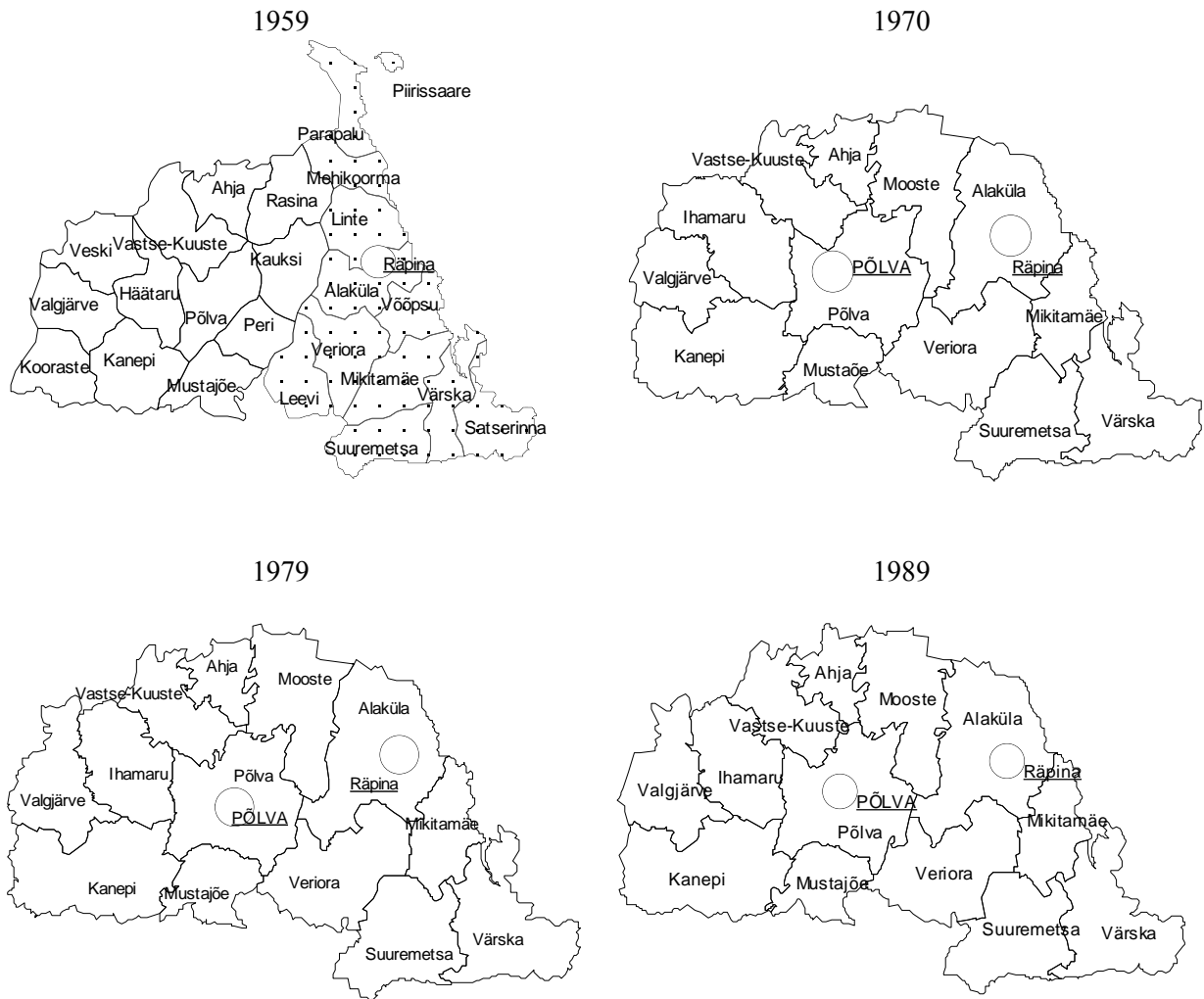
mõistliku piirimuutusega. Mittevõrreldavus koos andmepuudulikkusega torkab eriti silma esmatasandi haldusüksuste puhul, sest NLiidul puudus nii huvi kui vajadus tegelda kohaliku andmestikuga. Andmevõrreldavust esmatasandil peeti aeg-ajalt ideoloogiliselt koguni kahjulikuks. Teisalt polnud kohapeal infoga ka suurt midagi peale hakata, sest haldusüksustel puudus otsustusõigus vähegi tähtsamates küsimustes. Siiski võib arvata, et statistilise territoriaalüksuse põhimõtte eiramise peamine põhjus oli tõenäoliselt sedalaadi korralduse hoopis suurem töömahukus ja sügavama statistilise kirjaoskuse tarvidus.

Keskvõimule orienteeritud ning hetkeolukorda ainuväärtustav ühiskond tõi kaasa ülisagedasi, aeg-ajalt koguni kampaaniaks ülekasvanud piirimuutusi, mis kandsid pigem ideoloogilis-poliitilist, mitte aga sisulist iseloomu. Eestis tehti omavalitsuste likvideerimisega algust kohe juulis 1940, mil Vares allkirjastas dekreedid volikogude laialisaatmisest. Uusloodud maa-, linna- ja vallavalitsused nimetati ümber täitevkomiteedeks järgmisel aastal. Halduspiiride kallale asuti pärast sõda, sotsialistlik ülesehitustöö kulmineerus selles valdkonnas 1950 aastatel. Suurejooneliselt, stalinliku kodumaa vääriliselt võeti ette haldusüksuste killustamine ja tagati liiduvabariigile kohane administratiivüksuste arv. Vallad, muuseas loodud omal ajal seoses pärisõrjuse kaotamisega, likvideeriti ja asendati 636 külanõukoguga. Tollane seletus tugines vajadusele viia juhtimisorganid tootmise ümberkorralduse, st kolhoosistamise juurde [Tarmisto 1959], milles ei pruugi tõepoolest kahelda. Ümberkorraldused ei piirdunud muidugi valdade/külanõukogudega, kümnest Eestile allesjäänud maakonnast tehti kolm oblastit, neli linnanõukogu ja 39 maarajooni. Järgnevad nelikümmend aastat on kulunud tollase muutmise muutmiseks ja nüüdseks on neli viiendikku tagasiteed juba käidud. Hulgalisi moodustamisi, liitmisi, laiendamisi, lahutamisi ja likvideerimisi toimetati aga sugugi mitte inimühjal maa-alal, muutes nõnda teisenevate piiridega haldusüksuste rahvastikuandmestiku ajas hoopis võrreldamatuks. Seetõttu on omal ajal tegematajäänud ühtlusravutuste tagantjärele teostamisel vaja ülimalt hoolikusega arvestada kõiki piirimuutusi.

Varasemast alustades kuulus Põlvamaa ajalooliselt suurima Eesti muinasmaakonna, Ugandi ning hiljem Tartumaa koosseisu, mille halduslik jaotus aegade jooksul tublisti muutunud on. Rootsi ajal moodustas Tartumaa erikreisi, mis hõlmas ka Läti alasid ja kuulus Liivimaa kubermangu alla. Vene ajal sai Tartumaast iseseisev üksus, mis allus Eestimaa kindralkubernerile, hiljem 1719 aastast Peterburi kubermangu osana Narva komandandile ning liideti 1722 Riia kubermanguga. Katariina II ajal väljatõotatud asehalduskorraldus laienes 1783 ka Eesti- ja Liivimaale ning riigi keskvalitsus pidas vajalikuks valitsemise hõlbustamise huvides suurendada kreiside arvu Liivimaal neljalt kaheksale. Ühena uutest kreisidest moodustati Võrumaa, mille koosseisu arvati Hargla, Kanepi, Karula, Põlva, Rāpina, Rõuge, Urvaste ja Vastseliina kihelkond. Viimase vene aja suuremastaapsete piiriümbekorralduste käigus moodustati Põlva rajoon, mis tänastes piirides hõlmab peamiselt omaaegse Võrumaa, aga ka Tartumaa lõunapoolseid alasid ning Petserimaa Eestile alles jäänud loodenurka.

Kogu Eesti rajoneerimine 1950 aastal määras Põlvamaa koosseisu ning rajoonikeskuseks sai Põlva alevik. Edasiste piirimuudatuste käigus võeti 1959 aastal ette rajoonide arvu vähendamise kampaania, mille tulemusena enamik uusrajoone kaotati. Põlva rajooniga liideti endise Otepää rajooni idaosa (Kooraste, Valgjärve ja Veski külanõukogu) ning 1961 aastal endise Rāpina rajooni kesk- ja lõunaosa (Alaküla, Leevi, Linte, Mikitamäe, Satserinna, Suuremetsa, Veriora, Võõpsu ja Vārska külanõukogu).

Põhilised halduspiirimuutused Eestis tervikuna kui ka Põlvamaal toimusid edaspidi rajoonisiselt, kuni lõpuks kadus hoomatav seos sõjaeelsete vallapiiridega. Edasistest muutustest laiaulatuslikum oli külade arvu korrigeerimine 1970 aastatel. Aasta 1989 tähistab omavalitsusliku haldussüsteemi taastamise algust. Paljud loetletud ja mitmed teised tollased piirimuutused jäävad siiski kogumiku ajaraamist välja. Põlvamaa sõjajärgsete piirimuutuste ulatus on juuresoleval kaardil esitatud nelja hetkeseisu kaudu. Tuleb tähele panna, et 1959 aasta kaardile on kantud tollase Põlva rajooni kõrval ka Rāpina rajoon. Valitud hetkeseisude näol pole tegemist juhuslike ajamomentidega, vaid niisugustega, mida iseloomustab nende aastakümnete Eesti kõige sisukam andmestik, st loendusaaastatega.

Kogu nõukoguja vältel rakendati piirimuutuste teostamisel küllalt ühesuguseid protseduure. Iga halduspiiri teisendus vormistati Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega, mis avaldati ka asjaomase asutuse Teatajas [ENSV ÜP 1945-1990]. Nimetatud allikast saab teada küll piirimuutuse toimumise fakti, kuid rahvastikustatistika seisukohalt on Teataja kasutu, sest ei sisalda mingit teavet peale liidetud/lahutatud maatüki pindala. Hiljuti on ilmunud Eesti XX sajandi haldusjaotuse muutusi käsitlev teatmik, kuid seegi jääb pigem administratiivsete otsuste nimestikuks ega sisalda rahvastikualast teavet [Uuet 2002]. Kõlblike allikate otsimisel tekkis kogumiku koostajail selge arusaam, et piiriteisendustega kaasnenud rahvastikumuutuste üle polegi korralikku arvestust peetud. Asi pole mitte selles, et arvestus puuduks, vastuoksa, arvepidamine on isegi mitmekordne, kuid erinevate allikate teave ei lange omavahel sugugi kokku. Alljärgnevalt on kirjeldatud viit põhiallikat, millest Põlvamaa ühtlusarvutuste käigus kõik ka kasutamist leidsid. Paraku ei sisalda ükski neist — ega ka mõned täiendavad juhuallikad — rahvaarvust ja aeg-ajalt esitatud rahvastiku üldjaotusest midagi enam.

Regionaalse statistikabüroo aruanne, lühidalt *rajooniaruanne*, sisaldab vastuseid Statistikaameti teemakohasele järelepärimisele. Toetudes Ülemnõukogu poolt vastu võetud otsusele, palus Statistikaamet tavapäraselt esitada oma regionaalsel bürool andmed teisendatud piiriga haldusüksuse uue territooriumi ja rahvaarvu kohta. Rajooniaruanne on allikana kasutatav 1945 aastast kuni käsitletava perioodi lõpuni, selles sisalduv andmestik on aga küllalt ebahütlane. Ühelt poolt sõltus andmesisu Statistikaameti järelepärimise hetkelaadist, teisalt kohalike ametite töidusest

nõude täitmisel. Muidugi on 1940-1950 aastate rahvastikuarvud rajooniaruandes äärmiselt pealiskaudsed, peegeldades üldist sõjajärgset andmekehvust. 1960 aastatel on neid pisut enam (esitati muutusega haaratud inimeste üldarv), kõige korrektsemad on 1970 aastate aruanded, sisaldades teavet ka suuremate soovanusrühmade lõikes.

1970 aastate teisest poolest hakkab esitatav rahvastikuandmete hulk jälle vähenema. Tundub, et üldjuhul võeti rajooniaruandesse arve majapidamisraamatutest tehtud kokkuvõtete põhjal. Kuigi andmeesitus pidi toimuma kindla vormi kohaselt, ei peetud sellest alati kinni ja aeg-ajalt edastati teavet isegi telefonitsi. Taolistel juhtudel jäävad sageli selgusetuks nii andmete ajaseis kui allikas. Kokkuvõtteid majapidamisraamatutest ei tehtud igal aastal ja nii kajastab rajooniaruanne ühel juhul jooksva aasta, teisel aga eelneva aasta seis. Linnarahvastiku-alast infot rajooniaruanne ei sisalda, sest kohapeal vastavat arvepidamist ei peetud.

Eesti Statistikaameti aruanne Moskvale, lühidalt *statistikaaruanne*, kujutas endast iga-aastast vormikohast ettekannet halduspiiride teisenemisest vabariigis ja sellega kaasnenud rahvaarvu muutustest. Hõlmates perioodi 1945-1990, on see allikas ainsana nii vormilt kui metodoloogialt järjepidev: andmeesitus toetub viimasele loenduslehes. Metodoloogiliselt tuleb niisugust lähenemist pidada mõistlikuks, kuivõrd kindla ajahetke kaudu esitatud rahvaarvud on omavahel võrreldavad. Suurriikliku vormina ei sisalda statistikaaruanne õnnetuseks aga külanõukogu tasandi teavet, mistõttu suurem osa Eestis toimunud piiri- ja sellega kaasnenud rahvastikumuutusi nimetatud allikas ei kajastu. Teistsuguse metodoloogilise aluse tõttu pole statistikaaruanne kohalike allikatega kokkuviidav.

Statistikaameti administratiiv-territoriaalmuutuste kartoteek, lühidalt *register*, on Moskva vormi kohane arvestuskaartide kogum: iga rajooni ja linna kohta peetud kaardile on koondatud ülevaade piiri- ja sellega kaasnenud rahvaarvu muutustest. Sisuliselt on see kumulatiivne kokkuvõte Moskvale esitatud aruannetest ja tugineb eelkirjeldatud metoodikale. Esimesed arvestuskaardid registris pärinevad aastatest 1945-1951, vahemiku 1952-1969 kohta ei ole kartoteeki peetud või on see kaduma läinud. Järgnevatel aastatel 1970-1990 on seda pidevana hoitud, taasiseseisvumise järel registrit enam täiendatud pole. Alates 1970 rahvaloendusest on registrit kohapealsel initsiatiivil täiendatud infoga külanõukogude vahelistest piiri- ja rahvaarvumuutustest. Sama kümnendi keskpaiku sedalaadi praktika tasapisi soikus, elavnedes uuesti 1979 aasta loenduse järel.

Rajooni piiri- või nimemuutuse taotlus/seletuskiri, lühidalt *rajooni taotlus*, väljendab kohaliku võimu ettepanekut piiri- või nimemuutuse teostamiseks. Ei ole teada, millise osa piirimuutuste kohta sedalaadi taotlused on esitatud, igal juhul näib Statistikaameti iga-aastastes administratiiv-territoriaaljaotuse dokumendikaustades säilinud osa juhuslikuna. Linna täitevkomitee, küla- või alevinõukogu algatusel, rajooni täitevkomitee otsusena vormistatult ja Ministrite Nõukogus kooskõlastatuna esitati taotlus Ülemnõukogu Presiidiumile. Sellisena puudus taotlusel kindel vorm ning rahvastikualane info on seal väga erineva hõlmavusega. Rahvastikuandmete leidumisel puudub üldjuhul viide andmeallikale ning ajamomendile. Õeldule vaatamata peegeldab rajooni taotlus kirjeldatavatest allikatest ainsana kohalike olusid, piirimuutuste põhjendusi ja asjaajamise käiku. Niisugusena on rajooni taotlus mõne külanõukoguvahelise piirimuutuse puhul osutunud ainsaks rahvastikuteavet sisaldavaks allikaks.

Ilmselt oli rahvastikuarvepidamise ebasüsteemsus asja sees olijatele tunnetatav, ja nii seadis kauaaegne Statistikaameti juhtivtöötaja Lembit Tepp sisse eraviisilise koondandmete arhiivi — lühidalt *Tepp'i kaust* —, mis muu teabe hulgas sisaldab ka piiri- ja rahvaarvumuutusi. Asjakohane andmehõlmatus Tepp'i kaustas ei ole päris teada, kuid kogumiku koostajail on olnud võimalus veenduda, et kindlasti leidub selles teavet, mis ametlikes allikates ei kajastu või on kaduma läinud. Eraviisiliselt pidas piiri- ja rahvaarvumuutuste ülevaadet ka Statistikaameti rahvastikuosakonna omaaegne juhataja Juta Bergvald. Ülevaade — lühidalt *Bergvald'i kaust* — sisaldab infot piirimuutustega kaasnenud rahvaarvuliikumistest aastatel 1970-1990, olles 1970 aastate esimesel poolel küllalt süsteemne. Käesoleva kogumiku koostamisel on Tepp'i ja Bergvald'i kaustast olnud eelkõige abi 1972 aastal toimunud rajoonisiseste piirimuutustega kaasatud rahvaarvude kontrollimisel.

Rajooniaruanne, statistikaaruanne ja rajooni taotlus on kuni 1970 aastani arhiveeritud Eesti Riigiarhiivis, hilisemate aastate kohta olev teave asub Statistikaametis, nagu ka register kogu ajavahemiku osas. Eraarhiivina ei ole Bergvald'i ja Tepp'i kaustad avalikult kättesaadavad. Tuleb tõdeda, et Statistikaametis asuvad materjalid osutusid laialipillatuks, kuid on kogumikutööde tõukel praeguseks uuesti kokku koondatud.

Alljärgnev ülevaade esitab Põlvamaa 1959-1990 piirimuutused Eesti NSV Ülemnõukogu Teataja põhjal, mida kogumiku käsitusperioodi ulatuses on täiendatud rahvastikuandmetega kirjeldatud allikatest. Eri allikate lüngad ja vasturääkivused olid sedavõrd suured, et väärivad eraldi väljatoomist: tekstis on esitatud kolme põhiallika teave kaldkriipsude vahel järjekorras: *rajooniaruanne/ statistikaaruanne/register*. Märge “-” tähistab vastava arvandme, märge “...” andmeallika puudumist.

1959 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi (edaspidi ENSV ÜP) 24. jaanuari seadlusega likvideeriti Eestis kokku kolmteist rajooni. Likvideeritud Otepää rajoonist anti Põlva rajoonile Kooraste, Valgjärve ja Veski külanõukogu.

1960 aasta tõi kaasa nii rajooni kui külanõukogude piire haaravad muutused. 3. septembri seadlusega vähendati Põlva rajooni territooriumi Tartu rajooni kasuks: üleandmisele kuulus osa Põlva rajooni Vastse-Kuuste külanõukogust, mille uueks haldajaks sai Tartu rajooni Haaslava külanõukogu. Rajoonisiselt kasvatati Valgjärve külanõukogu Veski külanõukogu arvelt.

1961 aasta. ENSV ÜP 14. aprilli seadlusega muudeti veelkord rajooni piiri, sedakorda Põlvamaa kasuks. Põlva rajooni kanti üle likvideeritud Räpina rajoonist Alaküla, Leevi, Linte, Mikitamäe, Suuremetsa, Veriora, Värskä külanõukogu ja Räpina alev. Sama aasta 8. juuni seadlusega suurendati lihtsa võttega rajooni linnarahvastiku arvu, nimetades kogu Põlva külanõukogu territooriumi ümber Põlva aleviks.

1962 aasta. ENSV ÜP 29. aprilli seadlusega nimetati Põlva rajooni Häätare külanõukogu ümber Ihamaru külanõukoguks. Sama aasta 27. detsembri seadlusega kuulus laiendamisele rajooni piir: Võru rajooni Lasva külanõukogu kärbiti Põlva rajooni Suuremetsa külanõukogu kasuks.

1963 aasta. ENSV ÜP 18. jaanuari seadlus tõi kaasa hulgaliselt rajoonisiseseid piirimuudatusi. Likvideerimisele kuulusid Kauksi, Kooraste, Leevi, Rasina ja Veski külanõukogu ning taastamisele tuli 1954 aastal külanõukogude arvu vähendamise kampaania käigus koondatud Mooste külanõukogu. Likvideeritud külanõukogudest osa Kauksi maid läks Peri külanõukogu täiendamiseks, Kooraste anti üle Kanepi külanõukogule ja Veski arvati Ihamaru külanõukogu koosseisu, kes omakorda loovutas osa maid Kanepi külanõukogule. Leevi külanõukogu kuulus jagamisele Veriora ja Peri külanõukogu vahel. Loodud Mooste külanõukogusse arvati tagasi Rasina külanõukogu ning eelnevast jaotamisest üle jäänud osa Kauksi külanõukogu maadest.

1964 aasta. ENSV ÜP 30. mai seadlusega otsustati jälle kord muuta rajooni piiri, sedakorda Põlva rajooni kahjuks: osa Kanepi külanõukogu maadest anti üle Valga rajooni Otepää külanõukogule. Tasub tähele panna, et 1960 aastate piirimuudatused olid enamjaolt suunatud majandite maakasutuse korrastamisele, sagedasti toimus muudatusi naaberkülanõukogude serva-alade vastastikusel ümberpaigutamisel.

1966 aasta. ENSV ÜP 26. märtsi seadlus tõi kaasa järjekordse rajoonisisese halduspiirimuutuse. Mikitamäe külanõukogule liideti osa Alaküla külanõukogu maadest (190/ - / ... inimest), Mustajõe külanõukogule osa Peri külanõukogust (67/ - / ... / inimest) ja Ihamaru külanõukogule tuli täiendust Valgjärve külanõukogu maadest (72/ - / ... / inimest). Tolleaegne Teataja ei edastanud sedakorda üleantava maa-ala suurust, küll aga on vastavad arvud fikseeritud Moskvalle esitatud aruandes: 7.5 ruutkilomeetrit, 699.8 ha ning 7.4 ruutkilomeetrit.

1968 aasta. ENSV ÜP 7. oktoobri seadlusega toimus hulgaliselt rajoonisiseseid piirimuudatusi. Likvideerimisele kuulus Linte külanõukogu, mille 9460 ha ja (1323/ - / ...) inimest liideti Alaküla külanõukoguga. Peri külanõukogu (1478/ - / ... inimest ja 7630 ha) nimetati ümber Põlva külanõukoguks ning laiendati viimast Mooste külanõukogu maade arvelt (468/ - / ... inimest ja 2650 ha). Lisaks otsustati ajutiselt linnarahvastiku hulka laenatud inimesed Põlva alevinõukogust (2313/2308/ ... / inimest) koos 11330 ha maaga arvata tagasi maarahvastiku hulka Põlva külanõukogu

koosseisus. Põlva külanõukogu omakorda loovutas vastutasuks 1790 ha ja (119/ - / ...) inimest Veriora ja (191/ - / ...) inimest 2350 hektaril Alaküla külanõukogule. Huvitav on märkida, et ilmselt tundus Statistikaametil linnaterritooriumi vähenemine 113 ruutkilomeetri võrra piisavalt suure sündmusena ja seekord paluti esitada linnakodaniku staatuse kaotanud ainukordselt kaheses lõikes — nii 1.jaanuari kui konkreetse üleandmismomendi seisuga.

1972 aasta. ENSV ÜP 28. juuli seadlusega liideti Valgjärve külanõukogu territooriumiga 4231 ha suurune osa koos (411/ - /426) inimesega Ihamaru külanõukogust.

1990 aasta. Senised rajoonid nimetati taas maakondadeks, alustati eestilike maakonna- ja vallanimetuste taastamist. Põlva rajoonist sai Põlva maakond ning Mustajõe külanõukogust Laheda külanõukogu. Aasta hiljem nimetati Ihamaru külanõukogu Kõllest külanõukoguks ning Alaküla vald Räpina vallaks. Veel paar aastat hiljem sai ka maakonnapealinn Põlva linna õigused.

Loetletud piirimuutuste rahvastikumõju on leidnud arvestamist kogumiku arvtabelites. Sündmusstatistika tabelites on rahvastiku liikumine ühest haldusüksusest teise toodud eraldi veeruna ja muidugi arvestatud kõigi näitajate leidmisel. Loendustabelite juures ei ole viiteid üksikutele piirimuutustele esitatud, loendusandmestiku võrdlemisel tuleb pöörduda ülaltoodud loetelu poole. Toetudes tavapärasele rahvastikustatistilisele metodoloogiale lähtub andmeesitus väikseimast omavalitsuslikust haldusüksusest, linnast või vallast. Nii jääb paratamatult kõrvale külaandmestik, mis rahvastiku väikesearvulisuse tõttu ei ole isikutunnuste lõikes ülevaatlik. Ometi on rahvaarv külade kaupa huvipakkuv ning loendusstatistikas on küla rahvaarv sama täpsusastmega kui valla, maakonna või riigi oma.

Õeldule toetudes on järgnevasse alaossa koondatud külade rahvaarv kõigi nelja sõjajärgse rahvaloenduse lõikes. Esituslaadi seisukohalt on eelistatud külade rühmitamist esmatasandi haldusüksuste kaupa, mis toob ühtlasi esile külanõukogude omavahelise raske võrreldavuse. Nõnda ei pruugi tabelis samad külad eri loendustel üksteise kõrval paikneda, ja esituse pahupoolena tuleb kasutajal neid otsida vastava külanõukogu alt. Erandina on 1959 aasta külade rahvaarvud esitatud juba teisendatud kujul: vastavalt 1970 aasta loenduse struktuurile nii küla nime kui esmatasandi haldusüksuse mõttes. Ühelt poolt on selline esituslaad paratamatu, sest 1959 aasta loendusandmeid ei töödeldudki toimumisaegsetes piirides, teisalt võimaldab see saavutada tabeli mõnevõrra suuremat kompaktsust. Kahe esimese sõjajärgse loenduse külaandmed pärinevad 1970 aasta loenduse järel avaldatud kogumikust [ESKV 1972], 1979 aasta arvud samalaadsest hilisemast kogumikust [ESKV 1981].

5. HALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK LOENDUSAASTATEL 1959-1989

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Ahja	1772	1506	Ahja	1400	Ahja	1312
Ahja asundus	313	437	Ahja alevik	509	Ahja alevik	686
Akste küla	219	183	Akste küla	152	Akste küla	127
Ibaste küla	152	97	Ibaste küla	88	Ibaste küla	36
Koseva küla	109	70	Kosova küla	96	Kosova küla	80
Kärsa küla	330	190	Kärsa küla	192	Kärsa küla	132
Loko küla	95	81	Loko küla	49	Loko küla	36
Metsaküla küla	173	135				
Musta asundus	47	54				
Mustakurmu küla	88	78	Mustakurmu küla	95	Mustakurmu küla	66
Pilpa küla	53	43				
Vana asundus	193	138				
			Mõtsküla küla	137	Mõtsküla küla	85
			Vanamõisa küla	82	Vanamõisa küla	64
Alaküla	4472	3989	Alaküla	3575	Alaküla	3048
Ala asundus	134	181				
Hundilaane küla	41	28				
Jaama asundus	91	126				
Jaama küla	137	137				
Jaanikeste küla	48	37	Jaanikeste küla	82	Jaanikeste küla	60
			Kassilaane küla	114	Kassilaane küla	66
Kureküla küla	105	73				
Kuuksi küla	67	41				
Kõnnu küla	145	105	Kõnnu küla	79	Kõnnu küla	64
			Kõstrimäe küla	231	Kõstrimäe küla	153
Laane küla	46	36				
Leevaku küla	215	218	Leevaku küla	256	Leevaku küla	218
Lepiku küla	24	18				
Linte küla	205	138	Linte küla	281	Linte küla	310
Lokuta küla	75	60				
Meelva küla	130	125	Meelva küla	103	Meelva küla	97
Mägiotsa küla	44	42	Mägiotsa küla	95	Mägiotsa küla	69
Naha küla	259	241	Naha küla	199	Naha küla	126
Nulga küla	122	77	Nulga küla	85	Nulga küla	56
Palo küla	26	29				
Palopää küla	47	39				
Parma küla	16	11				
Pindi küla	97	51	Pindi küla	48	Pindi küla	19
Punni küla	17	14				
Pääsna küla	99	66	Pääsna küla	56	Pääsna küla	39
Raadamaa küla	176	119	Raadama küla	123	Raadama küla	104
Rahumäe asundus	100	143	Rahumäe küla	154	Rahumäe küla	125
Raigla asundus	153	150	Raigla küla	189	Raigla küla	153
Rõsna-Kassilaane küla	94	99				
Ruuna asundus	30	27				
			Ristipalo küla	182	Ristipalo küla	250
Ruusa asundus	151	163	Ruusa küla	237	Ruusa küla	271
Saareküla küla	86	61	Saareküla küla	44	Saareküla küla	23
Sillapää asundus	147	139	Sillapää küla	123	Sillapää küla	135
Soosaare küla	47	23				
Suure-Veerksu küla	84	60	Suure-Veerksu küla	61	Suure-Veerksu küla	42
Sülgoja küla	62	70	Sülgoja küla	78	Sülgoja küla	67

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Tammistu küla	134	112				
Toolamaa asundus	135	147	Toolamaa küla	108	Toolamaa küla	98
Tooste küla	253	197	Tooste küla	164	Tooste küla	119
Võiardi küla	40	29	Võiardi küla	40	Võiardi küla	32
Võuküla küla	147	141	Võuküla küla	101	Võuküla küla	82
Võõpsu alevik	400	383	Võõpsu alevik	342	Võõpsu alevik	270
Zirksi küla	43	33	Tsirksi küla	16	Tsirksi küla	10
Ihamaru	2472	2091	Ihamaru	1305	Ihamaru	1214
Aia küla	32	14				
Aksi küla	43	43				
Hilba küla	64	40				
Hädaküla küla	24	13				
Häätaru küla	85	53	Häätaru küla	41	Häätaru küla	23
Ihamaru küla	124	113	Ihamaru küla	192	Ihamaru küla	171
Itti küla	15	12				
Jakobi küla	10	18				
Jaska küla	14	12				
Juuriku küla	34	28				
Järve küla	58	33				
Karaski küla	145	82	Karaski küla	68	Karaski küla	30
Karilatsi küla	81	50	Karilatsi küla	90	Karilatsi küla	59
Krootuse asundus	226	220	Krootuse küla	283	Krootuse küla	480
Kõlleste küla	54	36				
Kõrista küla	44	37				
Küka küla	72	66				
Lutsu küla	22	14				
Maaritsa küla	86	187				
Mutiku küla	36	38				
Nuusa küla	49	36				
Palu küla	19	17				
Palutaja küla	98	59	Palutaja küla	38	Palutaja küla	26
Parmu küla	38	25				
Peraküla küla	23	25				
Piigaste küla	96	119	Piigaste küla	94	Piigaste küla	69
Poka küla	32	23				
Prangli küla	48	50	Prangli küla	174	Prangli küla	120
Põrste küla	26	31				
Russaku küla	34	38				
Sahkri küla	30	33				
Saviküla küla	14	13				
Taraski küla	23	10				
Tarikatsi küla	39	18				
Tiksi küla	30	11				
Tornimäe küla	17	15				
Trongi küla	22	17				
Tuulemäe küla	68	49	Tuulemäe küla	53	Tuulemäe küla	54
Tõdu küla	112	69	Tõdu küla	71	Tõdu küla	51
Vahi küla	38	29				
Vahtra küla	56	45				
Veski asundus	70	97	Veski küla	119	Veski küla	72
Viia küla	76	61				
Virblase küla	25	15				
Vissi küla	52	38				
Voorepalu küla	23	17	Voorepalu küla	82	Voorepalu küla	59

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Väljamäe küla	10	7				
Ärmiku küla	18	8				
Ääro küla	17	7				
Kanepi	4260	3675	Kanepi	3488	Kanepi	3060
Alaküla küla	293	232				
Erastvere asundus	559	415	Erastvere küla	457	Erastvere küla	426
Heisri küla	48	47	Heisri küla	54	Heisri küla	56
			Hino küla	54	Hino küla	26
Hurmi küla	210	172	Hurmi küla	128	Hurmi küla	87
Ivani-Hõrake küla	69	35				
			Jõgehara küla	103	Jõgehara küla	57
Jõksi asundus	98	79	Jõksi küla	64	Jõksi küla	46
Kaagna küla	51	42	Kaagna küla	80	Kaagna küla	63
Kaagvere asundus	215	166	Kaagvere küla	136	Kaagvere küla	86
Kanepi alevik	483	596	Kanepi alevik	752	Kanepi alevik	791
Karste asundus	292	233	Karste küla	171	Karste küla	144
Koigera küla	143	120	Koigera küla	91	Koigera küla	65
Kolovere küla	41	20				
			Kooraste küla	123	Kooraste küla	124
Lauri küla	127	104	Lauri küla	94	Lauri küla	50
Magari küla	127	121	Magari küla	119	Magari küla	95
Mõndsi küla	57	41				
Mäeküla küla	214	184				
Naha-Hino küla	69	52				
Närapa küla	79	44	Närapäa küla	80	Närapäa küla	65
Peetrimõisa küla	80	54	Peetrimõisa küla	84	Peetrimõisa küla	68
Piigandi küla	175	118	Piigandi küla	86	Piigandi küla	90
			Põlgaste küla	338	Põlgaste küla	353
			Rebaste küla	73	Rebaste küla	42
Raudsepa küla	36	39				
Ritsike küla	77	59				
Saia küla	153	172				
Soodoma küla	57	120	Soodoma küla	218	Soodoma küla	192
Suureküla küla	63	82				
Sõreste asundus	163	130	Sõreste küla	106	Sõreste küla	83
Tebane-Jakobi küla	62	32				
Tille küla	34	30				
Uiborindu küla	81	63				
Varbuse asundus	104	73	Varbuse küla	77	Varbuse küla	51
Mikitamäe	2870	2264	Mikitamäe	1795	Mikitamäe	1394
Audjassaare küla	68	48	Audjassaare küla	43	Audjassaare küla	21
Beresje küla	151	116	Beresje küla	107	Beresje küla	66
Igrise küla	72	39	Igrise küla	42	Igrise küla	25
Järvepää küla	78	71	Järvepää küla	41	Järvepää küla	25
Kahkva asundus	128	97	Kahkva küla	121	Kahkva küla	80
Karisilla küla	31	24	Karisilla küla	97	Karisilla küla	77
Kito küla	67	34				
Kotelnika küla	38	24				
Käre küla	57	29				
Laossina küla	96	63	Laossina küla	40	Laossina küla	29
Lepiku asundus	82	40				
Lüübnitsa küla	260	236	Lüübnitsa küla	158	Lüübnitsa küla	115
Mikitamäe küla	203	242	Mikitamäe küla	307	Mikitamäe küla	368
Mäessa küla	50	25				
Niitsiku küla	42	32	Niitsiku küla	57	Niitsiku küla	49
Pedajaaluste küla	25	22				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Plotina küla	9	14				
Pluitsa küla	63	43				
Puugnitsa küla	89	82	Puugnitsa küla	67	Puugnitsa küla	37
Rainova asundus	58	56				
Rõsna-Metsa küla	54	52				
Rõsna-Palo küla	69	53				
Rõsna-Saare küla	31	23				
Rõsna-Vanaküla küla	94	70	Rõsna küla	103	Rõsna küla	71
Räsolaane küla	78	65	Räsolaane küla	54	Räsolaane küla	37
Sadora küla	29	27				
Selise küla	75	61	Selise küla	81	Selise küla	52
Sikamäe küla	6	24				
Soelaane küla	126	65				
Tegova küla	27	16				
Toomasmäe küla	59	44	Toomasmäe küla	143	Toomasmäe küla	103
Tsolgo küla	33	18				
Tõganitsa küla	65	51				
Usinitsa küla	126	98	Usinitsa küla	91	Usinitsa küla	60
Varesmäe küla	41	38	Varesmäe küla	61	Varesmäe küla	38
Varsaoja küla	18	4				
Võõpsu alevik	272	218	Võõpsu küla	182	Võõpsu küla	141
Mooste	2541	2119	Mooste	1990	Mooste	1789
Arujärve küla	35	30				
Hirmu küla	51	48				
Jaanimõisa küla	168	156	Jaanimõisa küla	157	Jaanimõisa küla	138
Järve küla	79	64				
Kaaru küla	139	87	Kaaru küla	66	Kaaru küla	55
Kadaja küla	53	49	Kadaja küla	149	Kadaja küla	97
Kanasaare küla	67	50	Kanassaare küla	129	Kanassaare küla	88
Kastmekoja küla	88	54	Kastmekoja küla	63	Kastmekoja küla	39
Kauksi küla	190	194	Kauksi küla	281	Kauksi küla	285
Kiviküla küla	39	36				
Laane küla	75	79				
Labasaare küla	44	33				
Laho küla	41	28	Laho küla	39	Laho küla	39
Matsisaare küla	29	15				
Mooste asund	244	315	Mooste alevik	401	Mooste alevik	523
Mooste küla	206	139				
Määrastu küla	45	27				
Nisumäe küla	27	23				
Rabandiku küla	40	16				
Rae küla	37	20				
Rasina asundus	127	145				
Rasina küla	151	110	Rasina küla	225	Rasina küla	163
Savimäe küla	43	29	Savimäe küla	51	Savimäe küla	39
Suuremetsa küla	106	85	Suuremetsa küla	94	Suuremetsa küla	85
Säkna küla	85	81	Säkna küla	83	Säkna küla	40
Säknalohu küla	51	41				
Säärsaare küla	66	35	Säärsaare küla	77	Säärsaare küla	73
Terepi küla	36	20	Terepi küla	67	Terepi küla	62
Viira küla	26	21				
Viisli küla	93	54	Viisli küla	108	Viisli küla	63
Üleküla küla	60	35				
Mustajõe	1690	1649	Mustajõe	1497	Mustajõe	1426
Himma küla	73	69	Himma küla	99	Himma küla	90
Joosu asundus	119	131	Joosu küla	123	Joosu küla	86

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Joosu-Suurküla küla	101	93				
Koiola küla	128	96				
Koolitare küla	29	44				
Kruuta küla	38	47				
Laho küla	34	39				
Lahe küla	82	95	Lahe küla	102	Lahe küla	98
Meltssaare küla	73	79				
Mustajõe küla	99	84	Mustajõe küla	91	Mustajõe küla	97
Mõrgi küla	55	42				
Mäni küla	46	38				
Naruski küla	96	72	Naruski küla	59	Naruski küla	49
Ortuse küla	33	31				
			Pragi küla	99	Pragi küla	79
Roosi küla	96	119	Roosi küla	120	Roosi küla	97
			Suurküla küla	146	Suurküla küla	115
Tilsi asundus	248	238	Tilsi küla	334	Tilsi küla	456
Vana-Koiola asundus	155	135	Vana-Koiola küla	126	Vana-Koiola küla	94
Vardja asundus	148	185	Vardja küla	198	Vardja küla	165
Viupera küla	37	12				
Põlva	4589	4413	Põlva	4256	Põlva	4090
			Aarna küla	298	Aarna küla	277
Adiste küla	132	104	Adiste küla	153	Adiste küla	93
Alaküla küla	79	60				
Andre küla	41	39	Andre küla	80	Andre küla	73
Eoste küla	72	97	Eoste küla	75	Eoste küla	59
Himmaste küla	341	359	Himmaste küla	459	Himmaste küla	624
Holvandi küla	68	65	Holvandi küla	140	Holvandi küla	101
Härma küla	33	21				
Kiisaküla küla	63	83				
Kiuma asundus	132	134	Kiuma küla	102	Kiuma küla	89
Kuima-Aarna küla	220	214				
Kivijärve küla	28	23				
Kooskora küla	46	34				
Kuudra küla	54	43				
Kuruski küla	110	64				
Kähri asundus	286	213	Kähri küla	118	Kähri küla	91
Laane küla	21	10				
Lutsu küla	83	52	Lutsu küla	96	Lutsu küla	64
Mammaste küla	370	402	Mammaste küla	511	Mammaste küla	639
Mammaste- Metsanurga küla	92	72				
Meemaste küla	77	77	Meemaste küla	58	Meemaste küla	57
Metsanurga küla	54	49				
Metste küla	92	90	Metste küla	123	Metste küla	84
Miiaste küla	91	126	Miiaste küla	122	Miiaste küla	84
Noorits-Metsküla küla	180	203	Nooritsmetsa küla	144	Nooritsmetsa küla	99
			Orajõe küla	52	Orajõe küla	75
Partsi küla	137	123	Partsi küla	118	Partsi küla	82
Peri asundus	98	109	Peri küla	306	Peri küla	389
Puskaru küla	73	67	Puskaru küla	77	Puskaru küla	62
Puuri-Perametsa küla	121	101	Puuri küla	111	Puuri küla	93
Rosma küla	273	267	Rosma küla	326	Rosma küla	316
Saarjärve asundus	38	17				
Saesaare küla	13	41				
Sika küla	61	47				
Soesaare küla	105	81	Soesaare küla	74	Soesaare küla	76
Sooküla küla	65	60				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Taevaskoja asundus	128	199	Taevaskoja küla	163	Taevaskoja küla	156
Tromsi küla	100	96	Tromsi küla	79	Tromsi küla	55
Tõrvahavva küla	20	26				
Tännassilma küla	230	259	Tännassilma küla	283	Tännassilma küla	215
Uibojärve küla	80	53	Uibujärve küla	66	Uibujärve küla	40
Valgesoo küla	119	117	Valgesoo küla	64	Valgesoo küla	38
Vanaküla küla	131	94	Vanaküla küla	58	Vanaküla küla	59
Viirapera küla	32	22				
Suuremetsa	2065	1524	Suuremetsa	1274	Suuremetsa	1077
Aessaare küla	9	5				
Ala-Hanikase küla	115	93	Hanikase küla	145	Hanikase küla	122
Haabsaare küla	30	18				
Hallsaare küla	42	27				
Huule küla	31	16				
Jantra asundus	49	24				
Jantra küla	97	52	Jantra küla	67	Jantra küla	58
Kahkva küla	60	35				
Kakusoo küla	24	19				
Kamnitsa küla	69	44	Kamnitsa küla	66	Kamnitsa küla	45
Kivestu küla	8	4				
Kliima küla	45	40	Kliima küla	64	Kliima küla	61
Kõivsaare küla	37	28				
Kõrgemõisa küla	32	32				
Kõvera küla	16	15				
Kääropalu küla	16	7				
Lehese küla	20	10				
Lepassaare asund	108	84	Lepassaare küla	125	Lepassaare küla	98
Liinamäe küla	33	23				
Lossina küla	50	46				
Luuska küla	26	30				
Lõuna-Suuremetsa küla	45	45				
Madi küla	67	38				
Marga küla	41	35	Marga küla	41	Marga küla	26
Mäe-Hanikase küla	137	74				
Orava asundus	161	175				
Orava küla	35	27	Orava küla	291	Orava küla	362
Orava asund	75	47				
Oro küla	46	37	Oro küla	28	Oro küla	31
Piusa küla	47	28	Piusa küla	20	Piusa küla	10
Praakmani küla	49	20				
Päevakese küla	8	6				
Päka küla	22	18	Päka küla	55	Päka küla	30
Rebasmäe küla	53	40				
Richora küla	10	11				
Rõssa küla	74	50	Rõssa küla	102	Rõssa küla	84
			Saetamme küla	73	Saetamme küla	31
Soena küla	38	32				
			Suuremetsa küla	52	Suuremetsa küla	32
Süvaolja küla	4	9				
Tahna küla	40	35				
Tamme küla	67	45				
Tuderna küla	28	17	Tuderna küla	56	Tuderna küla	28
Variku küla	7	10				
Vivva küla	47	42	Vivva küla	89	Vivva küla	59
Väike-Suuremetsa küla	47	31				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Valgjärve	2120	1917	Valgjärve	2169	Valgjärve	1996
Abissaare küla	45	37	Abissaare küla	86	Abissaare küla	70
Aiaste küla	94	105	Aiaste küla	151	Aiaste küla	104
Alliku küla	70	52				
Hauka küla	58	38	Hauka küla	55	Hauka küla	33
Jõksi küla	72	64				
Kooli küla	122	69	Kooli küla	49	Kooli küla	28
			Krüüdneri küla	54	Krüüdneri küla	29
			Maaritsa küla	188	Maaritsa küla	180
Mügra asundus	121	100	Mügra küla	125	Mügra küla	92
Oru-Tani küla	66	50				
Pikajärve asundus	338	338	Pikajärve küla	314	Pikajärve küla	52
Pikareinu küla	51	47	Pikareinu küla	74	Pikareinu küla	266
Puugi küla	67	66	Puugi küla	83	Puugi küla	53
Saverna-Reino küla	157	65	Saverna küla	334	Saverna küla	451
Sirvaste-Ala küla	90	69	Sirvaste küla	136	Sirvaste küla	92
Sirvaste-Mäe küla	124	112				
Soodla asundus	98	85				
Seona-Kiistu küla	73	86				
Sulaoja-Lullu küla	81	102	Sulaoja küla	91	Sulaoja küla	56
Tamme-Soodla küla	75	108				
Tamme küla	70	70				
Tigase küla	78	61				
Tiido küla	59	41	Tiido küla	75	Tiido küla	81
Valgjärve-Soona küla	111	152	Valgjärve küla	266	Valgjärve küla	335
			Vissi küla	88	Vissi küla	74
Vastse-Kuuste	1712	1576	Vastse-Kuuste	1351	Vastse-Kuuste	1265
Alaküla küla	95	78				
Järve küla	174	155				
Karilatsi küla	134	181	Karilatsi küla	141	Karilatsi küla	119
Kassioru küla	76	56				
			Kiidjärve küla	186	Kiidjärve küla	143
Koorvere küla	74	52	Koorvere küla	51	Koorvere küla	33
Leevi küla	96	81				
			Leevijõe küla	95	Leevijõe küla	61
Liiva küla	67	68				
			Logina küla	76	Logina küla	33
Lootvina asundus	111	112				
Lootvina küla	107	126	Lootvina küla	187	Lootvina küla	131
Lükko-Visse küla	66	50				
Padari küla	90	66	Padari küla	50	Padari küla	36
Valgemetsa asundus	138	89	Valgemetsa küla	54	Valgemetsa küla	29
Vastse-Kuuste alevik	372	368	Vastse-Kuuste alevik	392	Vastse-Kuuste alevik	601
Visse küla	30	21				
Voore küla	82	73	Vooreküla küla	119	Vooreküla küla	79
Veriora	2684	2647	Veriora	2199	Veriora	2034
Haavapää küla	60	40				
Himmiste küla	9	7	Himmiste küla	103	Himmiste küla	71
Ilumetsa küla	9	6				
Jõeveere küla	51	63	Jõeveere küla	46	Jõeveere küla	37
Jõeveere-Himmiste küla	45	48				
Jõeveere-Koolma küla	48	46				
Kikka küla	68	67	Kikka küla	73	Kikka küla	51
Kirmsi küla	72	58	Kirmsi küla	78	Kirmsi küla	57
			Koolma küla	36	Koolma küla	25
Kullamäe küla	44	58				

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Kunksilla küla	53	46	Kunksilla küla	50	Kunksilla küla	39
Laho küla	65	60				
Leevi asundus	226	242	Leevi küla	253	Leevi küla	335
Lihtensteini küla	78	59	Lihtensteini küla	33	Lihtensteini küla	26
Metsavaara küla	28	10	Metsavaara küla	67	Metsavaara küla	50
Mustaoja küla	157	110				
Männisalu küla	56	58	Männisalu küla	56	Männisalu küla	39
Nohipalu asundus	45	45	Nohipalu küla	32	Nohipalu küla	40
Ootsipalu asundus	20	6				
Pahtpää küla	95	95	Pahtpää küla	102	Pahtpää küla	96
Palo küla	70	44				
Pääsna küla	21	22				
Soohara küla	82	107	Soohara küla	87	Soohara küla	65
Süvahavva küla	197	129	Süvahavva küla	94	Süvahavva küla	66
Timo asundus	47	41				
Vareste küla	49	36	Vareste küla	24	Vareste küla	19
			Veerksu küla	96	Veerksu küla	87
Veriora alevik	276	487	Veriora alevik	685	Veriora alevik	698
Veriora asundus	167	159				
Viira asundus	79	57				
Viluste küla	184	207	Viluste küla	109	Viluste küla	79
Vindso asundus	17	20	Vinso küla	41	Vinso küla	28
Võika küla	82	39				
Väike-Verksu küla	120	118				
Vändramaa küla	64	57	Vändramaa küla	134	Vändramaa küla	126
Värsk	3060	2200	Värsk	1924	Värsk	1840
Ersova küla	50	30				
Helbi küla	61	28				
Jäneste küla	15	10				
Kesk-Netsaja küla	24	17				
Koidula küla	51	41	Koidula küla	22	Koidula küla	13
			Kolodavitsa küla	63	Kolodavitsa küla	45
Kolosova küla	37	13				
Korela küla	23	16	Korela küla	34	Korela küla	25
Kostkova küla	59	47				
Kotelniki küla	23	12				
Kremessova küla	68	54	Kremessova küla	57	Kremessova küla	142
Kundruse küla	41	29				
Litvina küla	65	48				
Lutepää küla	62	35	Lutepää küla	25	Lutepää küla	15
Matsuri küla	45	45	Matsuri küla	139	Matsuri küla	95
Mustaoja küla	16	5				
Määsovitsa küla	55	37	Määsovitsa küla	25	Määsovitsa küla	13
			Nedsaja küla	72	Nedsaja küla	50
Pattina küla	31	26	Pattina küla	29	Pattina küla	22
Perdaku küla	135	92	Perdaku küla	64	Perdaku küla	40
Pitsina küla	24	16				
Podmotsa küla	56	33	Podmotsa küla	28	Podmotsa küla	20
Popovitsa küla	46	32				
Psütski küla	25	26				
			Rääptsova küla	46	Rääptsova küla	24
Saabolda küla	106	84	Saabolda küla	84	Saabolda küla	56
Saarepää küla	65	35				
			Saatse küla	149	Saatse küla	134
Samarina küla	33	25				
Satserinna küla	111	75				
Sesniki küla	108	79	Sesniki küla	42	Sesniki küla	29

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv 1979	Haldusüksus	Rahvaarv 1989
	1959	1970				
Slobotka küla	132	80				
Soe küla	29	13				
Suränka küla	17	6				
Suur-Kolodavitsa küla	52	27				
Suur-Netsaja küla	73	53				
Suur-Rääptsova küla	49	33				
Suur-Treski küla	95	88				
Säpina küla	40	24				
Säpina küla	24	19				
Tonja küla	49	37	Tonja küla	51	Tonja küla	33
			Treski küla	161	Treski küla	134
Ulitina küla	30	26	Ulitina küla	35	Ulitina küla	19
Vaartsi küla	66	32	Vaartsi küla	51	Vaartsi küla	31
Vammuste küla	18	27				
Vedernika küla	80	57				
Velna küla	71	50	Velna küla	61	Velna küla	42
Verhulitsa küla	67	57	Verhulitsa küla	65	Verhulitsa küla	47
Vorobi küla	71	44				
Voronka küla	20	9				
Võpolsova küla	27	25				
Väike-Kolodavitsa küla	76	59				
Väike-Netsaja küla	74	30				
Väike-Rõsna küla	50	44				
Väike-Rääptsova küla	27	29				
Väike-Treski küla	86	79				
Väraska alevik	302	262	Väraska alevik	604	Väraska alevik	794
			Õrsava küla	17	Õrsava küla	17
Kokku	36307	31570	Kokku	28223	Kokku	25545

6. VIITED

- Anderson, Barbara, Kalev Katus, Brian Silver (1994). Developments and Prospects for Population Statistics in Countries of the Former Soviet Union. *Population Index*, vol.60, no.1, pp.4-20.
- Anderson, Barbara, Brian Silver (1985). 'Permanent' and 'Present' Populations in Soviet Statistics. *Soviet Studies*, vol.37, no.3, pp.386-402.
- Anderson, Barbara, Brian Silver (1986). Infant Mortality in the Soviet Union: Regional Differences and Measurement Issues. *Population and Development Review*, vol.12, no.4, pp.705-738.
- Andreev, Evgeni, Leonid Darski, Tatjana Harkova (1998). *Demografitsheskaja istoria Rossii: 1927-1959*. Moskva, Informatika.
- Arens, Ilmar (1994). *Peipsitagused eestlased*. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Baburin, Aleks, Kaja Gornoi, Mall Leinsalu, Mati Rahu (1997). *Eesti suremusatlas*. Tallinn, EKMI.
- Chesnais, Jean-Claude (1992). *The Demographic Transition. Stages, Patterns, and Economic Implications*. Oxford, Clarendon Press.
- Council of Europe (2001). *Recent Demographic Developments in Europe*. Strasbourg, CoE.
- Eesti Statistika (1942). *Eesti Statistika Kuukiri*. Tallinn.
- Eesti Kirjanduse Selts (1925). *Tartumaa. Maateadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus*. Tartu, EKS.
- Eesti Kirjanduse Selts (1926). *Võrumaa. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus*. Tartu, EKS.
- Eesti Kirjanduse Selts (1928). *Setumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus*. Tartu, EKS.
- EKDK (1994a). *Rahvastiku elutabelid: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.4. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1994b). *Imikusuremus Eestis: Maakonnad 1986-1991*. RU, sari C, nr.5. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995a). *Eesti Pere- ja Sünnimisuuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.6. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1995b). *Eesti vanuriuuring. Standardtabelid*. RU, sari C, nr.7. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1996-2001). *Rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990: Viljandimaa, Ida-Virumaa, Jõgevamaa; Järvamaa, Valgamaa, Tartumaa, Saaremaa*. RU, sari C, nr.8-14. Tallinn, EKDK.
- EKDK (2002). *Eesti rahvastiku ühtlusarvutatud sünniandmed 1959-1970*. Tallinn, EKDK. RU, sari C, nr.16. Tallinn, EKDK. *Ilmumas*.
- EKDK/EKMI (1994a). *Rahvastiku soovanuskoostis 1979-1989*. RU, sari C, nr.2. Tallinn, EKDK.
- EKDK/EKMI (1994b). *Rahvastiku soovanuskoostis 1970-1979*. RU, sari C, nr.3. Tallinn, EKDK.
- ENSV ÜP (1945-1990). *ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja*. Tallinn, ENSV Riigikantselei.
- Eesti Statistikaamet (2001). *Eesti statistika aastaraamat*. Tallinn, ESA.
- ESKV (1972). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959 ja 1970 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.
- ESKV (1981). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959, 1970 ja 1979 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.
- Festy, Patrick (1984). *Fertility in Western Countries from 1870 to 1970*. Bangkok, United Nations.
- Hajnal, John (1965). European Marriage Patterns in Perspective. *D. Glass, D. Eversley (Eds). Population in History*. Chicago.

- Haug, Werner, Youssef Courbage, Paul Compton (1999-2001). (Eds). *The Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*, vol.1-2. Strasbourg, Council of Europe.
- Haug, Werner, Youssef Courbage, Paul Compton (2002). (Eds). *Immigrant Populations in Europe*. Strasbourg, Council of Europe. *Forthcoming*.
- Helemäe, Jelena, Ellu Saar, Rein Vöörmann (2000). *Kas haridusse tasus investeerida?* Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Hurt, Jakob (1904). *Setukeste laulud*. Helsingfors.
- Jansen, Ea (1999). Rahvas ja rahvus. *J.Viikberg (Toim). Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused - rühmad, ja -killud*. Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk.388-399.
- Katus, Kalev (1990). Demographic Trends in Estonia throughout the Centuries. *Yearbook of Population Research in Finland*. Helsinki, pp.50-66.
- Katus, Kalev (1994). Sündimus ja selle piirkondlikud erisused Eestis demograafilise ülemineku jooksul. *Akadeemia*, nr.1 ja 2, lk.134-149 ja 365-385.
- Katus, Kalev (1995). Eesti rahvastiku vananemise põhijooned. *Akadeemia*, nr.7 ja 8, lk.1379-1406 ja 1592-1633.
- Katus, Kalev (1997a). Post-Transitional Fertility: Case of Estonia. *K.Katus, V.Stankuniene and A.Vikat (Eds) Demographic Development in Baltic Countries*. Special issue of Revue Baltique. Vilnius, pp.49-63.
- Katus, Kalev (1997b). *Eesti ja eestlus rahvastikuteadlase pilguga*. RU, sari B, nr.29. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev (2000). *Regional Patterns of Population Ageing in Estonia*. RU, series B, no.50. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1991). Eesti rahvastiku suremusest elutabelite analüüsi põhjal. *Akadeemia*, nr.6, lk.2516-2549.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1997). *Mortality Development and Economic Transition: the Case of Estonia*. RU, series B, no.35. Tallinn, EKDK.
- Katus Kalev, Allan Puur, Enel Pungas, Luule Sakkeus (2000). Estonian FFS: Experience from Transforming Statistical Environment. *Trames*, vol.4, no.3, pp.286-316.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma (2002). *Eesti Põlvkondlik rahvastikuareng*. RU, sari D, nr.2. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Asta Pöldma, Luule Sakkeus (1999). *Rahvastikuvananemine Eestis*. RU, sari D, nr.1. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1997). Population Data and Reorganisation of Statistical System: Case of Estonia. *Trames*, vol.1, no.3, pp.171-189.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2000). Development of National Minorities in Estonia. *W.Haug, Y.Courbage, P.Compton (Eds). The Demographic Characteristics of National Minorities in Certain European States*, vol.2. Strasbourg, CoE.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (2002). Foreign-origin Population in Estonia. *W.Haug, Y.Courbage, P.Compton (Eds). Immigrant Populations in Europe*. Strasbourg, CoE. *Forthcoming*.
- Korb, Anu (1999). (Koost). *Taaru-tagused ja stepiasukad*. Eesti asundused IV. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korb, Anu, Kadri Peebo (1995). (Koost). *Siin Siberi maapeal kasvanud*. Eesti asundused I. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum.

- Kupiszewski, Marek, David Powell, Philip Rees, Darren Smith (1998). *Internal Migration and Regional Population Dynamics: Estonia Case Study*. Report prepared for the Council of Europe and for the European Commission.
- Markus, E. (1938). Changes on the Esto-Russian Ethnographical Frontier in Petserimaa. *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1936*. Tartu, Õpetatud Eesti Selts, lk.164-176.
- Moora, Aliise (1964). *Peipsimaa etnilisest ajaloost*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.
- Nigol, August (1918). *Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal*. Tartu, Postimees.
- Palli, Heldur (1988). *Otepää rahvastik aastail 1716-1799*. Tallinn, Eesti Raamat.
- Palli, Heldur (1995). *Eesti rahvastikustatistika ajaloo allikad 1712-1940*. Tallinn, AIT.
- Palli, Heldur (1997). *Eesti rahvastiku ajalugu 1712-1799*. Tallinn, Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Pavlik, Zdenek, Martin Hampl (1976). *Ierarhia realnosti i problema otsenki bolee shirokih vzaimozviazei populatsionnogo razvitia*. Praga.
- Pullat, Raimo (1981). *Peterburi eestlased*. Tallinn, Valgus.
- Puur, Allan (1994). *1989 Estonian Population and Housing Census. Microdata Description: Variable Definitions and Coding Schemes II*. RU, series A, no.36. Tallinn, EKDK.
- Puur, Allan (1997). Change in the Economic Activity of the Population: Case of Estonia. *K.Katus, V.Stankuniene, A.Vikat (Eds). Demographic Development in Baltic Countries*. Special issue of *Revue Baltique*. Vilnius, pp.165-185.
- Pöld, Peeter (1926). Haridusolud ja vaimline kultuur. *Eesti. Maa, rahvas ja kultuur*. Tartu, Haridusministeeriumi kirjastus, lk.941-1124.
- Rammul, Aleksander (1932). (Toim). *Võrumaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.
- Rammul, Aleksander (1935). (Toim). *Petserimaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.
- Rammul, Aleksander (1938). (Toim). *Tartumaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.
- Reiman, Hugo (1937). Kirjaoskus ja haridus Eestis. *Eesti Statistika*, nr.183(2), lk.49-73.
- Rogers, Andrei, Frans Willekens (1986). *Migration and Settlement: a Multiregional Comparative Study*. Dordrecht, Reidel.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1924). *1922 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk X. Tartu- ja Valgamaa*. Tallinn, RSKB.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1927). *1922 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk XI. Võru- ja Petserimaa*. Tallinn, RSKB.
- Riigi Statistika Keskbüroo (1934-1937). *1934 aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk 1-4*. Tallinn, RSKB.
- Tarmisto, Vello (1959). (Toim). *Eesti NSV. Andmete kogumik*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.
- Teaduste Akadeemia Kodu-uurimise Komisjon (1978). *Põlva rajoonis. Artiklite kogumik*. Tallinn, TA KUK.
- Teder, T. (1939). *Perekonnaseisuametniku käsiraamat*. Tallinn, Siseministeerium.
- United Nations (2001). *1999 Demographic Yearbook*. Fifty-first Issue. New York, United Nations.
- Uuet, Liivi (2002). *Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik*. Tallinn, Eesti Omavalitsusliitude Ühendus/Riigiarhiiv.
- Vishnevski, Anatoli, Andrei Volkov (1983). (Eds). *Vozproizvodstvo naselenia SSSR*. Moskva.
- Zelinsky, Wilbur (1971). The Hypothesis of Mobility Transition. *The Geographical Review*, vol.61, no.2, pp. 219-249.

7. JOONISFAILIDE NIMEKIRI

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Piirimuutused					
X08-01		Haldusjaotus	Piirid	L1959	Vallad
X08-02		Haldusjaotus	Piirid	L1970	Vallad
X08-03		Haldusjaotus	Piirid	L1979	Vallad
X08-04		Haldusjaotus	Piirid	L1989	Vallad
Rahvastikutaaste					
R08-05	S1	Rahvaarv	Absoluutarv	1965-97	Maakond
R08-06	S1	Soovanuskoostis	Absoluutarv	1989	Maakond
R08-07	S1	Muutuskomponendid	Absoluutarv	1965-96	Maakond
R08-08	S1	Koguiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R08-09	S1	Loomulik iive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R08-10	S1	Rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R08-11	S1	Loomulik ja rändeiive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
R08-12	S1	Vanuskoostis	Osakaal	L1989	Vallad
R08-13	S1	Vanurrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
Sündimus					
B08-14	S3	Sündimus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
B08-15	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
B08-16	L7	Lapsesus	Osakaal	L1989	Maakond
B08-17	L7	Lapsesus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
B08-18	L7	Lapsesus	Keskmine	L1989	Vallad
B08-19	L7	Lastetus	Osakaal	L1989	Vallad
B08-20	L7A	Lapsesus hariduseti	Osakaal	L1989	Vallad
B08-21	L7	Lapsesus, põlvkond 1940-1949	Keskmine	L1989	Vallad
Suremus					
D08-22	S3	Suremus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
D08-23	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-96	Maakond
D08-24		Eluiga	Eluaastad	1986-91	Maakond
D08-25	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
D08-26	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-96	Maakond
Abielulisus					
F08-27	S3	Abiellumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F08-28	S3	Lahutumus	Üldkordaja	1965-96	Maakond
F08-29	S2	Abiellumised, lahutused	Suhtarv	1965-96	Maakond
F08-30	L2	Perekonnaseis	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
F08-31	L2	Abielurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F08-32	L2	Vallasrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F08-33	L2	Leskrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F08-34	L2	Lahurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F08-35	L2	Perekonnaseis	Osakaalu muutus	L1979-89	Maakond
F08-36	L2	Abielurahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Ränne					
M08-37	S2	Sisse- ja väljaränne	Absoluutarv	1965-96	Maakond
M08-38	S3	Sisse- ja väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M08-39	S3	Väljaränne	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M08-40	S2	Rändekäive	Üldkordaja	1965-96	Maakond
M08-41	L4A	Paikus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M08-42	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M08-43	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M08-44	L4A	Paikus	Osakaal	L1989	Vallad
M08-45	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M08-46	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M08-47	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Rahvus					
N08-48	L5A	Rahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N08-49	L5	Soorahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N08-50	L5,6	Mitte-estlased	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N08-51	L5A	Rahvuskoostis	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
N08-52	L5	Mitte-estlased	Osakaal	L1989	Vallad
N08-53	L5	Eestlased	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
N08-54	L6	Mitte-estli emakeel	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N08-55	L6	Mitte-estli emakeel	Osakaal	L1989	Vallad
N08-56	L6A	Eesti keele oskus	Osakaal	L1989	Vallad
N08-57	L6A	Eesti keele mitteoskus	Osakaal	L1989	Vallad
Haridus					
E08-58	L3	Haridustase	Osakaal	L1989	Maakond
E08-59	L3	Haridustase	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
E08-60	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E08-61	L3	Keskharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E08-62	L3	Algharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E08-63	L3	Haridustase	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
E08-64	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
E08-65	L3	Algharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Majandustegevus					
A08-66	L8	Põhitegevus	Osakaal	L1989	Maakond
A08-67	L8	Põhitegevus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A08-68	L8	Pensionärrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
A08-69	L8	Hõivekoormus	Suhtarv	L1989	Vallad
A08-70	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Maakond
A08-71	L9	Tööala	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A08-72	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Vallad
A08-73	L9	Esmassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A08-74	L9	Neljandassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A08-75	L10	Amet	Osakaal	L1989	Maakond
A08-76	L10A	Amet (NRAK)	Osakaal	L1989	Maakond
A08-77	L10A	Amet	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A08-78	L10	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
A08-79	L10A	Haridus- ja teadustöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A08-80	L10A	Tervishoiutöötajad (NRAK)	Osakaal	L1989	Vallad
A08-81	L10A	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
Eluase					
H08-82	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Maakond
H08-83	L11	Eluasemetüüp	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H08-84	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Vallad
H08-85	L11	Pereelamu	Osakaal	L1989	Vallad
H08-86	L12	Tubade arv	Keskmine	L1989	Maakond
H08-87	L12	Tubade arv	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H08-88	L12	Tubade arv	Osakaal	L1989	Vallad
H08-89	L12A	Üldpind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H08-90	L12A	Üldpind	Osakaal	L1989	Vallad
H08-91	L12B	Elamisipind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H08-92	L12B	Elamisipind	Osakaal	L1989	Vallad
H08-93	L07	Tiheliolak	Osakaal	L1989	Vallad
H08-94	L13	Eluasememugavused	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H08-95	L13	Eluasememugavused	Osakaal	L1989	Vallad

Märkus: Joonisfailid asuvad kogumikuga kaasasoleval disketil,
 "S" viitab sündmusstatistika, "L" loendusstatistika tabelitele.

PÕLVAMAA 1965-1990

kiri ARIAL 30, bold

08

